

**UNKARIN *hAt*-JOHDOSTEN SUOMENKIELISET VASTINEET JA NIIDEN
MODAALISUUS**

Pro gradu- työ
Jyväskylän yliopiston
suomen kielen laitoksessa
syksyllä 1999

Johanna Peltola

Tiedekunta HUMANISTINEN	Laitos Suomen kielen
Tekijä Peltola Johanna	
Työn nimi Unkarin <u>hAt</u> -johdosten suomenkieliset vastineet ja niiden modaalisuus	
Oppiaine Suomen kieli	Työn laji Pro gradu -työ
Aika 2.9.1999	Sivumäärä 121
<p>Tiivistelmä - Abstract</p> <p>Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, millaisia vastineita unkarin kielen <u>hAt</u>-johdokset saavat suomen kielessä. Lisäksi tarkastellaan eri vastineiden modaalisuutta ja verrataan sitä unkarin muotojen modaalisuuteen.</p> <p>Aineisto koostuu 420 <u>hAt</u>-johdoksesta ja samasta määrästä suomenkielisiä vastineita. Ne on kerätty kahdesta unkarinkielisestä romaanista ja niiden suomennoksista. Aineiston keruun kriteerit olivat muodolliset: mukana ovat kaikki teoksista löytyneet <u>hAt</u>-verbijohdokset.</p> <p>Aineisto on luokiteltu ensin suomenkielisten vastineiden mukaan. Niistä muodostui viisi isompaa ryhmää, joista kussakin on kaksi tai useampia alaryhmiä. Myös unkarin muodot on ryhmitelty - kolmeen ryhmään - , mutta mutta aineiston esittely tapahtuu suomenkielisten vastineiden mukaan. Tapauksia on sen verran paljon, että kaikkien käsittely esimerkkien avulla on tällaisen työn puitteissa mahdotonta. Tapausesimerkit pyrkivät antamaan mahdollisimman kattavan kuvan aineistosta, mutta koska sekä unkarin että suomen muotojen merkitys ja käyttö ovat pitkälti sidoksissa lause- ja tilanneyhteyteen ja tapaukset siten varsin heterogeenisiä, on käsittelyn ulkopuolelle saattanut jäädä joitain kiinnostaviakin esimerkkejä.</p> <p>Osoittautui, että <u>hAt</u>-johdosten suomenkielisten vastineiden suurin ryhmä ovat modaaliverbit ja muut infinitiivitäydennyksen saavat verbit. Näistä taas selvästi yleisin vastine on <u>voida</u> ja siihen liittyvä infinitiivi-komplementti; tapauksia on yli puolet koko aineistosta. Muut neljä vastine-ryhmää ovat verbivastineisiin verrattuna marginaalisia. Adverbi- ja adjektiivi- sekä substantiivi- ja muita modaalivastineita on yhteensä alle sata. Näiden lisäksi on vielä suurin piirtein saman verran sellaisia - vastineita, joista modaali-ilmaisinta puuttuu kokonaan. Näiden lähtömuodot ilmaisevat enimmäkseen episteemistä ja dynaamista modaalisuutta, joten näyttää siltä, että deonttista modaalisuutta on vaikea ilmaista ilman eksplisiittistä modaali-ilmaisinta. Unkarin muodoista eniten on käytetty varsinaisia <u>hAt</u>-johdoksia, <u>lehet</u>- ja <u>lehet</u>+infinitiivi -muodot ovat niihin verrattuna harvinaisia.</p>	
Asiasanat <u>hAt</u> -johdokset modaalisuus kontrastiivisuus kääntäminen	
Säilytyspaikka	Suomen kielen laitos
Muita tietoja	

SISÄLLYS

1. JOHDANTO.....	1
1.1 Kontrastiivisesta tutkimuksesta.....	1
1.2 <i>hAt</i> -johdos unkarin kielen ilmiönä.....	2
2. LYHYT KATSAUS KÄÄNNÖSTUTKIMUKSEEN.....	5
2.1 Mitä kääntäminen on?.....	6
2.2 Käännöslajit.....	7
2.3 Kääntämisen aiheuttamat muutokset.....	8
3. MODAALISUUDEN KÄSITTEESTÄ JA JAOTTELUSTA.....	8
3.1 Modaalisuuden käsite.....	8
3.2 Modaalilogiikasta.....	9
3.3 Modaalisuuden määritelmiä.....	10
3.4 Modaalisuuden lajit.....	11
3.4.1 Episteeminen modaalisuus.....	13
3.4.2 Ei-episteeminen modaalisuus.....	14
3.4.2.1 Deonttinen modaalisuus.....	15
3.4.2.2 Dynaaminen modaalisuus.....	17
3.4.3 Muut modaalisuuden lajit.....	18
3.5 Modaalisuuden ilmaiseminen suomen kielessä.....	19
3.6 <i>hAt</i> -johtimen modaalisuudesta.....	23
4. TUTKIMUSMETODI JA AINEISTO.....	25
5. SUOMENKIELISET <i>hAt</i> -JOHDOSTEN VASTINEET.....	28
5.1 Modaaliverbit ja muut infinitiivitäydennyksen saavat verbit.....	29
5.1.1 <i>voida</i>	29
5.1.1.1 Dynaaminen <i>voida</i>	31
5.1.1.1.1 Dynaaminen <i>voida</i> päälauseessa.....	32
5.1.1.1.2 Dynaaminen <i>voida</i> sivulauseessa.....	36
5.1.1.1.3 Dynaaminen <i>voida</i> lauseenvastikkeessa.....	40
5.1.1.1.4 Dynaaminen <i>voida</i> kysymyksissä.....	41
5.1.1.2 Deonttinen <i>voida</i>	44
5.1.1.2.1 Deonttinen <i>voida</i> luvan ilmaisimena.....	44
5.1.1.2.2 Deonttinen <i>voida</i> kiellon ilmaisimena.....	45
5.1.1.2.3 Deonttinen <i>voida</i> kysymyslauseessa.....	46
5.1.1.2.4 Muut <i>voida</i> -verbin deonttiset merkitykset.....	47

5.1.1.3	Episteeminen <i>voida</i>	49
5.1.1.4	Kaksitulkintaiset <i>voida</i> -verbin tapaukset.....	55
5.1.1.4.1	Deonttinen ja dynaaminen tulkinta.....	55
5.1.1.4.2	Episteeminen ja dynaaminen tulkinta.....	58
5.1.1.5	Joitain <i>voida</i> -verbin erikoistapauksia.....	61
5.1.2	<i>saada</i>	63
5.1.2.1	Deonttinen <i>saada</i>	63
5.1.2.1.1	Deonttinen <i>saada</i> luvan ilmaisimena.....	64
5.1.2.1.2	Deonttinen <i>saada</i> kiellon ilmaisimena.....	65
5.1.2.1.3	Muut <i>saada</i> -verbin deonttiset merkitykset.....	66
5.1.2.2	Dynaaminen <i>saada</i>	67
5.1.2.3	Kaksitulkintaiset <i>saada</i> -verbin tapaukset.....	69
5.1.3	<i>saattaa</i>	70
5.1.3.1	Episteeminen <i>saattaa</i>	71
5.1.3.1.1	Episteemiset arviot.....	71
5.1.3.1.2	Episteemiset kysymykset.....	73
5.1.3.2	Dynaaminen <i>saattaa</i>	74
5.1.4	<i>päästä</i>	75
5.1.5	<i>pystyä</i>	77
5.1.6	<i>pitää, täytyä</i>	78
5.1.7	<i>mahtaa</i>	80
5.1.8	<i>osata</i>	81
5.1.9	<i>ehtiä</i>	82
5.1.10	Muut verbivastineet.....	83
5.2	Modaaliset ja muut adverbit.....	84
5.2.1	<i>ehkä, kenties</i>	85
5.2.2	<i>mahdollisesti</i>	87
5.2.3	<i>ilmeisesti, luultavasti, varmaan</i>	88
5.2.4	Modaaliset loppuliitteet.....	89
5.2.5	Muut adverbit.....	91
5.3	Adjektiivi- ja substantiivivastineet.....	92
5.3.1	<i>olla</i> + substantiivi / adjektiivi.....	93
5.3.2	<i>on mahdollista; (on) mahdollisuus</i>	95
5.4	Muut modaaliset vastineet.....	97

5.4.1	Verbimodukset.....	97
5.4.2	Verbiliitot.....	99
5.5	Vastineet, joista puuttuu eksplisiittinen modaalisuuden ilmaisin.....	100
5.5.1	Sama verbi.....	101
5.5.1.1	"Samanmuotoinen" verbi.....	101
5.5.1.2	"Erimuotoinen" verbi.....	104
5.5.2	Eri verbi.....	106
5.5.3	Käännösmuutostapaukset.....	107
6.	PÄÄTÄNTÖ.....	110
	LÄHTEET.....	117

1. JOHDANTO

1.1 Kontrastiivisesta tutkimuksesta

Kontrastiivinen eli vertaileva näkökulma kieleen on suhteellisen vanha ilmiö. Kielten vertailu oli pitkään luonteeltaan historioivaa eli pyrittiin konstruoimaan vertailtaville kielille - usein sukukielille - yhteinen kantakieli. Varsinainen kontrastiivinen kielentutkimus on kuitenkin saanut alkunsa vasta 1900-luvun alkupuolella, jolloin kielten välisessä vertailussa alettiin kiinnostua synkronis-typologisesta näkökulmasta. Nimi kontrastiivinen tutkimus on peräisin 1940-luvulta. (Paunonen 1991, 22.) Kontrastiivisessa tutkimuksessa on kaksi eri suuntausta. Prahan koulukunnan piirissä ryhdyttiin 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä kehittämään strukturalismin myötä syntyneitä kontrastiivista tutkimussuuntaa. Ensisijaisena pyrkimyksenä oli teoreettisen tiedon kartuttaminen, jos kohta rinnalle syntyi myös käytännön sovelluksia. Toinen suuntaus sai alkunsa toisen maailmansodan jälkeen Yhdysvalloissa. Siellä tavoitteet olivat alusta saakka käytännölliset, sillä kontrastiivisilla tutkimuksilla pyrittiin parantamaan vieraiden kielten opetusta. (Häkkinen 1987, 6.)

Kontrastiivisen tutkimuksen tavoitteena on kahden tai useamman kielen rakenteen synkroninen vertailu. Tutkimuksen lähtökohdaksi voi valita kielenpiirteen jommastakummasta (tai mistä tahansa) vertailtavista kielistä, jolloin toinen kieli on lähtökieli ja toinen vastaavasti kohdekieli. Tällaista vertailua kutsutaan **horisontaaliseksi**. Koska lähtökieli luo tutkimuksen puitteet, vaarana saattaa olla sen liiallinen korostuminen. Pahimmassa tapauksessa kohdekielen piirteet saattavat jäädä miltei selvittämättä, jos lähtökielen rakenteet eivät tuo niitä riittävästi esille. Tutkimuksessa voi lähteä liikkeelle myös molempien (tai kaikkien) vertailtavien kielten ulkopuolelta, jolloin puhutaan **vertikaalisesta** tutkimuksesta. Vertailun lähtökohdaksi otetaan tällöin jokin universaali kielenpiirre, *tertius comparationis*, esimerkiksi määrän tai suunnan havaitseminen tai vokaalien etisyys/takaisuus. Vertikaaliselle tutkimukselle asettaa rajoituksia se, että sopivan yleispätevän piirteen löytäminen voi olla vaikeaa. Niin sanotut universaalit rakennepiirteet rajoittuvat usein vain tiettyihin kielityyppeihin, joten niistä ei välttämättä ole lähtökohdaksi vertailtaessa keskenään hyvin erityyppisiä kieliä. (Häkkinen 1987, 14-16.)

Suomeen kontrastiivinen kielentutkimus rantautui todella vasta 1970-luvun alussa, vaikka esimerkiksi Kalevi Wiikin tutkimus suomen ja englannin vokaaleista ilmestyi jo

1965 (Sajavaara 1980, 202). Koska kontrastiivinen tutkimusote vaatii vertailtavan vieraan kielen vähintäänkin melko hyvää hallintaa on selvää, että varsinkin alkuaikojen tutkimuksissa suomea verrattiin lähinnä englantiin, ruotsiin ja saksaan. Tämä käy ilmi muun muassa Eeva Lähdemäen (1987, 147-215) kokoamasta bibliografisesta luettelosta, jossa listataan kaikki ennen vuotta 1986 Suomen yliopistoissa tehdyt painamattomat kontrastiiviset tutkimukset. Vähitellen mielenkiinto kohdistui myös sukukieliin, esimerkiksi suomen ja viron välisiin kontrastiivisiin tutkimuksiin 1980-luvun puolivälistä lähtien (Paunonen 1991, 25). Suomen ja unkarin vertailu on ollut 1980-luvulle saakka lähinnä historioivaa, mutta nyttemmin on sekä Suomessa että Unkarissa virinnyt kiinnostus myös varsinaisiin kontrastiivisiin tutkimuksiin (Mantila 1997, 7). Tutkimuksia onkin syntynyt melkoinen joukko kielen eri osa-alueilta (ks. esim. Suomi ja unkari rinnakkain 1991; Suomalais-unkarilaisia kontrastiivisia tutkimuksia 1993; Mantila 1997).

Tämä tutkimus lähtee liikkeelle unkarin kielen muodoista, joten lähtökohta on horisontaalinen. Varsinainen huomio kohdistuu kuitenkin nimenomaan suomen kielen muotoihin, joten tutkimusta ei voi kutsua puhtaasti kontrastiiviseksi. Vähemmälle huomiolle jääkin siis lähtökielen muoto, jota kuvataan seuraavassa luvussa.

1.2 *hAt*-morfeemi unkarin kielen ilmiönä

hAt on ainoa unkarin kielen sidonnainen morfeemi, jolla voidaan muodostaa mahdollisuutta ilmaisevia verbejä. Morfeemin asema on kuitenkin epäselvä, koska sitä ei ole osattu sijoittaa yksiselitteisesti johdinten eikä tunnusten luokkaan. Lavothan mukaan vanhoissa unkarin kieliopeissa (esim. Szenczi-Molnár 1610; Geleji-Katona 1645) *hAt*:ia on pidetty potentiaalinen modustunnuksena, ja hän itse päätyy samaan tulokseen tutkimuksessaan (1967, 11-12; 202), joka käsittelee *hAt*-morfeemin syntyä ja käyttöä vanhoissa kielimuistomerkeissä¹. Uudemmissa kieliopeissa *hAt* esitellään yleensä johdinten joukossa, mutta johdosten nimitykset ovat kirjavia. Esimerkiksi MMNy:ssä (1985, 128-129) kuten myös Új Magyar Nyelvtanissa (1998, 259) ja MNyK:ssä (1991,

---

¹ Myös Lavothan ja Tervosen Unkarin oppikirjassa (1961, 130-132) *hAt*-muodostin esitetään potentiaalinen modustunnuksena. Koska sen perään voi liittää konditionaalinen ja imperatiivinen tunnukset, omina moduksina käsitellään myös potentiaali-konditionaali ja potentiaali-imperatiivi.

² Jo Szinnyein Unkarin kieliopeissa (1933, 2. painos) *hAt*:ia käsitellään johto-opin yhteydessä, ja *hAt*-johdoksia nimitetään potentsiaali-verbeiksi.

288) *hAt*-johtimella muodostettuja johdoksia kutsutaan nimellä *ható ige*³. Tómpa (1968, 115) taas nimittää Ungarische Grammatik -kieliopissa *hAt*-johdoksia mahdollisuusverbeiksi (possibilitive Verbe), ja Keresztes (1974, 112) sekä Csepregi (1991, 213-214) kutsuvat niitä potentiaaliverbeiksi.

Suurin syy tähän määrittelyn vaikeuteen ja nimitysten runsauteen lienee se, että *hAt*-morfeemilla on sekä tunnusten että johdinten ominaisuuksia. Unkarissa morfeemit liittyvät verbin vartaloon samassa järjestyksessä kuin suomessakin. Vartaloon siis liittyvät johtimet, niiden perään tunnukset ja viimeisenä ovat taivutuspäätteet. Kenesei (1996, 92-94) on pohtinut johdinten ja päätteiden ominaisuuksia yleensä ja niiden valossa *hAt*-morfeemia. Hänen mukaansa *hAt* täyttää vain yhden johtimille asetetuista vaatimuksista: sen perään voi liittää muita sidonnaisia morfeemeja, esimerkiksi imperatiivin ja konditionaalien sekä imperfektin tunnukset. Johtimista erottavia piirteitä *hAt*:illa on Kenesein mielestä ainakin kaksi. Morfeemin voi ensinnäkin liittää mihin tahansa verbiin⁴ ja toiseksi verbivartalon ja siihen liittyneen *hAt*-morfeemin merkitys on aina kompositionaalinen, toisin kuin verbivartalon ja siihen liitetyn johdoksen merkitys. Niinpä Kenesei päätyy vanhojen kielioppien ja Lavothan näkemyksen kannalle ja pitää *hAt*:ia tunnukseen, jota voi seurata jokin muu taivutusmorfeemi mutta ei johdin.

Lavothan (1967, 201-202) mukaan *hAt* ei ole johdin, koska se ei varsinaisesti muuta verbin merkitystä vaan luonnehtii lauseen subjektin ja toiminnan välisiä suhteita. Muissakin kieliopissa (ks. esim. Tómpa 1968, 115; Új Magyar Nyelvtan 1998, 259) todetaan, että *hAt* ei juurikaan muuta kantaverbin merkitystä, mutta sitä pidetään silti johtimena. Keresztes (1974, 112) mainitsee, että muodoltaan ja merkitykseltään *hAt* sijoittuu modustunnusten ja johdinten välimaastoon, mutta koska siitä voi muodostaa kaikki tavalliset modukset ja tempukset, sitä on hänen mielestään pidettävä johtimena. Tómpan (1968, 49-50) mielestä mahdollisuusverbit merkityksensä puolesta muistuttavat huomattavasti modusmuotoisia verbejä, mutta morfologiset erot ovat selvät. Toisin kuin modustunnuksen perään, *hAt*-verbiin voi liittää tiettyjä nominijohtimia. Lisäksi *hAt* hyväksyy peräänsä modustunnukset, mutta modustunnuksen perään ei voi liittää *hAt*:ia.

Edellä mainitun Kenesein artikkelin pohjalta *hAt*-morfeemin asemaa on tarkastellut

---

³ *ható* merkitsee sanakirjan mukaan (Magyar-finn szótár 1985) 'vaikuttavaa' ja *ige* on 'verbi', joten suora käänös olisi vaikuttavat verbit.

⁴ Myös Új Magyar Nyelvtanissa (1998, 259) todetaan, että *hAt* voi liittyä minkä tahansa verbin perään, mutta Tómpan (1968, 115) mukaan passiivisista verbeistä voi muodostaa *hAt*-johdoksen vain poikkeustapauksissa.

Keszler (1997, 86-89). Hänkin lähtee liikkeelle johdinten, päätteiden ja tunnusten yleisistä piirteistä, mutta erottelukriteerit ovat osittain erilaiset kuin Keneseillä. Keszler on sitä mieltä, että unkarin johtimet eivät muodosta yhtenäistä järjestelmää, vaan ne voisi sijoittaa asteikolle sen mukaan, missä määrin niihin liittyy johdinten tyypillisiä ominaisuuksia. *hAt*:iin sopii hänen mukaansa suurin osa johdinten ominaisuuksista (se ei esimerkiksi ole obligatorinen elementti, se voi liittyä joko sanavartaloon tai johtimen perään, sen perään voi liittää sekä tunnuksen että päätteen). *hAt*:in jäljessä ei kuitenkaan voi olla toista verbijohdinta ja nominijohdinkin vain harvoin. Keszler nimittää *hAt*:ia tunnuksenkaltaiseksi johtimeksi, mutta myöntää, että Kenesein epäilykset *hAt*:in kuulumisesta johdinten ryhmään ovat oikeutettuja. Koska useimmissa lähteissä *hAt*:ia pidetään johtimena, olen omaksunut saman kannan omaan työhöni. Jatkossa käytän siis nimityksiä *hAt*-johdin ja *hAt*-johdokset tai -verbit.

Kuten edellä on jo käynyt ilmi, *hAt* on deverbaalinen verbijohdin eli se ei muuta kantasansa sanaluokkaa. Johdin on yleisesti käytetty ja hyvin produktiivinen, ja sen voi liittää ainakin useimpiin verbeihin. Useimmiten *hAt* liitetään sanavartaloon suoraan ilman sidevokaalia (esim. *áll* 'seisoa' > *állhat*, *lakik* 'asua' > *lakhat*). Tähän sääntöön on kuitenkin joitakin poikkeuksia. Niillä *ik*-verbeillä, joilla on useampia vartaloita, *hAt* liitetään joko *d*-vartaloon tai lyhimpään vartaloon (esim. *alszik* 'nukkua' > *alhat* ~ *aludhat*; *öregszik* 'vanhentua' > *öregedhet*). *van*-verbin ('olla') *hAt*-johdos muodostetaan *lesz*-vartalosta (> *lehet*); sitä muistuttaa *tesz*-verbin ('tehdä') johdos *tehet*. (Tómpa, 1968, 120; Keresztes 1974, 96.)

hAt-johdin hyväksyy siis peräänsä potentiaalinen ja imperatiivinen modustunnukset. Potentiaalinen *nA*-tunnus liittyy suoraan johtimeen eikä aiheuta mitään muutoksia (esim. *lehet* > *lehetnék*). Sitä vastoin imperatiivinen tunnus *-j*, liittyessään verbiin, jossa *-t*-lopun edellä on lyhyt vokaali, muuttuu *s*:ksi ja muuttaa myös edeltävän *t*:n (esim. *üthet*+*-j*+*-em* > *üthessem*). (Keresztes 1974, 54)

Aiemmin viitattiin jo siihen, että *hAt*-johdin ei oikeastaan muuta kantaverbin merkitystä ja että *hAt*-johdokset ilmaisevat mahdollisuutta. Tämä mahdollisuus voi olla monenlaista. Kieliopissa (ks. esim. MMNy 1985, 128; Tómpa 1968, 115; MnyK 1991, 288) *hAt*-verbeille on lueteltu seuraavanlaisia merkityksiä:

1. subjekti voi tehdä jotain,
2. joku tai jokin / subjekti on kykenevä tiettyyn toimintaan,
3. jonkun on mahdollista / subjektilla on mahdollisuus tehdä jotain
4. subjekti saa tehdä jotain,

5. subjekti on oikeutettu tekemään jotain,
6. tapahtuma on todennäköinen tai varma,
7. toiminta on suoritettava loppuun, jotta seuraava voi alkaa
8. puhuja pyytää jotain kohteliaasti.

Lavothan tutkimusten (1967, 57-81) mukaan *hAt*:in merkitykset ovat olleet hyvin samanlaisia jo 1400- ja 1500-luvulla. *hAt*-verbit ovat ilmaisseet 'voimista, mahdollisuutta' ja 'voimista, kykyä', mutta myös 'lupaa' tai 'kieltoa', kuten nykyäänkin. Lisäksi verbejä on toisinaan käytetty välttämättömyyden ja käskyn ilmaisuun, samoin niillä on ollut optatiivin ja desideratiivin merkitys / funktio.

2. LYHYT KATSAUS KÄÄNNÖSTUTKIMUKSEEN

Vaikka työni ei kuulukaan käännostutkimuksen alaan, sen aineistona on kuitenkin käännostutkimusta. Näin ollen tutkimuksessa sivutaan myös kääntämiseen liittyviä kysymyksiä ja ongelmia, eikä käännostieteen termejä voi siten kokonaan välttää. Siksi lienee paikallaan tarkastella lyhyesti mitä kääntäminen on, mitä tarkoittaa ekvivalenssi, mitä käännostilajeja erotellaan ja millaisia muutoksia käännettäessä voi tapahtua.

Käytännön käännostyöhön liittyviä kysymyksiä ja ongelmia lienee pohdittu yhtä kauan kuin kääntämistä on harjoitettu, ja jonkinlaisia käännosteorioita on muotoiltu jo 1500-luvulta lähtien. Varsinainen tieteellinen käännostutkimus on kuitenkin vielä melko nuorta, ja sen kehitys liittyy pitkälti 1900-luvun alun ja puolivälin kielitieteelliseen kehitykseen (Bassnett 1995, 71-73; Ingo 1990, 11.) Kääntämisen ja käännosten tutkimus on monitieteinen tieteenala. Lingvistiikan ja filologian lisäksi siinä käytetään apuna muun muassa kirjallisuus-, historia-, käyttäytymis- ja yhteiskuntatieteitä sekä filosofiaa ja informaatioteoriaa (Sorvali 1988, 14; Ingo 1990, 13). Kääntämisen tutkimusta leimasi pitkään lingvistinen suuntautuminen, mutta käännostieteen uusimmissa suuntauksissa painotus on muuttunut: nykyään kääntämisessä korostetaan kulttuurin ja sosiaalisen kontekstin merkitystä, koska kieli on olennainen osa kulttuuria ja kulttuuri kieltä (ks. esim. Reiss - Vermeer 1984; Hatim - Mason 1990).

2.1 Mitä kääntäminen on?

Yhden käännöstieteen alkuaikojen keskeisen vaikuttajan, J.C. Catfordin (1965, 20-21) kääntämisen määritelmä kuuluu seuraavasti: “kääntäminen on yhden kielen (lähtökieli) tekstiaineksen korvaamista vastaavalla toisen kielen (kohdekieli) tekstiaineksella”. Määritelmän mukaan kääntäminen on siis korvaamista, jolla pyritään vastaavuuteen kielten kesken. Kahden muun merkittävän käännösteoreetikon, lähinnä Raamatun kääntämisen kysymyksiin keskittyneiden Eugene A. Nidan ja Charles R. Taberin (1982, 12) määritelmässä “kääntäminen on sitä, että tuottaa kohdekielellä lähimmän luonnollisen vastineen lähtökielen sanomalle, ensisijaisesti merkityksen ja toissijaisesti tyylin suhteen”. Molemmissa määritelmässä on keskeisenä vastaavuuden tai vastineen eli ekvivalenssin tai ekvivalentin käsite. Ekvivalenssi-termiä on määritelty ja käytetty käännöstieteessä monin eri tavoin, mutta jonkinlainen yksimielisyys vallinnee sen suhteen, että sillä tarkoitetaan lähtö- ja kohdetekstin välistä suhdetta (Reiss ja Vermeer 1986, 70).

Käännösteoreetikot ja -tutkijat ovat jaotelleet ekvivalenssia sen mukaan, millaiseen vastaavuuteen käännöksessä pyritään. Catford (1965, 27) erottaa formaalisen ja tekstuaalisen ekvivalenssin. Ensin mainittu liittyy hänen mukaansa kategorioiden vastaavuuteen, jälkimmäinen taas tekstien tai niiden osien väliseen vastaavuussuhteeseen. Nida ja Taber (1982, 14; 22-28) käyttävät nimityksiä formaalinen ja dynaaminen ekvivalenssi. Formaalisella ekvivalenssilla he tarkoittavat lähintä mahdollista muodon ja sisällön yhdenvertaisuutta lähtö- ja kohdekielen välillä, dynaaminen ekvivalenssi perustuu lähtö- ja kohdekielisen vastaanottajan reaktioiden samankaltaisuuteen. Näitä kahta ekvivalenssityyppiä voi pitää jonkinlaisina ääripäinä, joiden välille useimmat käännökset sijoittunevat. Bellin (1991, 6-7) mukaan kääntäjä voi pyrkiä joko formaaliseen tai funktionaaliseen ekvivalenssiin. Formaalin ekvivalenssi tarkoittaa lähtötekstin kontekstista riippumattoman semanttisen merkityksen “säilyttämistä” kohdetekstissä, kun taas funktionaalinen ekvivalenssi pyrkii kontekstin huomioivan kommunikatiivisen arvon “säilyttämiseen”. Kaikkiin kolmeen jaotteluun sisältyy formaalinen ekvivalenssi jonkin toisen vastakohtaparina, mutta kuten lyhyistä luonnehdinnoista käy ilmi, formaalisen merkitys vaihtelee jossain määrin sen mukaan, mitkä ovat jaottelun perusteet ja mikä on vastinparin luonne.

2.2 Käännöslajit

Kääntämistä voi tarkastella sekä prosessin että tuotoksen näkökulmasta. Tässä tutkimuksessa huomio kuitenkin kohdistuu vain kääntämisen tuotoksiin eli käännösteksteihin, joten sivuutan prosessinäkökulman epärelevanttina.

Käännöstekstejä jaotellaan esimerkiksi tekstin laadun tai sen funktion ja alan mukaan, mutta tähän työhön liittyen olennaisin on käännösvastineiden muodollisen vastaavuuden mukainen jako. Tähän jakoon viitattiin implisiittisesti jo ekvivalenssin yhteydessä. Kyse on kääntämiseen liittyvästä peruluonteisesta vastakkainasettelusta kirjaimellisen (literal) ja vapaan (free) käännöksen kesken. Kirjaimellinen käännös voi olla morfeemittaista, sanasanaista tai lause lauseelta etenevää, vastaavuus pyritään siis löytämään kielen muodolliselta tasolta. Kun tavoitteena on kommunikatiivinen eli merkityksen vastaavuus, formaalisista vaatimuksista voidaan luopua ja siirtyä kääntämään vapaasti. (Toivainen 1979, 229.)

Catfordin (1965, 25-26) mukaan sanasanainen (word-for-word) käännös pysyttelee yleensä sanatason vastaavuudessa, mutta voi sisältää myös morfeemivastaavuutta. Vapaa (free) käännös edustaa hänen mukaansa toista ääripäätä, koska siinä vastaavuutta ei sidota vain yhdelle kielen rangille vaan sanavastaavuus voi vaihdella esimerkiksi lausevastaavuuden tai jopa tekstivastaavuuden kanssa. Kirjaimellinen (literal) käännös sijoittuu kahden edellä mainitun väliin, mutta muistuttaa enemmän sanasanaista kuin vapaata käännöstä. Siinä pyritään sanavastaavuuteen, mutta tehdään kuitenkin myönnytyksiä kohdekielen kieliopille. Ingon (1990, 75-84) muodollisen vastaavuuden mukainen jako perustuu osittain Catfordin mainitsemaan kolmijakoon, mutta sisältää lisäksi ylimääräisiä käännöslajeja. Ingon morfeemittainen käännös vastaa jotakuinkin Catfordin sanasanaista käännöstä, ja vapaa käännös on myös Ingon listassa. Näiden lisäksi hän erottaa vielä parafrastisen käännöksen, joka on yleensä semanttisesti tarkka mutta tyyliltään lähtötekstistä poikkeava, sekä muokkaavan käännöksen ja tiivistelmäkäännöksen. Ensin mainitussa voidaan muokata muotoa tai sisältöä, jälkimmäisessä taas ensisijainen pyrkimys on tehdä lyhyesti selkoa tekstin pääkohdista. Niinpä muodollinen vastaavuus on siinä kaikkein epätarkinta.

2.3 Kääntämisen aiheuttamat muutokset

Lähtötekstin ja käännöksen väliset muutokset johtuvat yleensä siitä, että kääntäjä ei syystä tai toisesta voi noudattaa lähtökielessä käytettyä ratkaisua. Muutokset voivat olla muodollisia, semanttisia tai pragmaattisia, mutta usein ne limittyvät tai yksi voi johtaa toiseen ja kolmanteen. (Ingo 1990, 198-199.) Catfordin (1965, 73 -) esittämä käännösmuutosten jaottelu perustuu ensisijaisesti muotoon ja sisältää kaksi päätyyppiä. Tason vaihdoksessa on kyse siitä, että käännösvastine valitaan muulta kielen tasolta kuin lähtötekstissä käytetyltä. Käytännössä tämä koskee vain siirtymiä kieliopillisen ja sanastollisen tason välillä. Kaikki muut muutokset ovat Catfordin mukaan kategorian vaihdoksia, joihin kuuluvat esimerkiksi rakenteen ja yksikön vaihdokset. Vertailevassa ja differentiaalisessa tyyliintutkimuksessa kiinnitetään huomiota kolmeen kielen tasoon: sanastoon, kielioppiin sekä kontekstiin. Kaikilla näillä tasoilla voi soveltaa seitsemää käännös menetelmää, joilla myös luokitellaan käännösmuutoksia. Näistä menetelmistä ovat muutosten kannalta oleellisia vain neljä viimeistä, niin sanottua epäsuoraa menetelmää. Transpositio tarkoittaa sellaista sanaluokan vaihdosta, joka ei muuta merkitystä. Modulaatio perustuu näkökulman muutokseen ja on siis eräänlainen variaatio lähtötekstistä. Siihen kuuluu monia alalajeja. Ekvivalenssi tarkoittaa tässä yhteydessä sitä, että sama tilanne kerrotaan erilaisin kielellisin tyylikeinoin ja rakentein. Adaptaatiossa taas on kyse siitä, että samantyyppistä asiaa kuvataan kahdella erilaisella tilanteella. (Ingo 1990, 209-216.)

Edellä esiteltyihin muutoksiin kuuluvat vielä kääntäjän tekemät lisäykset ja poistot. Usein ne johtuvat pragmaattisista seikoista, mutta syyt voivat olla myös semanttisia. Tällöin puhutaan todellisista semanttisista lisäyksistä tai poisjätöistä eli käännökseen lisätään tai siitä poistetaan olennaisia merkityskomponentteja. Toinen tyyppi ovat eksplisiittistäminen ja implisiittistäminen, joissa joko tehdään piilevä näkyväksi tai piilotetaan näkyvä. (Ingo 1990, 293-294.)

3. MODAALISUUDEN KÄSITTEESTÄ JA JAOTTELUSTA

3.1. Modaalisuuden käsite

Modaalisuus on käsitteenä varsin epämääräinen, ja eri tutkijat ovat määritelleet sitä monin eri tavoin. Jäntti (1989, 11) muun muassa mainitsee, että modaalisuuden suhteen eri tutkijat ovat päässeet yksimielisyyteen vain kahdesta asiasta: kaikkia luonnollisen kielen

modaalisuuden ilmauksia on kovin vaikea sijoittaa samoihin puitteisiin ja modaalisuus tuntuu liittyvän mahdollisuuden ja välttämättömyyden käsitteisiin. Toisin kuin esimerkiksi aspekti ja aikamuoto, modaalisuus ei käsitteenä ole samalla tavoin selkeästi määriteltävissä ja rajattavissa (Palmer 1986: 1-2). Modaalisuus kyllä usein toimii tempuksen ja aspektin kanssa, mutta kun viimeksi mainitut liittyvät aikaan, modaalisuus puolestaan liittyy lausuman totuusarvoon. Modaalisuuden alan jaottelu ei sekään ole yhtenäistä. Vaikka modaalisuutta usein pidetään jokseenkin universaalina ilmiönä luonnollisissa kielissä, sen ilmaiseminen eri kielissä sisältää niin paljon variaatiota, että kaikkiin kieliin soveltuvaa luokittelua tuskin olisi mahdollistakaan luoda (Whaley 1997, 220).

3.2. Modaalilogiikasta

Kielitieteen modaalisuustarkastelu pohjautuu modaalilogiikkaan, joka aluksi tutki vain aleettista⁵ eli lauseen totuutta koskevaa modaalisuutta. Aleettisen modaalisuuden keskeisiin modaalikäsitteisiin eli modaliteetteihin kuuluvat looginen välttämättömyys ja looginen mahdollisuus, jotka ovat yhteydessä proposition totuuteen ja liittyvät toisiinsa negaation suhteen; ne on mahdollista eliminoida toistensa hyväksi kaksinkertaisella negaatiolla. Niinpä jos *propositio* on välttämättä tosi, ei ole mahdollista, että se ei ole tosi ja jos *propositio* on mahdollisesti tosi, ei ole välttämätöntä, että se ei ole tosi. (Lyons 1977, 787; Kiefer 1987, 68) Logiikan operaattorein (N = välttämätön, P = mahdollinen, p = *propositio*, ~ = kielto) edelliset lauseet voi kuvata seuraavasti:

$$Np = \sim P \sim p$$

$$Pp = \sim N \sim p.$$

Loogisesti välttämättömien ja loogisesti mahdollisten propositionien välillä pätevät myös seuraavat implikaatiot: jos tiedetään, että *propositio* on välttämättä tosi, siitä seuraa että *propositio* on tosi ja jos *propositio* on tosi, siitä seuraa että se on mahdollisesti tosi. Myös nämä implikaatiot voi ilmaista loogisin operaattorein

$$Np \rightarrow p$$

$$p \rightarrow Pp.$$

Aleettisessa modaalisuudessa on keskeistä myös mahdollisten maailmojen käsite.

---

⁵ Termi on johdettu kreikan kielen 'totuutta' merkitsevästä *aletheia*-sanasta (Kangasniemi 1992, 12; Nykysuomen sivistyssanakirja 1978; Sivistyssanakirja 1962).

Mahdollisia maailmoita voi pitää reaalisen todellisuuden vaihtoehtoisina, todellista maailmaa enemmän tai vähemmän muistuttavina maailmoina. Loogisesti välttämätön asiointi on tosi kaikissa mahdollisissa maailmoissa, loogisesti mahdollinen asiointi taas on tosi ainakin yhdessä mahdollisessa maailmassa. Aleettista modaalisuutta ilmaisevat lauseet ovat aina analyttisiä, eli niiden totuus tai epätotuus ei riipu maailman laadusta tai puhetilanteesta vaan joko lauseen loogisesta muodosta (esim. *sataa tai ei sada*) tai lauseen käsitteiden merkityksistä (esim. *poikamies on naimaton*). (Allwood-Andersson-Dahl 1980, 124-125.; Kangasniemi 1992, 12-14.)

Myöhemmin modaalilogiikassa on kiinnostuttu aleettisen lisäksi myös episteemisestä ja deonttisesta modaalisuudesta⁶. Episteeminen modaalisuus koskee tietoa, deonttinen puolestaan normeja. Episteemistä ja deonttista modaalisuutta ilmaisevat lauseet ovat synteettisiä; ne ovat tosia joissakin maailmoissa ja epätosia joissain toisissa maailmoissa. Episteeminen ja deonttinen modaalisuus ovat luonnollisten kielten tutkimuksessa keskeisiä, aleettista modaalisuutta sitä vastoin esiintyy luonnollisissa kielissä hyvin harvoin.

3.3. Modaalisuuden määritelmiä

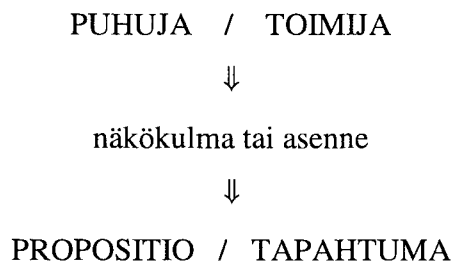
Modaalisuuden eri määritelmissä toistuvat yleensä termit 'propositio' ja 'puhujan asenne/ mielipide/näkökulma'. John Lyonsin (1977, 452) varsin usein siteeratassa määritelmässä modaalisuus "ilmaisee puhujan mielipiteen tai asenteen lauseen propositioon tai proposition kuvailemaan tapahtumaan" [käännös oma]. Whaley (1997, 204) määrittelee modaalisuuden siten, että se ilmaisee puhujan asenteen tai näkökulman siihen nähden, tapahtuuko jotain todella tai onko mahdollista, että jotain tapahtuu. Palmerin (1986, 16) mielestä modaalisuuden voisi määritellä "puhujan (subjektiivisten) asenteiden ja mielipiteiden kieliopillistumaksi". Kangasniemi (1992, 2) esittää modaalisuuden määritelmäksi "näkökulmaa tiettyyn propositioon". Nykysuomen lauseoppia-kirjassa Hakulinen ja Karlsson (1988, 261) määrittelevät modaalisuuden "niiksi erilaisiksi keinoiksi, joita puhuja tai kirjoittaja voi käyttää ilmaistessaan suhtautumisensa tai asenteensa propositioon". Jäntin (1989, 17) mukaan modaalisuus ilmaisee "puhujan asenteen lausuntansa totuussisältöön nähden". Vaikka määritelmissä onkin eroja, niissä kaikissa esiintyy asenne tai näkökulma propositioon tai aktuaaliseen tapahtumaan.

---

⁶ von Wright (1951, 1-2) jakaa modaalilogiikan alan neljään osaan modaalikäsitteiden (modaliteetit) erilaisten sisältöjen perusteella. Hänen mukaansa on mahdollista erottaa aleettiset eli totuuden, deonttiset eli pitämisen, episteemiset eli tiedon ja eksistentiaaliset eli olemassaolon modaliteetit. Lisäksi hän mainitsee alaviitteessä dynaamiset eli kyvyn modaliteetit.

Itkosen (1997, 99) käsityksen mukaan kaikki modaliteetit eivät ole sidoksissa puhujiin tai heidän mielipiteisiinsä vaan kuvaavat asiantiloja objektiivisesti. Hänen määritelmässään modaliteetti tarkoittaa “asiantilan edustaman todellisuuden astetta tai laatua”. Kangasniemi (1992, 7-8) on niin ikään sitä mieltä, että modaalisuudessa ei aina ole kyse senhetkisen puhujan tai kirjoittajan näkökulmasta, kuten monissa edellä esitetyissä määritelmässä. Varsin selvästi tämä näkyy hänen mielestään dynaamisessa modaalisuudessa ja osassa deonttisen modaalisuuden tapauksia.

Edellä esitetyissä modaalisuuden määritelmässä painotetaan kulloinkin hieman eri seikkoja. Syytä tällaiseen määritelmävariaatioon on luonnollisesti etsittävä ilmiöstä itsestään. Modaalisuuden määrittelyä vaikeuttavat Palmerin (1986: 4) mielestä sekä eri kielissä olevat erilaiset merkitykset että tietyn selkeän peruspiirteen puuttuminen kokonaan; määritelmät eivät siis voikaan olla täysin yksiselitteisiä. Jonkinlaisen yleismääritelmän voinee kuitenkin muodostaa sen pohjalta, mitä eri määritelmät sisältävät. Tällöin modaalisuus tarkoittaisi asennetta tai näkökulmaa ilmauksen propositioon tai sen ilmaisemaan tapahtumaan nähden. Tämä määritelmä jättää avoimeksi sen, kenen asenteesta on kysymys. Seuraava kuvio havainnollistaa modaalisuuden perusolemusta:

3.4. Modaalisuuden lajit

Tutkijat jakavat modaalisuuden alan varsin eri tavoin. Edellä on esitetty modaalilogiikan perusjako aleettiseen, episteemiseen ja deonttiseen modaalisuuteen. Kuten aiemmin jo kävi ilmi, luonnollisissa kielissä aleettista modaalisuutta esiintyy vain harvoin, joten kielentutkijoiden jaot poikkeavat yleensä modaalilogiikan jaosta - ja niissä on keskenään variaatiota. Perusero tehdään yleensä episteemisen ja ei-episteemisen modaalisuuden välille, mutta monet tutkijat jakavat ei-episteemisen edelleen kahteen tai useampaankin alalajiin.

Lyons jakaa modaalisuuden episteemiseen ja deonttiseen (1977, 846)⁷, samoin muun muassa Whaley (1997, 223). Tämä kahtiajako lienee modaalisuustutkimuksissa yleisin, mutta jotkut tutkijat jakavat ei-episteemisen modaalisuuden (jota edellä mainituissa jaotteluissa edustaa deonttinen modaalisuus) edelleen kahtia tai useampiinkin ryhmiin. Niinpä esimerkiksi Kangasniemen (1992, 2-3) mielestä modaalisuuden alan kolme pääsektoria ovat episteeminen, deonttinen sekä kykyyn liittyvä dynaaminen modaalisuus. Myös Perkins (1983, 10-11) jakaa modalisuuden edellä mainittuihin kolmeen ryhmään. Palmerin kanta modaalisuuden alan jakoon on hieman horjuva. Englannin modaalilmauksia käsittelevässä tutkimuksessaan (1990, 36) hänen jaottelunsa sisältää episteemisen, deonttisen ja dynaamisen modaalisuuden, tosin sillä varauksella, että jos subjektiivisuutta pidetään modaalisuuden olennaisena piirteenä, dynaamisuus ei sovi määritelmän piiriin. "Mood and Modality"-teoksessa Palmer (1986, 16; 18) kuitenkin jakaa modaalisuuden vain episteemiseen ja deonttiseen. Tosin hän mainitsee myös dynaamisen modaalisuuden joihinkin englannin modaaliverbeihin liittyneenä, mutta on sitä mieltä, että dynaamisuus ei kuulu modaalisuuden piiriin.

Hakulisen ja Karlssonin (1988, 262-263) jaottelu Nykysuomen lauseopissa perustuu modaalilogiikan jakoon. He nimittävät kolmea perustyyppiä modaaliseksi asteikoiksi, jotka ovat aleettinen eli looginen, episteeminen ja deonttinen modaalinen asteikko. Näistä luonnollisiin kieliin liittyvät heidän mukaansa lähinnä episteeminen ja deonttinen modaalisteikko. Lisäksi mainitaan modaaliverbeihin liittyen ns. juurimerkitys, joka on kykyä ilmaiseva dynaamisuuden modaliteetti. Hakulisen ja Karlssonin mielestä modaalisuuteen laajemmin käsitettynä sisältyvät myös lausetyypit⁸. Itkosen (1997, 92-93) mukaan puhtaan käsitteellisesti on mahdollista erottaa ainakin viisi modaliteettilajia. Looginen modaliteetti liittyy modaalilogiikan peruskäsitteisiin faktisuus, mahdollisuus ja mahdottomuus. Episteemis-eksperimentaalinen on yhteydessä tietoon ja luuloon, deonttiseen modaliteettiin taas liittyvät velvollisuus, lupa ja kielto. Itkosen jaotteluun kuuluvat lisäksi fyysiseen pakkoon tai kykyyn liittyvä dynaaminen modaliteetti sekä intentionaalinen modaliteetti, johon kuuluvat käsitteet toivottu/tarkoitettu, neutraali ja pelätty. Kiefer (1987, 69-70) on sitä mieltä, että episteemisen ja deonttisen modaalisuuden lisäksi on erotettava vielä ainakin boulemainen sekä dispositionaalinen ja sirkumstantiaalinen modaalisuus.

---

⁷ Lyons tosin toteaa, että fysikaalinen välttämättömyys ja mahdollisuus liittyvät toisinaan kiinteästi, jopa erottamattomasti, yhteen objektiivisen deonttisen modaalisuuden kanssa.

⁸ Lausetyyppien suhdetta modaalisuuteen käsittelevät myös mm. Lyons (1977) ja Palmer (1986).

Bybee, Perkins ja Pagliuca (1994) jakavat ei-episteemisen modaalisuuden alan uudella tavalla. Perinteisen jaon deonttista ja dynaamista modaalisuutta vastaa lähinnä agenttikeskeinen ja deonttista modaalisuutta myös puhujakeskeinen modaalisuus. Lisäksi he ovat katsoneet erityisesti diakronisen tarkastelun kannalta merkitykselliseksi alisteisen modaalisuuden, joka heidän mukaansa pohjautuu agenttikeskeisiin, puhujakeskeisiin ja episteemisiin merkityksiin. Perinteisen, puhuja-asenteisen modaalisuuden määritelmän mukaan modaalisuutta tarkastellaan vain päälauseissa, mutta koska modaali-ilmauksia käytetään yleisesti myös alisteisissa lauseissa, tällaiselle jaottelulle lienee vahvat perusteet.

Kaikkiin edellä mainittuihin jaotteluihin sisältyy episteeminen ja (ainakin implisiittisesti) deonttinen modaalisuus, joten ainakin niitä voinee pitää modaalisuuden osa-alueina. Ylläolevat luokittelut sisältävät ns. päämodaalisuusalueet, jotka yleensä on kielissä selvimminkin merkitty joko kieliopillisesti tai leksikaalisesti. Niiden lisäksi monet tutkijat erottelevat ja käsittelevät muitakin modaalisuuteen liittyviä tyyppisiä, jotka eivät välttämättä ole leksikaalistuneita tai kieliopillistuneita. Näistä tavallisimpia ovat komissiivit, evaluatiivit ja volitiivit. (Kangasniemi 1992, 4-5; Palmer 1986, 115-121.)

3.4.1 Episteeminen modaalisuus

Termi episteeminen on johdettu kreikan 'ymmärrystä', 'käsitystä' tai 'tietoa' tarkoittavasta sanasta. Niinpä episteemiselle modaalisuudelle on luonteenomaista yhteys tietoon ja uskomukseen tai mielipiteeseen. Se ilmaisee asennetta proposition totuusarvoa kohtaan ja liittyy kiinteästi todennäköisyyden asteeseen. Episteeminen modaalisuus on hyvin keskeisesti yhteydessä puhujan ilmaiseman varmuuden asteeseen, joka perustuu monenlaisen tietoon. Episteeminen modaalisuus jaetaan usein perustana olevan tiedon mukaan alaryhmiin, joista selkeimpiä ovat arviot ja evidentiaalit. Ensin mainitut ovat sidoksissa todennäköisyyden asteeseen: mitä korkeampi se on, sitä todennäköisemmin propositio on tosi. Jälkimmäisissä puolestaan proposition totuus on suhteessa todisteisiin, jotka ovat kokijan omakohtaisia havaintoja tai muilta saatua informaatiota. (Kangasniemi 1992, 3-4; Palmer 1986, 51-54.) Nykysuomen lauseopissa episteemisen asteikon sanotaan ilmaisevan mahdollisuutta ja varmuutta: puhuja tai kirjoittaja ilmaisee käsityksensä proposition todenperäisyydestä niiden avulla. Propositio voi puhujan tai kirjoittajan käsityksen mukaan olla tosi tai epätosi, varma tai todennäköinen. Hakulisen ja Karlssonin mukaan luonnollisessa kielessä ovatkin tavallisimpia juuri episteemiset, toimijan tietoon

tai luuloon perustuvat modaali-ilmaukset. (1988, 262-263.)

Episteemiseen modaalisuuteen liitetään usein subjektiivisuuden aspekti erotuksena ei-episteemisistä modaalisuuden lajeista. Lyons (1977, 797-799) argumentoi tätä käsitystä vastaan toteamalla, että periaatteessa episteeminen modaalisuus on jaettavissa subjektiiviseen ja objektiiviseen. Subjektiivinen episteemisyys liittyy puhujan omiin sitoumuksiin, objektiivinen puolestaan yleisiin tai tieteellisiin päätelmiin. Hän kuitenkin myöntää, että kielenkäytössä rajanveto voi olla vaikeaa ja että tällaisen jaottelun epistemologiset perusteet ovat melko epävarmat. Myös Kangasniemi (1992, 149-150) asettaa kyseenalaiseksi episteemisuuden kahtiajaon. Hän viittaa Lyonsin käyttämiin lause-esimerkkeihin todetessaan, että jos premissit ovat subjektiivisia, niistä vedettävät johtopäätöksetkin ovat väistämättä subjektiivisia. Kangasniemi puolustaa Palmerin (1990, 3, 42; 1986, 53) kantaa ja pitää episteemisiä arvioita aina subjektiivisina. Hän kuitenkin lisää, että jotkut arviot ovat yleisesti hyväksytyjä ja siinä mielessä objektiivisen totuuden kaltaisia, joten episteemisten arvioiden voi katsoa ilmaisevan ainakin intersubjektiivista totuutta.

Episteemistä modaalisuutta voi kuvata samoilla logiikan operaattoreilla (N ja P) kuin aleettista modaalisuutta. Näiden modaalisuuslajien ero on suhde mahdollisiin maailmoihin: episteemisyys liittyy vain sellaisiin mahdollisiin maailmoihin, jotka voisivat realisoitua tiettyinä aikana aktuaalisen maailman tilalla. Episteemisten mahdollisten maailmojen täytyy siis muistuttaa riittävästi todellista maailmaa. (Kangasniemi 1992, 148.) Kuten aiemmin jo mainittiin, episteemiset lauseet eivät ole analyttisiä. Niinpä sekä proposition välttämättömyys (Np) että proposition mahdollisuus (Pp) riippuu siitä, millainen maailma on. Episteemisesti mahdolliset maailmat rajoitetaankin sen mukaan, mitä puhuja maailmasta tietää. (Kiefer 1987, 69)

3.4.2 Ei-episteeminen modaalisuus

Alunperin modaalisuuden ala jaettiin kahtia episteemiseen ja ei-episteemiseen, joista viimeksi mainittua kutsuttiin juurimodaalisuudeksi tai -merkitykseksi (root modality). Myöhemmin juurimodaalisuus on sitten jaettu deonttiseen ja dynaamiseen tyyppiin; kaikki tutkijat eivät tosin tunnusta dynaamisuutta modaalisuuden lajiksi (vrt. esim. Lyons 1977; Palmer 1986), toiset taas kutsuvat sitä instrumentaaliseksi, kausaaliseksi tai sirkumstantiaaliseksi modaalisuudeksi (Kangasniemi 1992, 8.) Ei-episteemistä

modaalisuutta ei läheskään kaikissa tutkimuksissa jaeta alalajeihin; joskus sitä käsitellään ns. juurimodaalisuutena, toisinaan taas yksinomaan deonttisena modaalisuutena. Toisaalta esimerkiksi Kangasniemi (1992; 1987) on sitä mieltä, että deonttinen ja dynaaminen modaalisuus ovat erotettavissa ja kuvattavissa omiksi lajeikseen. Nämä modaalisuuslajit muistuttavat monessa suhteessa toisiaan. Niiden vaikutusala ei ole koko propositio vaan jokin teko, toisin kuin episteemisyydessä. Teon tekijää voi kutsua agentiksi eli toimijaksi. Yhteinen piirre näillä modaalisuuslajeilla on myös jokin aiheuttaja tai lähde, johon modaalisuus perustuu (Kangasniemi 1987, 138-141.)

3.4.2.1 Deonttinen modaalisuus

Kun episteeminen modaalisuus liittyy tietoon ja uskomuksiin, deonttisella modaalisuudella puolestaan on yhteys toimijan suorittaman toiminnan moraaliseen tai normien mukaiseen välttämättömyyteen tai mahdollisuuteen (Lyons 1977, 793; 681-682; 823). Deonttisten ilmausten kielitieteellisen tarkastelun lähtökohta on deonttisessa logiikassa, joka tutkii normatiivisten käsitteiden ominaispiirteitä (Laitinen 1992, 175). Deonttinen modaalisuus ilmaisee erilaisia normatiivisia ja toimintaan johtavia käsityksiä ja asenteita. Ilmaukset ovat deonttisia, kun niillä pyritään jollain tavoin ohjaamaan agentin toimintaa (Kangasniemi 1992, 88.) Deonttiset ilmaukset ovat siis preskriptiivisiä, mutta niillä on myös deskriptiivinen tulkinta, sillä ne voivat olla väitteitä normien olemassaolosta (Laitinen 1992, 175).

Deonttisesti ilmaistu asiointila voi olla joko sallittu tai pakollinen; myös toiveen käsite liittyy deonttisuuteen (Kangasniemi 1992, 2-3; Whaley 1997, 223-224). Deonttinen mahdollisuus on luvallisuutta, deonttinen välttämättömyys puolestaan pakollisuutta. Lyonsin (1977, 862) mukaan deonttisuudelle on olemassa kolme loogista kriteeriä. Deonttisen agentin on oltava moraalisesti vastuussa teoistaan, deonttinen lausuma viittaa luonnostaan tulevaisuuteen ja sillä on jokin syy tai lähde. Kangasniemi (1992, 89) kommentoi Lyonsin väitettä deonttisuuden tulevaisuusviittauksesta toteamalla, että on mahdollista vaatia, että jonkun olisi pitänyt tehdä jotain menneisyydessä, vaikkei tapahtumahetkellä ilmaistukaan mitään velvoitetta. Hänen mukaansa deonttiset asiantilat voi siis sijoittaa mihin tahansa aikaulottuvuuden kohtaan.

Deonttistakin modaalisuutta voi kuvata logiikan operaattoreilla, mutta käytössä eivät nyt ole modaalilogiikan operaattorit N ja P vaan deonttiset operaattorit O (pakollinen) ja

P (luvallinen). Aleettisen logiikan lauseita vastaavat deonttiset loogiset lauseet esitetään seuraavasti:

$$Pp = \sim O \sim p$$

$$Op = \sim P \sim p.$$

Näihin lauseisiin eivät kuitenkaan päde aleettisen logiikan implikaatiot ($Np \rightarrow p$ ja $p \rightarrow Pp$ ovat tosia), eli jos propositio on pakollinen, se ei välttämättä kuitenkaan toteudu ja jos oletetaan propositio, se ei välttämättä ole deonttisesti sallittu. Syynä tähän on se, että deonttisen modaalisuuden taustana on moraalisesti määritelty mahdollisten maailmojen joukko. Niinpä edellä esitetyt operaattorein ilmaistut lauseet ovat 'tosia kaikissa moraalisesti tai oikeudellisesti mahdollisissa maailmoissa'. (Allwood-Andersson-Dahl 1981, 127-128.) Koska deonttisten ilmausten mahdollisuus tai välttämättömyys riippuu maailman laadusta, ne eivät voi olla analyttisiä. Deonttisesta näkökulmasta mahdollisia maailmoja ovat ne, joissa noudatetaan tiettyjä normeja tai lakeja. (Kiefer 1987, 69)

Deonttisiin lauseisiin ei yleisen käsityksen mukaan liity totuusarvoa, kuten episteemisiin lauseisiin. Väite ei ole kuitenkaan täysin yksiselitteinen. Deonttiset lauseet voivat nimittäin olla keskenään erilaisia ja toisaalta jotain tiettyä lausetta voi käyttää tilanteesta riippuen eri merkityksissä. Jos hyväksytään lähtökohdaksi se, että normit ovat objektiivisesti olemassa, deonttisiin lauseisiin on mahdollista sisällyttää totuusarvo. Tällöin totuusarvo voidaan sisällyttää sellaisiin lauseisiin, jotka perustuvat johonkin olemassa olevaan normiin. (Itkonen 1997, 98.)

Deonttiset lauseet ilmaisevat lupia ja määräyksiä. Ne ovat aina tietoisien toiminnan tulos, tajunnallisen olion tai yhteisön tahtoon perustuvia. Tätä tajunnallista deonttisen luvan tai määräyksen antajaa voidaan kutsua deonttisuuden auktoriteetiksi. Auktoriteetin määräykset voivat perustua erilaisiin tekijöihin. Arvovalta voi olla lailliseen määräysvaltaan perustuvaa tai sen perustana voi olla psykologinen tai fyysinen voima. Deonttiset normit voivat pohjautua myös yhteisön tapoihin ja käytäntöihin tai ne voivat aiheutua sisäisestä vakaumuksesta tai omastatunnosta. Viimeksi mainitussa tapauksessa agentti on samalla auktoriteetti eli teon tekijä käskää itse itseään. (Kangasniemi 1987, 141-42)

Myös deonttiseen modaalisuuteen liitetään toisinaan subjektiivisuuden ja objektiivisuuden käsitteet. Deonttisia normi-ilmauksia käytetään yleensä luvan antamiseen tai velvoittamiseen, mutta niillä on myös mahdollista osoittaa, että jokin puhehetkeä

aiemmin asetettu normi on edelleen voimassa. Samaan kahtalaisuuteen viitattiin jo edellä deonttisten ilmausten preskriptiivisyydestä ja deskriptiivisyydestä puhuttaessa. Kangasniemi (1992, 126-127) nimittää ensinmainittuja subjektiivisiksi, aktuaalisen puhujan tai kirjoittajan mielipidettä ilmaiseviksi, jälkimmäisiä taas objektiivisiksi, jonkun aiemmin puhutun raportoinniksi. Hän vertaa näitä lajeja Austinin performatiiveihin ja konstatiiveihin. Yleensä lauseyhteys paljastaa, kummasta deonttisuuden tyypistä on kyse, mutta joskus lauseet saattavat - erityisesti kontekstista irrallaan - olla kaksiselitteisiä.

3.4.2.2 Dynaaminen modaalisuus

Kuten edellä on jo käynyt ilmi, kaikki modaalisuuden tutkijat eivät näe tarpeelliseksi erottaa omaksi ryhmäksi dynaamista modaalisuutta. Oman tutkimukseni kannalta dynaamisuus on kuitenkin varsin relevantti, joten käsittelen sitä omana luokkana. von Wrightin modaalilogiikkaa käsittelevässä teoksessaan mainitsema dynaaminen modaalisuus liittyy hänen mukaansa kykyyn ja taipumukseen (ks. s. 10 alaviite 6). Kuten edellä jo todettiin, Palmerin (ks. s. 12) kanta dynaamiseen modaalisuuteen on ristiriitainen. Hänen mukaansa dynaamisuus ei liity puhujaan, kuten episteeminen ja deonttinen modaalisuus, vaan on yhteydessä lauseen subjektin kykyyn ja tahtoon; englannin modaaliverbejä käsittelevässä teoksessaan hän kuitenkin käsittelee myös dynaamisuuden yhtenä modaalisuuden lajina (Palmer 1990, 7; 36), toisin kuin Mood and Modality-teoksessa (Palmer 1986). Kuten edellä kävi ilmi, Lyons jakaa teoksessaan (1977, 846) modaalisuuden episteemiseen ja deonttiseen, mutta hän huomauttaa myös, että fyysikaalinen välttämättömyys ja mahdollisuus, joita hän itse ei käsittele, ilmiselvästi liittyvät objektiiviseen deonttiseen modaalisuuteen, vaikka niitä ei tavallisesti lueta modaalisuuteen kuuluviksi. Kangasniemi (1992, 2; 25-26) puolestaan pitää dynaamisuutta modaalisuuden yhtenä pääryhmänä. Hän perustelee kantansa sillä, että modaalilmaisimilla on toisinaan mahdollisuuteen ja välttämättömyyteen ja sitä kautta mahdollisiin maailmoihin liittyvä dynaaminenkin tulkinta. Koska tätä tulkintaa on joskus vaikea erottaa ilmauksen muista modaalimerkityksistä, olisi hänen mielestään ristiriitaista olla sisällyttämättä dynaamisuutta modaalisuuteen. Kangasniemen mukaan dynaamisuus ilmaisee yleensä fyysistä, henkistä, välineellistä tai olosuhteisiin liittyvää toiminnan tai käyttäytymisen mahdollisuutta: toimijan on mahdollista tai välttämätöntä saada aikaan tietty asiointila tietyissä olosuhteissa. Dynaamista modaalisuutta kuvataan samoilla

loogisilla operaattoreilla kuin episteemistäkin modaalisuutta.

Kuten deonttiselle modaalisuudelle, myös dynaamiselle on löydettävissä jokin lähde tai aiheuttaja. Se voi olla toimijasta itsestään johtuva fysikaalinen, mentaalinen tai sosiaalinen piirre tai kyky mutta saattaa johtua myös olosuhteista, esimerkiksi luonnonoloista, teknisistä välineistä tai taloudellisesta tilanteesta. Näin ollen dynaamisen modaalisuuden voisi jakaa sirkumstantiaaliseen ja toimijasuuntautuneeseen, mutta tällä ryhmittelyllä ei välttämättä saavuteta suuria. Useinkaan ei nimittäin ole helppo päätellä, johtuuko toiminnan mahdollisuus tai välttämättömyys nimenomaan toimijan ominaisuuksista vai ympäristötekijöistä, päinvastoin; dynaamisuus monta kertaa perustuu molempiin tekijöihin tai niiden yhdistelmään. Dynaamisuuden taustalla voivat myös olla rationaaliset syyt; asiantilan toimeenpano esitetään mahdollisena tai välttämättömänä sillä perusteella, että niin on järkevää tai motivoitua tehdä. Tällaisessa dynaamisuuden käytössä Kangasniemi näkee yhteyden H. P. Gricen kehittämään maksimiteoriaan. Tätä järkisyihin vetoavaa dynaamista asennetta käytetään myös metatekstinä (esim. *voidaan sanoa, täytyy myöntää*). (Kangasniemi 1992, 21-22; 24.)

3.4.3 Muut modaalisuuden lajit

Kaikkea modaalisuuden alaan kuuluvaa ilmaisua ei ole mahdollista sijoittaa edellä mainittuihin kolmeen pääluokkaan. Muun muassa Kangasniemi (1992, 263) ja Palmer (1986, 115) erottavat vielä kolme modaalisuuden tyyppiä, volitiivit, evaluatiivit ja komissiivit, joita ainakin joissain kielissä on mahdollista ilmaista muodollisesti. Ne eivät ole kovinkaan pitkälle kieliopillistuneita tai systemaattisesti järjestäytyneitä, mutta joitain tyyppillisiä keinoja voi kuitenkin osoittaa. Kangasniemen ja Palmerin näkemys näistä modaalisuuden tyypeistä eroaa siinä suhteessa, että Kangasniemi pitää niitä erillisinä ryhminä mutta Palmer käsittelee niitä deonttisen modaalisuuden yhteydessä. Hän tosin myöntää, että ne eivät tarkkaan ottaen ole deonttisia, mutta koska ne eivät myöskään ilmaise episteemisyyttä, hän käytännöllisyyden vuoksi sisällyttää ne deonttisuuteen.

Volitiiveihin kuuluu erilaisia halun, toiveen ja toivomuksen ilmauksia, joiden rajat ovat kielenkäytössä varsin epätarkkoja. Suomessa volitiivisuutta ilmaistaan mm. verbeillä *haluta*, *tahtoa* ja *toivoa* sekä partikkeleilla *kunpa* ja *jospa*. Evaluatiivien määrittely on vaikeaa, eikä niiden sisällyttäminen modaalisuuteen ole lainkaan yksiselitteistä. Kuitenkin esimerkiksi moraalisten ja esteettisten arvioiden voi katsoa ilmaisevan evaluatiivista

asennetta. Samoin erilaiset tunnepitoiset ilmaukset, mm. kiro sanoja sisältävät, ja puhujan välinpitämättömyyttä osoittavat ilmaukset voi lukea evaluatiiveihin. Useimmiten evaluatiivisuutta ilmaistaan erilaisilla arvioivilla adjektiiveilla ('hyvä', 'paha', 'kaunis', 'ruma'). Komissiivit ovat ilmauksia, joissa puhuja tai kirjoittaja sitoutuu toimintaan. Tavallisimpia lienevät lupaukset, uhkaukset, vedonlyönnit ja sopimukset. (Kangasniemi 1992, 4-5, 269-290; ks. myös Palmer 1986, 115-121.)

3.5 Modaalisuuden ilmaiseminen suomen kielessä

Tyypillisimpinä modaalisten asteikkojen leksikaalisina ilmentyminä pidetään suomessa usein modaaliverbejä (Hakulinen ja Karlsson 1988, 265). Suomen modaaliverbien luokittelu perustui 1950- ja 1960-luvulla lähinnä syntaktisiin kriteereihin. Niinpä esimerkiksi Siro (1964, 89-95; 98-100) pitää modaalisina verbeinä vain niitä monipersoonaisia transitiviverbejä, jotka saavat samasubjektisen infinitiivitäydennyksen objektikseen. Tämän ryhmän ulkopuolelle jäävät nesessiiviverbit. Toisaalta Siro kuitenkin mainitsee, että nesessiiviset verbit liittyvät läheisesti modaalisiin ja että laajasti käsitettynä molemmat verbiryhmät voi käsittää modaalisiksi. Myös Penttilän (1963, 620-621; 641-642) Suomen kieliopissa käsitellään modaaliset ja nesessiiviset verbit omina ryhminään⁹; tosin Penttilä mainitsee, että myös nesessiiviverbin sisältämät lauseet on mahdollista tulkita samalla tavoin kuin modaalisen verbin sisältämät lauseet.

1970-luvulta lähtien kieliopissa ja modaalisuutta käsittelevissä tutkimuksissa myös nesessiiviverbit on - kansainvälisen tradition mukaan - luettu modaaliverbien joukkoon (ks. esim. Hakulinen 1973 ja Matihaldi 1979). Nykyinen käsitys modaaliverbeistä lähtee semanttiselta pohjalta. Syntaktisesti suomen modaaliverbejä ei voi erotella muodollisin kriteerein samalla tavoin kuin esim. englannin modaaliverbejä. Tästä syystä modaaliverbeiksi luettavien verbien joukko ei ole täysin yksiselitteinen. Esimerkiksi Kangasniemi (1992, 6) pitää modaalisina niitä verbejä, joilla ilmaistaan mahdollisuutta ja välttämättömyyttä modaalisuuden kolmen pääalan - episteemisen, deonttisen ja dynaamisen - puitteissa; kriteeri on siis lähinnä semanttinen. Hän tosin toteaa, että kaikille modaaliverbeille ei ole olemassa yhteisiä syntaktisen tai semanttisen käyttäytymisen erityispiirteitä, mutta muutamat ominaispiirteet ovat kuitenkin yhteisiä osalle verbeistä.

---

⁹ Myös Ikola (1978, 33 ja 55-60) jättää modaaliverbien ryhmän ulkopuolelle nesessiivisyyttä ilmaisevat verbit.

Näihin ominaisuuksiin kuuluvat esimerkiksi epätäydellinen persoonataivutus sekä infiniittimuotojen käytön ja yhdessä esiintymisen rajoitukset. Myös Laitisen (1992, 152) mukaan modaaliverbeihin kuuluvat toisaalta mahdollisuutta ja toisaalta välttämättömyyttä ilmaisevat verbit.

Hakulinen ja Karlsson (1988, 232) erottavat modaaliverbit niin ikään semanttisin kriteerein. Heidän mukaansa modaaliset verbit voi jakaa kolmeen alaryhmään: ne voivat ilmaista mahdollisuutta (ja kykyä), välttämättömyyttä sekä pakkoa ja luvallisuutta. Modaaliverbien syntaktisista erityispiirteistä on heidän mukaansa merkittävin se, että pintarakenteessa niihin liittyy vain infinitiivikomplementti (esim. Minun *täytyy lähteä* vs. *Minun *täytyy se*). Toinen syntaktinen ominaispiirre ei koske kaikkia modaaliverbejä, mutta varsin monia välttämättömyyttä tai deonttista lupaa ilmaisevia modaaliverbejä; niihin liittyy genetiivisubjekti (esim. **Minun** *pitää ~ täytyy ~ sopii ~ on lupa*). Hakulinen ja Karlsson viittaavat (1988, 264) myös aiempaan, syntaktiselta pohjalta lähtevään modaaliverbien määrittelyyn, jonka mukaan kaikki infinitiivikomplementin saavat verbit ovat modaalisia¹⁰. He esittävät, että tällaiset intensionaaliset verbit voisi jakaa edelleen kahtia modaalisiin ja propositionaalista asennetta ilmaiseviin verbeihin. Erona on se, että viimeksi mainitut verbit vaativat henkilösubjektin, joka edellisille ei ole välttämätön.

Suomen modaaliverbeissä näyttää tapahtuneen samantapainen kehityskulku kuin englannin modaaliverbeissä. Ne ovat diakronisesti kehittyneet muista verbeistä. Usein kehitys on kulkenut ei-modaalisesta dynaamiseen, sitä kautta deonttiseen ja lopulta episteemiseen eli kohti kaikkein abstrakteinta modaalitulkintaa. (Kangasniemi 1992, 7.) Dynaaminen tai deonttinen, joka tapauksessa ei-episteeminen, modaalisuus vaikuttaisi kielissä yleensäkin alkuperäiseltä. Tähän viittaa mm. se, että kuulija pyrkii aina tulkitsemaan modaalilmaukset ensin ei-episteemiseksi. Samoin lapset kielen omaksuessaan oppivat ensin ilmaisemaan ei-episteemistä modaalisuutta. (Jäntti 1989, 31-32.) Useimmat suomen - kuten monien muidenkin kielten - modaaliverbeistä ovat monimerkityksisiä. Esim. suomen taajimmin käytettyä modaaliverbiä *voida*, samoin *täytyä*-verbiä on mahdollista käyttää deonttisessa, dynaamisessa ja episteemisessä merkityksessä¹¹. (Kangasniemi 1992, 6-7.) Toisinaan on jopa lauseyhteyden perusteella

¹⁰ Väite on ristiriidassa tässä luvussa aiemmin esitettyjen modaaliverbien määrittelyjen kanssa (vrt. mm. Penttilä 1963), joissa nimenomaan kävi ilmi, että kaikkia infinitiivikomplementin saavia verbejä ei pidetty modaaliverbeinä.

¹¹ Hakulinen (1973, 48-49) käyttää suomen lauseenvastikkeita käsittelevässä artikkelissaan hieman poikkeavaa jakoa. Hänen mukaansa *voida*- ja *saada*-verbeillä on ensinnäkin ns. juuritulkinta, johon kuuluvat luvan/velvollisuuden, kyvyn/sisäisen pakon ja olosuhteista johtuvat

vaikea päätellä, onko jotain verbiä käytetty episteemisesti vai deonttisesti, koska syntaktiset seikat eivät paljasta modaalisuuden lajia. Osa suomen modaaliverbeistä on kuitenkin selvästi joko deonttisia tai episteemisiä. Lisäksi suomessa on runsaasti dynaamista 'voimista' ilmaisevia verbejä, joissa modaalipiirteiden lisäksi on sellaisia merkityspiirteitä, joista selviää, mistä toiminnan mahdollisuus riippuu (esim. *tarjeta, ehtiä, jaksaa*). (Hakulinen - Karlsson 1988, 264; Flint 1980)

Modaaliverbien lisäksi suomen kielessä on monia muitakin keinoja ilmaista modaalisia asteikkoja tai arvoja. Syntaktisesti modaaliverbejä muistuttaa osa kiteytyneistä sanaliitoista. Niissä *olla*-verbiin liittyy joko modaalista asennetta ilmaiseva substantiivi (esim. *on pakko / on lupa tehdä jotain*) tai partisiippi (esim. *on tehtävä*); viimeksi mainittua nimittää Vilkuna (1996, 258) nesessiiviseksi liittomuodoksi. *olla*-verbin ja substantiivin yhtymiin liittyy usein genetiivisubjekti ja ne saavat infinitiivitäydennyksen.

Myös modaalisia adverbejä sekä adjektiiveja käytetään modaalisten asteikkojen ilmaisuun. Modaaliset adverbit ovat Ahlmanin (1933, 143-144) mukaan niitä, jotka ilmaisevat puhujan subjektiivista asennetta sanottavaansa¹². Näiden adverbien lista on pitkä, ja Ahlman toteaa, että semanttisesti joukko on varsin kirjava mutta syntaktisesti niillä on yhteisiä piirteitä. Ne voivat ensinnäkin määrittellä kaikkien sanaluokkien sanoja ja myös koko lausetta. Toisaalta niitä ei voi määrittää mikään muu sana, ei edes toinen modaaliverbi. Tätä ominaisuutta Ahlman pitää modaalisten adverbien päätuntomerkinä. Hän kuitenkin huomauttaa, että kaksi modaalista adverbia voi esiintyä lauseessa rinnakkain. Tällöin toinen adverbeista määrittää joko koko lausetta tai toisen adverbin ja sen määrittämän ilmauksen kokonaisuutta.

Artikkelissaan Ahlman luettelee pitkän listan modaalisia adverbeja, joihin hän katsoo kuuluviksi myös loppuliitteet (esim. *-pa, hAn*). Hakulinen ja Karlsson (1988, 84-85) ryhmittelevät Ahlmanin modaaliset adverbit syntaktisesti kolmeen alaryhmään. Ensimmäisen ryhmän adverbit (esim. *ehkä, epäilemättä, tuskin*) määrittävät koko lausetta ja esiintyvät adverbiaaleina. Niiden paikka lauseessa on joko alussa tai verbin jäljessä. Toisen ryhmän adverbien (esim. *ainakin, edes, sentään*) vaikutusala vaihtelee; se voi olla mikä tahansa konstituentti tai koko lause. Kolmanteen ryhmään kuuluvien adverbien

---

mahdollisuuden/pakollisuuden ilmaukset. Tämän kolmidimensioisen juurimerkityksen lisäksi mainituilla verbeillä on vielä episteeminen tulkinta.

¹² Ahlman (1933, 142-144) jakaa adverbit lähinnä syntaktisten seikkojen perusteella kolmeen ryhmään, joista kaksi muuta ovat intensiteettiadverbit ja materiaaliset adverbit. Samaa adverbien jaottelua käyttää myös Penttilä (1963, 537-538).

vaikutusalana on niin ikään koko lause, ja ne esiintyvät joko lauseen alussa tai ensimmäisen konstituentin perässä. Hakulisen ja Karlssonin mielestä modaalisten adverbien ei voi katsoa muodostavan luonnollista syntaktista luokkaa.

Modaaliset adverbit esiintyvät usein adverbiaaleina¹³. Esimerkiksi Siro (1964, 45-46; 66), joka hänkin pitäytyy Ahlmanin adverbien kolmijaossa, nimittää modaaliseksi adverbiaaleiksi sellaisia modaalisia adverbeja (ja muitakin ilmauksia), jotka ilmaisevat samaa kuin modukset. Vilkuna (1996, 174-175) käsittelee modaalisia adverbiaaleja lauseadverbiaalien yhteydessä. Hänen mukaansa modaaliset lauseadverbiaalit "ilmaisevat puhujan suhtautumista lauseen sisällön varmuuteen tai todennäköisyyteen". Hän mainitsee, että toisinaan modaalisen lauseadverbiaalin ja modaalisen verbin välillä voi olla vastaavuussuhde. Samoin modaalista lauseadverbiaalia voi hänen mukaansa vastata modaalinen adjektiivi. Tällaisia adjektiiveja ovat mm. *mahdollinen, luultava, oletettava, ilmeinen ja todennäköinen*, jotka voivat esiintyä myös adverbiaaleina *mahdollisesti, luultavasti, olettavasti, ilmeisesti ja todennäköisesti*.

Edellä mainittujen tapojen lisäksi modaalisuutta voi suomessa ilmaista myös verbin morfologisilla moduksilla eli tapaluokilla. Ikolan (1983, 56) mukaan ne ilmaisevat "puhujan suhtautumista lausumaansa" eivätkä tekemisen tapaa, kuten esimerkiksi Setälä (1960, 98) lauseopissaan toteaa. Indikatiivi esittää tekemisen todellisena (ellei lauseyhteys osoita muuta), potentiaali todennäköisenä tai mahdollisena, konditionaali epävarmana, epätodennäköisenä tai todenvastaisena ja imperatiivi käskettynä, kehoitettuna tai toivottuna (Ikola 1983, 55-57; Hakulinen ja Karlsson 1988, 274-275). Verbimodukset ilmaisevat lähinnä episteemisen modaalisuuden asteita; poikkeuksena on imperatiivi, jonka merkitys on lähinnä deontinen. Indikatiivi ei tosin varsinaisesti sisällä modaalisuutta ilmaisevaa ainesta, mutta myönteisessä lauseessa, josta puuttuvat kaikki modaali-ilmaisimet, sen tulkitaan ilmaisevan, että puhuja pitää lauseen propositiota totena. (Hakulinen ja Karlsson 1988, 273.) Modusten edellä luetellut merkitykset ovat vain suuntaa antavia, lauseasema ja kontekstuaaliset sekä diskurssiin liittyvät seikat voivat muuttaa niitä huomattavastikin.

Morfologisten modusten lisäksi puhutaan usein myös syntaktisista moduksista.

---

¹³ Adverbiaali on syntaktinen käsite, adverbi puolestaan sanaluokka. Adverbiaalille ei ole olemassa tyhjentävää määritelmää. Setälän kieliopissa (1960, 29) adverbiaalit määritellään niiksi verbin määreiksi, jotka eivät ole objekteja, sekä adjektiivin ja adverbien määreiksi. Siro (1964, 25) pitää tämän määritelmän pahimpana heikkoutena sitä, että siinä ei eroteta verbin määritteistä koko lauseen määrittäviä adverbiaaleja. Hakulinen ja Karlsson (1988, 201) sekä Vilkuna (1996 163) pitävät adverbiaaleina vain verbin ja koko lauseen määritteitä.

Niillä viitataan erilaisten lauseiden merkityssisältöön ja pragmaattiseen funktioon ja niitä edustavat eri lausetyypit. Suomessa on totuttu erottamaan lauseen sisällön mukaan ainakin väite-, kysymys-, käsky- ja toivomuslauseet (Siro 1964, 15; Hakulinen ja Karlsson 1988, 273), usein lisäksi myös huudahduslauseet (Setälä 1960, 9; Matihaldi 1979, 26). Morfologiset modukset sisältyvät syntaktisiin moduksiin ja ovat osittain päällekkäisiäkin, sillä imperatiivimodus edustaa käskylausetta. Muut morfologisista moduksista voivat esiintyä väite-, kysymys- ja huudahduslauseissa, tosin viimeksi mainitussa ei potentiaali liene kovinkaan yleinen. (Hakulinen ja Karlsson 1988, 273; Matihaldi 1979, 26.)

3.6 *hAt*-johtimen modaalisuudesta

Johdannossa käsiteltiin lähinnä *hAt*-johtimen morfologisia ja syntaktisia ominaisuuksia, vaikka lopussa viitattiinkin lyhyesti myös johtimen merkitysvariantteihin, joista paljastui sen modaalinen luonne. Tässä luvussa tarkastellaan lähemmin *hAt*-johdosten modaalisisältöä Kieferin (1981; 1988) artikkelien pohjalta.

Kiefer (1981, 160-161) on sitä mieltä, että unkarin kielessä mahdollisuus on välttämättömyyttä perusluonteisempi modaalikategoria. Tähän viittaa hänen mielestään ensinnäkin se, että mahdollisuutta voidaan ilmaista suffiksilla, joten mahdollisuuden ilmaiseminen liittyy agglutinoivaan prosessiin ja siihen vaikuttaa vokaaliharmonia. Välttämättömyyttä ei voi ilmaista samankaltaisella johtimella. Lisäksi miltei kaikkia mahdollisuustyyppjä voi ilmaista muillakin modaalii-ilmaisimilla, joten mahdollisuuden ilmaisussa on runsaasti variaatiota.

Se, miten jonkin tietyn lauseen modaalisuus määritellään, riippuu usein kontekstista, ja tulkintaan vaikuttavat useat seikat (mm. fokus, kielto, kysymys, ehto, sanajärjestys, agentti ja tempus). Kieferin mukaan *hAt*-suffiksilla voi olla kahdeksan erilaista tulkintatapaa. Muutaman niistä hän jättää vain maininnan ja lyhyen luonnehdinnan varaan, mutta keskeisiä käyttötapoja ovat hänen mukaansa (objektiivinen) episteeminen, subjektiivinen (episteeminen), deonttinen, sirkumstantiaalinen, dispositiivinen ja boulemainen mahdollisuus¹⁴. Näistä episteeminen, deonttinen, sirkumstantiaalinen ja dispositiivinen edustavat Kieferin termein modaalilauseumia, subjektiivinen ja boulemainen taas modaaliasenteita. (Kiefer 1981, 182-184.) Hän on tosin sitä mieltä, että

---

¹⁴ Kieferin erottelemat *hAt*-johdosten merkitykset voi suhteuttaa myös Kangasniemen (1992) käyttämään modaalisuuden alajakoon. Kieferin episteeminen ja subjektiivinen vastaavat episteemisyyttä, sirkumstantiaalinen ja dispositionaalinen dynaamisuuden kahta tyyppiä ja boulemainen volitiivisuutta.

modaalisuuden alan voisi halutessaan jakaa myös kahtia, episteemiseen ja sirkumstantiaaliseen. Tällöin viimeksi mainittuun sisältyisivät myös deonttinen, dispositionaalinen ja boulemainen mahdollisuus, jotka hänen mukaansa liittyvät niin ikään olosuhteisiin, jos käsitettä laajennetaan sen jokapäiväisen käyttöalueen ulkopuolelle. Jäljelle jää kuitenkin vielä subjektiivinen modaalisuus. Kieferin mielestä se muistuttaa suuresti John Lyonsin (1977) subjektiivista episteemistä modaalisuutta, koska subjektiivisia päätelmiä ja arvauksia tehdään tiedon ja uskomusten perusteella, mutta subjektiivinen modaalisuus ei Kieferin mukaan perustu tietoa edustavien tosien propositionien joukolla kuten episteeminen modaalisuus. Perustavin ero subjektiivisen mahdollisuuden ja episteemisen mahdollisuuden välillä tuntuisi olevan se että lauseita, jotka ilmaisevat ensin mainittua, ei voi pitää propositiona, väitteinä maailmasta, vaan puhujan mielipiteinä asiantiloista. (Kiefer 1981, 148-149, 159-160, 168)

Kuten aiemmin jo todettiin, unkarin *hAt*-johdosten merkitys riippuu Kieferin mukaan kontekstista. Hän on kuitenkin pyrkinyt myös selvittämään missä määrin modaalisuustyyppi heijastuu lingvistisessä rakenteessa, erityisesti (objektiivisen) episteemisen ja subjektiivisen (episteemisen) merkityksen suhteen. Kiefer toteaa, että nämä kaksi modaalimerkitystä on mahdollista erottaa toisistaan fokuksen ja siihen liittyvän sanajärjestyksen avulla. Unkarissa väitelauseen predikaatti on yleensä lopussa ja sen edellä on lauseen fokusoitu elementti (Keresztes 1974, 158-159). Jos lauseen predikaattina oleva *hAt*-johdos on pääpainollinen (esim. *Pisti találkozhatott Évával* 'Pisti saattoi tavata Eevan'), se ilmaisee episteemistä mahdollisuutta, jos taas painollinen on jokin muu lauseenjäsen (esim. *Pisti Évával találkozhatott* 'Pisti tapasi todennäköisesti Eevan'), *hAt*-johdos ilmaiseekin subjektiivista todennäköisyyttä. (Kiefer 1988, 23-24.) Episteeminen ja subjektiivinen merkitys eroavat siis tiedon tai varmuuden asteen suhteen. Episteeminen mahdollisuus on sopusoinnussa sen kanssa, mitä puhuja tietää maailmasta, subjektiivinen mahdollisuus perustuu joihinkin puhujalla oleviin todisteisiin, sen varmuuden tai tiedon aste on suurempi kuin episteemisessä mahdollisuuden tulkinnassa. (Kiefer 1981, 160-163.) Edellä puhuttiin fokusoidusta verbistä, mutta mainituissa tapauksissa fokusoituna voi olla myös modaalilause eli *hAt*-johdin; senhän voi fokusoida vain verbin yhteydessä, toisin kuin modaaliverbin. Tätä käsitystä tukee se, että modaalilauseet, joissa painotetaan verbiä, voivat olla myös kaksitulkitaisia. Jos fokus on itse verbillä tai prefiksillä, lauseen tulkinta on subjektiivinen, jos fokuksessa on modaalisuus, lause tulkitaan episteemiseksi. Tällaiset tapaukset ovat kuitenkin melko harvinaisia. (Kiefer 1981, 165-166.)

4. TUTKIMUSAINEISTO JA -METODI

Käyttämäni aineiston olen kerännyt kahdesta unkarinkielisestä romaanista ja niiden suomalaisista käännöksistä. Olen itse asiassa koonnut aineistoa useammastakin romaanista ja muutamasta novellista, joten sitä olisi ollut käytettävissä huomattavasti enemmän. Päädyin kuitenkin käyttämään vain osaa keräämästäni materiaalista siitä syystä, että koko aineisto ei laajuudestaan huolimatta olisi riittänyt pitkälle menevien kvantitatiivisten päätelmien tekoon. Lisäksi halusin keskittyä nimenomaan aineiston modaaliseseen tarkasteluun, ja siihen taas kaikki keräämäni esiintymät käsittävä otos olisi ollut liian suuri ja vaikeasti käsiteltävä eikä kuitenkaan olisi tuonut tuloksiin mitään merkittävää uutta tietoa.

En voinut asettaa aineiston keruuseen valitsemilleni teoksille kovin tiukkoja kriteerejä. Ensinnäkään unkarilaista kirjallisuutta ei ole käännetty samassa mittakaavassa kuin esimerkiksi englantilaista, saksalaista tai ruotsalaista ja toiseksi tutkittava ilmiö asetti omat rajoituksensa. Keruun alkuvaiheessa pohdin nimittäin muunkin kuin kaunokirjallisen tekstin mukaan ottamista, mutta käytyäni läpi joitain unkarilaisten tieteellisten artikkelien käännöksiä luovuin ajatuksesta. Tieteellisten tekstien kääntämisessä on yleensä olennaisinta semanttinen tarkkuus eli sisällön luotettava välittäminen, joten käännös saattaa muodoltaan erota huomattavasti lähtötekstistä. Lämpikäymieni artikkelien käännökset olivat usein jopa eräänlaisia tiivistelmäkäännöksiä, joten niistä ei herunut muodolliselle seikoille perustuvaan tutkimukseen materiaalia. Kaunokirjallisuudesta taas proosa vaikutti mielekkäimmältä vaihtoehdolta, sillä varsinkin runouden mutta osittain myös draaman kääntämisessä kieli itsessään on niin oleellinen seikka, että sen takia alkuteksti ja käännös saattavat poiketa rakenteellisesti hyvinkin paljon toisistaan.

Teokset, joista tässä tutkimuksessa käyttämäni aineisto on kerätty, ovat siis proosakirjallisuutta ja edustavat hieman eri aikoja ja erilaisia lajityyppejä. Jenő Rejtőn *Vesztegjár a Grand Hotelban* on salapoliisiromaani - tai pikemminkin sellaisen parodia. Alkuteoksen ilmestymisvuosi on 1939, ja sen käännös *Grand Hotel karanteenissa* on julkaistu Anna Tarvaisen suomentamana vuonna 1993. Tibor Déryn romaani *Kedves Bópéer...!* on julkaistu vuonna 1973. Se edustaa pohdiskelevaa tyyliä ja sisältää omaelämäkerrallisia piirteitä. Teos ilmestyi suomeksi *Rakas appiukko*-nimisenä vuonna 1979 Ilkka-Attila Firon-Kivarin kääntämänä. Aineiston esittelyssä viitataan Rejtőn romaaniin A:na ja Déryn teokseen B:nä. Jos esimerkkilauseen perässä on esimerkiksi

viittaus A23/26, se esiintyy alkuteoksessa sivulla 23 ja käännöksessä sivulla 26.

Teosten aiheet poikkeavat toisistaan melkoisesti, mikä näkyy myös kerrontatavassa. Déryn romaanissa on vain muutamia henkilöitä, joten dialogia on vähemmän. Etupäässä lukija seuraa päähenkilön eli minä-kertojan mielenliikkeitä ja muistoja, ja muut henkilöt pääsevät vain harvoin ääneen. Rejtő taas vyöryttää lukijan silmien eteen monilukuisen ja värikkään henkilögallerian ja suorastaan hengästyttävän sarjan mitä kummallisempia tapahtumia ja sattumuksia. Ulkopuolinen kertoja pitää lankoja käsissään ja ohjailee kerronnan suuntaa, mutta dialogin osuus kerronnan eteenpäin viejänä on huomattava. Niinpä Rejtőn teoksessa on enemmän kielellistä vaihtelua. Viranomaisten edustajilla, hotellivierailta, hotellin henkilökunnalla ja paikallisilla asukkailla on hieman toisistaan poikkeavia kielellisiä konventioita, jotka osittain näkyvät myös tutkimassani kielenpiirteessä. Esimerkkien joukkoon mahtuu sellaisiakin, joissa puhujana on ulkomaalainen henkilö leimallisine ”kielivirheineen”.

Aineistoa kerätessäni lähdin liikkeelle unkarilaisista teksteistä, koska tutkimuksen kohteena ovat unkarin *hAt*-muodon suomalaiset vastineet. Kriteerit olivat puhtaasti muodolliset, sillä keräsin molemmista teoksista kaikki niissä esiintyneet finiittimuotoiset *hAt*-verbijohdokset. Seuraavaksi kävin läpi käännökset ja etsin niistä mainittujen *hAt*-johdosten käännösvastineet. Kontekstuaalisten seikkojen vuoksi esimerkkilauseet ovat hyvinkin eripituisia. Pyrkimyksenäni on ollut tarjota esimerkeissä riittävästi lause- ja tilanneyhteyttä tulkinnan taustaksi. Useissa tapauksissa yksilauseinen virke sisältää riittävästi kontekstia, mutta joskus siihen vaaditaan kaksikin virkettä, jopa enemmän. Kun tutkittava aines esiintyy vuorokeskustelussa, pelkkä kyseinen repliikki ei aina riitä, vaan edellinen tai seuraava puheenvuoro ovat tulkinnan kannalta ehdottoman välttämättömiä. Muutamissa esimerkeissä ”lähikonteksti” saattaa kuitenkin tuntua tulkinnan kannalta riittämättömältä. Syynä voi olla se, että kyseisessä tilanteessa koko teos on kontekstina tai että viittaus on kirjan aiempiin tapahtumiin; näissä tapauksissa vaadittavaa kontekstia on mahdoton tuoda esille esimerkissä. Joissain harvoissa tapauksissa tutkittava aines sattuu esiintymään lauseessa, joka syystä tai toisesta (esimerkiksi luvun alussa) ei sisällä selvää yhteyttä tai viittausta edeltävään tai seuraavaan tekstiin, mikä saattaa vaikeuttaa tulkintaa. Tällöin tulkinta on ollut tehtävä sen kontekstin perusteella, jonka teksti tarjoaa.

Aineiston luokitteluvaiheessa lähdin ensin liikkeelle suomenkielisistä vastineista. Modaaliverbit muodostivat selkeän kokonaisuuden ja kattoivat suuren osan aineistosta. Myös muut predikaattiverbin ja infinitiivin (tai muun täydennyksen) sisältävät vastineet, joita tosin on vain murto-osa, sekä modaaliset adverbit, adjektiivit ja substantiivit olivat

selviä alaluokkia. Näiden vastinetyyppien ulkopuolelle jäi kuitenkin vielä melkoinen osa aineiston tapauksia, eikä niistä tuntunut löytyvän mitään selkeitä ja yhdistäviä muotoipiirteitä. Omaksi pikku luokakseen lohkaisin vielä verbimodukset, mutta senkin jälkeen jäi vielä koko joukko tapauksia, joissa *hAt*-johtimella ei ollut käänösvastinetta. Niinpä yksi vastineryhmä muodostuu sellaisista tapauksista, joista puuttuu eksplisiittinen modaalisuuden ilmaus.

Ryhmittelin aineiston myös *hAt*-johdosten muodon mukaan kolmeen ryhmään, joista suurimman muodostavat varsinaiset *hAt*-johdokset (esim. *nem adhatom* 'en voi antaa, luovuttaa'). Omaksi ryhmäksi erotin *lehet*-verbin, sillä se poikkeaa muista *hAt*-johdoksista mm. leksikaalisuutensa, apuverbiluonteensa sekä adverbifunktion vuoksi. Kolmannen ryhmän muodostavatkin sitten yksipersonaiset tai persoonattomat *lehet*+infinitiivi -rakenteet (esim. *nem lehet vältöztatni* 'ei voi muuttaa'). Tähän ryhmittelyyn pohjautuva tarkastelu on kuitenkin vain sivujuonne tässä tutkimuksessa, joka pääasiassa pyrkii selvittämään erilaisten *hAt*-johtimella muodostettujen verbien ja verbikonstruktioiden suomenkielisiä vastineita.

Päädyn lopulta esittelemään vastineet niiden tyyppin mukaan ja lähdin liikkeelle suurimmasta ryhmästä eli modaaliverbeistä. Toinen vartenotettava vaihtoehto olisi ollut jako modaalisuuden lajin mukaan episteemisiin, dynaamisiin ja deontisiin vastineisiin mutta se osoittautui epäinformatiivisemmaksi ja liian rajoittavaksi tavaksi. Vaikka tutkimuksen tarkoituksena on myös suomenkielisten vastineiden modaalisuuden tarkastelu, sen tärkein tavoite on kuitenkin luoda kokonaiskuva suomenkielisten vastinetyyppien moninaisuudesta. Niinpä valitsemassani jaottelussa modaalisuusnäkökulma on alisteinen vastineiden tyyppien mukaiselle jaottelulle.

Tutkittavia suomen vastineita kertyi edellä mainituista kahdesta teoksesta yhteensä 420. Määrä on niin suuri, ettei kaikkia tapauksia millään voinut esitellä esimerkin avulla. Toisaalta tapausten kesken on runsaasti variaatiota, joten sopivien esimerkkien valinta tuotti melkoisesti päänvaivaa. Jos *hAt*-johdosta ja sen vastinetta käytettiin useassa esimerkkitapauksessa samantyyppisesti, niistä esitellään tekstissä vain yksi tai kaksi tapausta. Useimmiten tällaisia yhdistäviä piirteitä ei kuitenkaan ole, joten esimerkkien valintaan ovat vaikuttaneet muun muassa kääntämisen aiheuttamat kiinnostavat muutokset. Olen pyrkinyt luomaan mahdollisimman kattavan kuvan aineiston sisältämistä tapauksista, mutta moni kiinnostava esimerkki on väistämättä jäänyt esittelyn ulkopuolelle.

5. SUOMENKIELISET *hAt*-JOHDOSTEN VASTINEET

Olen jakanut suomenkieliset *hAt*-johdosten vastineet, yhteensä 420 tapausta, muodon mukaan viiteen isompaan ryhmään. Ensimmäisen ryhmän muodostavat verbaaliset *hAt*-johdosten vastineet, joihin katson modaaliverbien lisäksi kuuluvan muidenkin sellaisten verbien, jotka saavat infinitiivitäydennyksen. Toisena ryhmänä käsittelen modaaliset adverbit ja kolmannen ryhmän muodostavat *olla*-verbiin liittyvät adjektiivit ja substantiivit. Neljäs ryhmä koostuu muista modaalisista ilmauksista ja viidennessä ryhmässä ovat tapaukset, joissa *hAt*-johtimella ei ole modaalista vastinetta. Tässä ryhmässä on kolmenlaisia tapauksia. *hAt*-johdoksen käännösvastineena voi olla pelkän johtimettoman verbin vastine (esim. *ehetem* (< *eszik* 'syödä') : *syön*) tai jonkin muun kuin *hAt*-johdoksen kantaverbin vastine (esim. *kivehetem* (< *kivesz* 'erottaa, havaita') : *näen*); tällöin käännöksestä tuntuu puuttuvan lähtömuodon modaalivivahe. On myös tapauksia, joissa kääntämisen seurauksena tekstin rakenne on muuttunut niin huomattavasti, että vastine on hädin tuskin tunnistettavissa tai puuttuu kokonaan.

Koska tarkoituksena on tutkia myös vastineiden modaalisuutta, olen tarpeen mukaan jakanut kunkin ryhmän vastineet modaalisuuden mukaan alaryhmiin; tämä koskee lähinnä muutamia modaaliverbivastineita, joissa esiintymiä on eniten. Modaaliverbien ryhmässä on myös tapauksia, joissa modaalisuuden laji jää kontekstista huolimatta kaksitulkitaiseksi. Nämä tapaukset käsittelen kyseisen verbin kohdalla viimeisenä. Muiden vastineiden modaalisuuden laji on selvitettävissä ilman alajaottelua.

Taulukko 1: Vastineryhmittäiset esiintymämäärät

Vastinetyyppi	<i>hAt</i>	<i>lehet+i</i>	<i>lehet</i>	Yht.
Verbi+infinitiivi	227	29	47	303
Adverbivastineet	12	2	16	30
(<i>olla</i>) + adj./subst.	9	2	6	17
Muut modaalivast.	7	1	1	9
Modaalittom. vast.	47	5	9	61
Yhteensä	302	39	79	420

5.1 Modaaliverbit ja muut infinitiivitäydennyksen saavat verbit

Tämä vastineryhmä on ylivoimaisesti suurin, sillä se kattaa 303 tapauksellaan noin kolme neljäsosaa aineiston kaikista tapauksista. Ryhmän sisällä puolestaan modaaliverbit ovat selvästi yleisimmin käytettyjä vastineita ja modaaliverbeistä taas *voida*-verbin tapaukset muodostavat ehdottoman enemmistön. Suurimmassa osassa näistä vastineista predikaattiverbi saa täydennykseen ensimmäisen infinitiivin latiiivin, mutta modaaliverbien komplementtina voi olla myös kolmas infinitiivi, toinen partisiippi ja joissain tapauksissa partikkeli.

Taulukko 2 : Verbivastineet esiintymämäärien mukaan

Verbivastineet	hAt	lehet+inf	lehet	Yhteensä
<i>voida</i>	154	26	33	213
<i>saada</i>	30	3	3	36
<i>saattaa</i>	17	-	7	24
<i>päästä</i>	6	-	1	7
<i>pystyä</i>	4	-	1	5
<i>pitää, täytyä</i>	2	-	1	3
<i>mahtaa</i>	1	-	1	2
<i>osata</i>	2	-	-	2
<i>ehtii</i>	6	-	-	6
Muut verbivastineet	5	-	-	5
Yhteensä	227	29	47	303

5.1.1 *voida*

voida esiintyy aineistossa *hAt*-johtimen vastineena 213 kertaa eli yli puolessa kaikista tapauksista. Selvästi eniten *voida*-verbiä ja siihen liittyvää infinitiiviä on käytetty *hAt*-johdosten vastineena, yhteensä 154 kertaa. Tässä tuloksessa ei silti ole mitään hämmästyttävää, sillä nämä niin sanotut varsinaiset *hAt*-johdokset ovat kaiken kaikkiaan unkarinkielisen aineiston yleisimmät muodot. *lehet*-verbin vastineena *voida*

infinitiivitäydennyksineen esiintyy 33 kertaa ja *lehet*+infinitiivi on käännetty sillä 26 kertaa. Oheinen taulukko selventää edellä mainittua jakaumaa sekä dynaamisten, deonttisten, episteemisten ja muiden tapausten esiintymisosuuksia.

Taulukko 3: *voida*-verbi *hAt*-johtimen vastineena

<i>voida</i>	<i>hAt</i>	<i>lehet+inf</i>	<i>lehet</i>	Yhteensä
dynaaminen / päälause	41	6	1	48
dynaaminen / sivulause	24	11	2	37
dynaaminen / laus.vastike	6	-	-	6
dynaaminen / kys.lause	7	3	-	10
deonttinen / lupa	7	-	-	7
deonttinen / kielto	5	-	-	5
deonttinen / kysymys	7	1	2	10
deonttinen / muut	9	-	-	9
episteeminen	15	-	24	39
deontt. - dynaam.	14	5	1	20
epistem. - dynaam.	10	-	3	13
muut	9	-	-	9
Yhteensä	154	26	33	213

Saukkosen (1966, 74-75, 77) mukaan *voida*-verbin alkuperäinen merkitys lienee ollut 'olla voimakas, omata voimaa'. Tästä merkitys on yleistynyt tarkoittamaan ruumiillisen pystymisen ja kyvykkyyden lisäksi myös henkistä kykyä, ja lopulta verbillä on voitu ilmaista myös yleisesti mahdollisuutta johonkin, potentiaalisuutta. Kangasniemi (1992, 321) arvelee verbin modaalisen merkityksen kehittyneen dynaamisesta deonttisen kautta kaikkein abstrakteimpaan episteemiseen merkitykseen.

Suomen modaaliverbeistä *voida* on tulkinnan kannalta ongelmallisoin, koska sen merkitys voi olla sekä episteeminen, deonttinen että dynaaminen. Tätä kolmiselitteisyyttä havainnollistaa Hakulisen ja Karlssonin (1988, 264; ks. myös Kangasniemi 1987, 138) esimerkkilause *Elma-täti voi puhua puhelimesta tunnin*, jonka propositio on 'Elma-täti puhuu puhelimesta tunnin'.

Seuraavat lauseet kuvaavat verbin eri modaalimerkityksiä muilla modaaliverbeillä ilmaistuna:

episteeminen merkitys:	'Elma-täti <i>saattaa</i> puhua puhelimessa tunnin.'
deonttinen merkitys:	'Elma-täti <i>saa</i> puhua puhelimessa tunnin.'
dynaaminen merkitys ¹⁵ :	'Elma-täti <i>jaksaa</i> puhua puhelimessa tunnin.'

Aineistossa *voida* esiintyy kaikissa kolmessa merkityksessä, ja osa tapauksista on tosiaan sellaisia, joissa verbin tulkinta ei kontekstista huolimatta ole täysin selvä. Lisäksi verbiä on käytetty sellaisissa lauseyhteyksissä, joissa merkitys ei tunnu olevan episteeminen, deonttinen eikä dynaaminen. Nämä tapaukset käsitellen erikseen omassa luvussaan.

5.1.1.1 Dynaaminen *voida*

voida-verbin selvästi yleisin merkitys aineiston tapauksista on dynaaminen modaalisuus; tässä merkityksessä verbiä on käytetty 101 kertaa. Kangasniemen (1992, 26; 315) mukaan *voida*-verbiä käytetäänkin eniten juuri dynaamisen modaalisuuden ilmaisuun, ja toisaalta se on dynaamisen modaalisuuden pääilmaisoin suomen kielessä. Edellä esitetyn, verbin merkityksen kehitystä kuvaavan ketjun valossa tämä onkin perin luonnollista.

Dynaamisen mahdollisuuden tai välttämättömyyden lähteenä voivat olla joko toimijan ominaisuudet tai ulkopuolinen ympäristö (Kangasniemi 1992, 20). Kiefer (1981, 148-153) ei käytä termiä dynaaminen luokitellessaan unkarin *hAt*-suffiksin merkitystä. Hänellä on kuitenkin sekä sirkumstantiaalisen että dispositionaalisen mahdollisuuden merkitys, joiden voi katsoa vastaavan esimerkiksi Palmerin (1990, 22; 71-75) ja Kangasniemen (1992, 24) esittämää dynaamisen modaalisuuden pääjakoa sirkumstantiaaliseen ja toimijalähtöiseen (actor-oriented) alaryhmään. Kangasniemi kuitenkin toteaa, että toisinaan on vaikea päätellä, johtuuko toiminnan mahdollisuus tai välttämättömyys nimenomaan toimijasta vai ympäristöstä vai niiden kombinaatiosta.

Dynaaminen *voida*-verbi esiintyy aineistossa sekä pää- että sivulauseissa. Päädyin käsittelemään nämä tapaukset omina alalukuinaan lähinnä siitä syystä, että sivulauseen *voida*-verbin dynaamisuuden lähde tai aiheuttaja paljastuu usein päälauseessa. Lauseasemalla on siis vaikutusta dynaamisuuden ilmenemiseen. Samasta syystä olen muodostanut oman alaluvun tapauksista, joissa *voida* on infiniittirakenteessa.

---

¹⁵ Hakulinen ja Karlsson käyttävät dynaamisesta merkityksestä nimitystä juurimerkitys (1988, 246).

5.1.1.1.1 Dynaaminen *voida* päälauseessa

Dynaamisen *voida*-verbin tapauksista päälauseessa esiintyvä on selvästi yleisin 48 tapauksellaan. Luovuin jakamasta tapaukset mahdollisuuden ja mahdottomuuden ilmauksiin, koska mielestäni informatiivisempi on ryhmittely dynaamisuuden aiheuttajan tai perusteen mukaan. Lähdän liikkeelle eksplisiittisesti ilmaistusta dispositionaalisesta dynaamisuudesta ja päädyn sirkumstantiaalisten tapausten kautta lopulta sellaisiin, joissa dynaamisuuden syy jää ainakin osittain epäselväksi.

Seuraavassa esimerkissä toiminnan tai tekemisen mahdollisuus perustuu selvästi nimenomaan toimijan ominaisuuksiin, jotka ovat laadultaan sen kaltaiset, että päihittävät olosuhteiden asettamat esteetkin.

- Mutta, hermostui Vangold, -ehkä poikkeuksellisen lujaluonteinen nainen *voisi päästä* poliisiketjun läpi.
- Se on täysin mahdotonta.
- No, de - idegeskedett Vangold. Esetleg egy kivételesen erélyes hölgy *átjöhet* azon a kordonon ...
- Teljesen lehetetlen. (A24/28,3)

Unkarinkielinen *átjöhet* on indikatiivimuotoinen, joten siinä puhuja tuntuu uskovan vahvemmin toimijan mahdollisuuteen suorittaa kantaverbin ilmaisema toiminta kuin käännöksessä, jossa verbi on konditionaalimuotoinen. Tällainen moduksen muutos, jossa unkarin indikatiivi käännetään suomeen konditionaalilla, on aineiston tapauksissa suhteellisen yleistä; toisin päin muutos on harvinainen.

Myös seuraavissa esimerkeissä dynaamisen mahdollisuuden lähteenä vaikuttaisivat olevan toimijan ominaisuudet. Niitä ei kuitenkaan ilmaista samalla tavoin eksplisiittisesti kuin edellisessä esimerkissä, vaan niihin viitataan epäsuoremmin.

- Ja minä nyt, tässä, kuten itsekin hyvin näette, *voisin* hyvinkin, ylenmäärinkin *tyydyttää* vaikka teidät, mutta valitettavasti minulla ei nyt ole siihen mahdollisuutta - ---
- Én önt most, amint látja, könnyűszerrel, sőt mértéken felül *kielégíthetném*, de sajnos nincs módomban - --- (B70/67)

Komeilen vähän muistillani: --. Kolmantena päivänä, sunnuntaina, hän meni Tamásin kanssa retkelle Hármashatár-kukkulalle --. *Voisin* vielä *kertoa* mitä neljäntenä päivänä tapahtui, mutta miksi?

Hivalkodjam emlékezetemmel: --. Harmadik nap, vasárnap Tamással kirándulni ment a

Hármashatárhegyre, --. *Folytathatnám* a negyedik nappal is, minek? (B144/137)

Puhuja-toimija ei kummassakaan esimerkissä kerro suoraan, millä perusteella hän mielestään on kykenevä toimimaan - tosin konditionaalisesti - kuvaamallaan tavalla. Lauseyhteydestä voi kuitenkin päätellä, että hänen omat kykynsä tai ominaisuutensa ovat ratkaisevassa asemassa. Ensimmäisessä esimerkissä puhuja-toimija paljastaa, että näköhavainnon avulla kuulija

pystyy havaitsemaan hänessä sen ominaisuuden, joka mahdollistaa puhekumppanin tyydyttämisen. Sekä unkariksi että suomeksi toiminnan mahdollisuus on kuitenkin esitetty ehdollisena, konditionaalimoduksella. Viimeinen lause paljastaa sitten, että vaikka kykyä olisi, mahdollisuus puuttuu. Toisessa esimerkissä puhuja-agentti ilmoittaa muistelun aluksi sen kykynsä - muistin tarkkuuden -, johon myöhemmin viittaa ilmoittaessaan, että pystyisi jatkamaan tiettyä toimintaa, jos näkisi sen hyödylliseksi. Modaalisen merkityksen kannalta yhdentekevä mutta yksityiskohtana kiinnostava on kääntäjän verbivalinta, joka ei noudata uskollisesti lähtötekstiä: unkarin *folytat*-verbin sanakirjamerkitys on nimittäin 'jatkaa'.

Toiminnan mahdollisuus voi perustua myös toiminnan kohteen ominaisuuksiin, kuten seuraava esimerkki osoittaa.

Sellaista suurta persialaismattoa on vaikea hävittää, --. *Polttaa* sitä *ei voi* ... Jos matto löytyy, olemme voittaneet!

Egy nagy perzsát nehéz megsemmisíteni, --. *Elégetni nem lehet* ... Ha a szőnyeg előkerül, akkor nyertünk!
(A186/236)

Esimerkin tapauksessa toiminnan kohde on eloton esine. Ensimmäisessä virkkeessä viitataan sen suureen kokoon toiminnan estäjänä. Tapauksen dynaamisuutta on vaikea sijoittaa dispositionaaliseen tai sirkumstantiaaliseen, joten kenties tämänkaltaista dynaamisuuden lajia voisi nimittää objektilähtöiseksi.

Seuraavissa esimerkeissä *voida*-verbiin liittyy kieltoverbi, jonka kielto kohdistuu nimenomaan modaaliverbiin, ei pääverbiin. *voida*-verbin sisältävät lauseet ilmaisevat dynaamista mahdottomuutta, jonka syy on ilmaistu eksplisiittisesti seuraavassa lauseessa.

- *En voi istua* nyt vierellenne, hyvä neiti, koska minulla on paljon tekemistä, sanoin.

- *Nem ülhetek* most maga mellé, kisasszony, mert dolgom van - mondtam. (B59/58)

- Valitan, neiti hyvä, --, *en* kuitenkaan *voi ottaa* teitä vastaan, sillä minulla ei ole aikaa.

- Sajnálom, kisasszony - --, *nem fogadhatom*, nem lévén időm. (B71/69,2)

Käännöksessä mahdottomuutta selittävät lauseet ovat molemmissa esimerkeissä alisteisia sivulauseita, mutta unkarin esimerkeistä vain ensimmäisessä on alisteinen sivulause. Toisessa esimerkissä selittävä lause on irrallisempi, joten syy-seuraus -suhdetta ei ole korostettu yhtä selvästi kuin suomennoksessa. Toiminnan mahdottomuuden syynä eivät varsinaisesti ole toimijan ominaisuudet vaan pikemminkin ympäristön hänelle asettamat esteet. Lähtöteksteissä käytetty omistusliite (*dolgom*, *időm*) ja käännöksen persoonapronomini kuitenkin korostavat toimijan osuutta tekemisen mahdottomuuteen.

Tekemisen mahdollisuuden taustalla voi olla toimijan ominaisuuksien ohella myös toimijan materiaallinen omaisuus, laajasti käsitettynä. Tällöin jokin, mitä toimijalla on,

mahdollistaa tekemisen tai tapahtumisen, kuten seuraavat esimerkit havainnollistavat.

- Miksi ette ollut lounaalla, Maud?
- Puvustani irtosi solki vetäessäni sitä päälleni. Mutta nyt *voimme* jo *mennä*, hän lisäsi nopeasti.
- Miért nem volt lent ebédelni, Maud?
- Öltözködés közben leszakadt egy csat a ruhámról. De most már *mehetünk*... - tette hozzá gyorsan.

(A11/10-11)

Tuo ihminen nukkuisi joka tapauksessa aamuun asti... Mihin sitä silloin vaatteita tarvitsee? Hänpä ottaa ne! Ja sitten hän *voi mennä alas* syömään! Syömään!

Ez az ember reggelig alszik... Addig, minek neki itt a ruha? Elviszi! Így *lemehet* a hallba, és enni fog! Enni! (A40/50)

Te olette aseiden salakuljettaja. Sillä ansaitsee hyvin. *Voitte* helposti *ylläpitää* hyväntahtoista kiristäjää.

Maga fegyvercsempész. Az ilyen ember sokat keres. *Eltarthat* egy jó indulatú zsarolót. (A136/172,1)

Toiminnan mahdollistavaan esineeseen, joka on toimijan hallussa, on viitattu ensimmäisessä esimerkissä vain epäsuorasti. Dialogin alkuosa paljastaa, että soljen irtoaminen esti alasmenon aiemmin. Kun toiminta myöhemmin onkin mahdollinen, tämän mahdollisuuden perustetta ei enää mainita suoraan, mutta jälkimmäisen lauseen alku 'mutta nyt' paljastaa, että solki on kiinnitetty takaisin paikoilleen ja siksi toimija pystyy toimimaan. Seuraavassa esimerkissä on päinvastainen tilanne kuin ensimmäisessä. Nyt lukija saa päätellä itse, miksi syömään meno oli aiemmin mahdotonta, mutta toiminnan ehtona oleva vaatteiden saanti paljastetaan suoraan. Viimeisestä esimerkistä puuttuu vastakkainasettelu mahdoton - mahdollinen. Siinä esitetään syy-seuraus -ketju, jossa asia johtaa toiseen ja lopulta siihen, että toiminta on mahdollista.

Seuraavissa esimerkeissä toiminnan mahdottomuus (tai mahdollisuus) johtuu lähinnä olosuhteista, joihin kyllä saattaa kytkeytyä toimijan ominaisuuksien vaikutusta.

Doddy on kadonnut... Jalokivet mukanaan... Hän *voisi palata kotiin*... hänellähän on alibi... hän oli signora Rellin vieraana... Mutta miten hän selittää Arthurille korujen katoamisen. *Ei* hän *voi palata kotiin*...

Doddy eltűnt... az ékszerekket... *Hazamehetne*... hiszen van alibije... De mit mond Arthurnak az ékszerekre?... *Nem lehet így hazamenni*... (A199/252)

Ensimmäinen tippa on tulossa, se vie koko huomioni, *en voi keskittyä* Károlyn romaanin heikkouteen.

--, ez leköti teljes figyelmemet, *nem összpontosíthatok* forgó regényének gyöngeségére. (B8/8)

Ensimmäisessä esimerkissä on jälleen mahdollisuuden ja mahdottomuuden vastakkainasettelu. Mahdollisuus ilmaistaan ensin, tosin konditionaalisisena, vaikka perusteet kerrotaankin. Heti perään viitataan kuitenkin syyhyyn, joka kumoaa edellisen perustelun ja

toiminta muuttuu mahdottomaksi, eikä enää konditionaalisesti vaan indikatiivisen toteavasti. Lähtötekstissä on kiinnostava "muodonmuutos", jota ei ole käännöksessä huomioitu. Kotiinpaluun mahdollisuus on ilmaistu *hAt*-johdoksella, mutta mahdottomuuden ilmaisuun onkin käytetty *lehet*+infinitiivi -muotoa. Lähtötekstin ja käännöksen välillä tuntuu siis olevan pieni merkitysero, sillä unkarin yksipersonaisesti käytetty *lehet*+infinitiivi häivyttää subjektin ('ei tällä tavalla voi palata kotiin'), joka suomennoksessa on pantu ilmi tekstiin. Toisessa esimerkissä virkkeen alku kuvaa tilanteen, jossa puhuja on. Siinä on sellaisia piirteitä, jotka kiinnittävät puhuja-toimijan huomion ja siten estävät häntä suuntaamasta kiinnostusta puheenaiheena olevaan asiaan. Näin ollen olosuhteiden voi katsoa vaikuttavan agentin ominaisuuksiin toimintaa estävällä tavalla.

Myös seuraavat kaksi esimerkkiä edustavat selkeästi olosuhteista johtuvaa dynaamisuutta. Molemmissa tapauksissa konteksti paljastaa eksplisiittisesti - ja hyvin taloudellisesti, yhdellä ainoalla sanalla -, miksi agentin ei ole mahdollista toimia.

- Tässä, olkaa hyvä, hän sanoi.

Mies *ei voinut* pimeässä *nähdä* missä suunnassa vihko oli.

- Hát tessék - monda.

A másik *nem láthatta* a sötétben, hogy hova menjen a füzetért, -- (A111/140,2)

-- karanteeni pakottaa teidät antautumaan. *Ettehan te voi piileskellä* viikkokausia pyjama päällä.

-- a vesztegár arrá kényszeríti, hogy feladja a harcot. *Nem bujkálhat* hetekig pizsamában. (A26/31)

Seuraavassakin esimerkissä dynaamisuus perustuu olosuhteisiin, mutta toisin kuin edellisissä esimerkeissä, pikemminkin sosiaalisiin kuin fyysisiin.

Maud katseli epätoivoisena puutarhaan. Se oli täynnä ruokailevia vieraita!

- Jos minun ikkunastani laskeutuu pyjamaan pukeutunut mies, *en voi* enää koskaan *astua* ihmisten silmien eteen...

Maud kétségbeesetten nézett le a kertbe. *Étkező vendégekkel volt tele!*

- Ha ide kilép pizsamában egy férfi az ablakomból, akkor én soha többé *nem kerülhetek* az emberek szeme elé... (A6/4,1)

Konkreettinen tilanne, johon puhuja esimerkissä viittaa, ei ole fyysinen este, joka pidättelisi puhujaa ja estäisi häntä toimimasta haluamallaan tavalla. Sosiaalisiin konventioihin kytkettynä kyseinen tilanne kuitenkin luo moraalisen esteen, joka voi olla fyysistä huomattavasti tehokkaampi.

- Ette uskalla yrittää..., kuiskasi joku.

- *En* minä *voi tehdä* mitään... Pelkään... Joka puolella on poliiseja...

- Ne merje megkísérelni... - suttoja valaki.

- *Én nem tehetek* semmit... *Én félek*... Tele van rendőrrel minden... (A44/55,2)

Kaikki rauhaset ovat turvonneet... siis... tiede ei häntä pysty auttamaan... *Emme voi tehdä* mitään, lääkäri voitelee häntä Palmira-öljyllä --

Minden mirigye duzzalt... szóval... itt nincs tudomány... *Nem tehetünk* semmit, Palmira olajjal keni az orvos -- (A97/120)

Joskus dynaamisuuden aiheuttajaa on vaikea yksilöidä tai luokitaa. Näin on edellisissä esimerkeissä, joissa agentin kykenemättömyys toimia johtuu olosuhteiden ja ominaisuuksien yhteisvaikutuksesta. Ensimmäisessä esimerkissä olosuhteet aiheuttavat toimijassa reaktion, joka estää häntä toimimasta halutulla tavalla. Toisessa taas esteenä ovat sekä kohteen eli potilaan tila että toimijoiden eli avustajien kykyjen puute.

Kaikista edellä esitetyistä esimerkeistä käy jotakuinkin selvästi ilmi, miksi toiminta on mahdollista tai mahdotonta. Aineistossa on kuitenkin myös tapauksia, joissa mahdollisuuden tai mahdottomuuden syy tai peruste jää epäselväksi, tulkinnanvaraiseksi.

Maud katseli surullisena, epäröiden eteensä.

- Ei, sanoi Maud surullisesti, - valitettavasti te *ette voi* minua *auttaa*.

Maud szomorú habozással nézett maga elé.

- Nem - mondta szomorúan Maud. - Sajnos *nem segíthet* rajtam... (A27/31)

Esimerkissä puhuja punnitsee tilanteen ennen kuin ilmoittaa, että toimija ei kykene häntä auttamaan. Niinpä tuntuu siltä, että mahdottomuuden syynä ovat olosuhteet, tai ainakin puhujan käsitys olosuhteista.

- Mikä nyt!

- Kun tulet alas, tuo yleisavaimen. *En voi* enää *hakea* sen. Se jäi minun huoneessa.

- Mi van!

- Ha lejössz hoozd le a főkulcsot. *Nem mehetek* máár értee. A szobámban maradt. (A41/51)

Viimeisessä esimerkissä puhujana on ulkomaalainen henkilö. Hänen käyttämänsä sähkösanomatyöly lyhyine irrallisine lauseineen jättää dynaamisuuden syyn epäselväksi. Tämä tapaus havainnollistaa oivasti sitä seikkaa, että lauseiden välisillä sidoskeinoilla, esimerkiksi konjunktioidella, on merkittävä rooli dynaamisuuden syiden paljastajana.

5.1.1.1.2 Dynaaminen *voida* sivulauseessa

Sivulauseasemassa dynaaminen *voida* esiintyy 37 kertaa. Selvästi yleisimpiä ovat *että*-lauseet (*hogy*), sillä niitä on puolet kaikista tapauksista. Eksplikatiivisia ja konsekutiivisia lauseita esiintyy eniten, mutta joukossa on myös yksi finaalilause. Myös relatiivilauseita on melko paljon. Näiden lisäksi on konditionaalisia (*jos/ha*), temporaalisia (*kunnes/amíg*) ja konsessiivisia (*vaikkalbár, ha...is*) lauseita, joissa kussakin on 1-4 tapausta. Unkarin ja

suomen tapaukset käyvät muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta yksiin sivulausetyypin osalta.

Ensimmäisenä ryhmänä esittelen tapaukset, joissa *voida*-verbi esiintyy *että*-lauseessa. Seuraavissa esimerkeissä sivulause on eksplikaatiivinen eli yleisesti alistava (Ikola 1983, 68).

Ikään kuin olisin vaistonnut, että solujeni kulumista *voi* jotenkuten *paikkailla* vain forinteilla, käteni kouristuivat ahnaammin, --

Mintha megsejtetem volna, hogy sejtjeim kopását csak forintokkal *lehet* úgy-ahogy *kifoltozni*, a markom beszűkült, -- (B35/35)

- Kuulkaa, hän sanoi lempeästi, - solmikaamme rauha, --

- Teidän kanssanne? Olkoonkin, että *en* onnettomien olosuhteiden vuoksi *voi luovuttaa* teitä poliisille, mutta roiston kanssa *en* liittoudu...

- Kérem... - szólalt meg szelíden - kössünk béket, --

- Magával? Lehet, hogy szerencsétlen körülményeim miatt *nem adhatom* rendőrkézre, de gazemberrel *nem* szövetkezem... (A35/43)

Tuossa vastapäätä asuva roteva heppu menee aina silloin tällöin alas ravintolaan. Luulen, että hänen huoneestaan *voisi hakea* vähän juotavaa ja tupakkaa...

Itt szemben ez a köpcös alak ilyenkor lemegy a vendéglőbe... Azt hiszem, *lehetne* a szobájából egy kis italt és cigarettát *hozni*... (A105/132)

Ensimmäisessä esimerkissä modaalista verbiä on käytetty yksipersonaisesti sekä unkarissa että suomessa, vaikka muut virkkeen verbit ovat yksikön ensimmäisessä persoonassa. Mahdollinen selitys tällaiselle persoonan etäännyttämiselle voisi olla se, että tällä tavoin toimijoiden piiriä voidaan laajentaa käsittämään muutkin kuin puhujan itsensä. Toiminnan mahdollistajana esimerkissä ovat toimijalla olevat aineelliset resurssit, joten dynaamisuus on lähinnä sirkumstantiaalista. Kahdessa viimeisessä esimerkissä tekemisen mahdottomuus tai mahdollisuus riippuu olosuhteista. Edellisessä se ilmoitetaan suoraan, jälkimmäisessä sen pystyy päättämään edeltävästä kontekstista. Lähtötekstin ja käännöksen välillä on keskimmaisessä esimerkissä pieni tarkkuusero, sillä unkarin *körülményeim*-sanassa on monikkomuotoinen omistusliite korostamassa, että kyse on nimenomaan puhujan olosuhteista.

Seurausta ilmaisevissa konsekutiivilauseissa dynaamisuuden peruste luonnollisesti ilmenee edeltävästä päälauseesta. Seuraavat kaksi esimerkkiä havainnollistavat tätä tyyppiä.

-- ja olisin suunnattoman hämmästynyt jos jumala soisi minulle niin paljon järkeä ja kärsivällisyyttä, että *voisin onnistua* siinä.

-- s méhetetlenül elcsodálkoznék, ha isten adna annyi ész és türelmet, hogy ezt nyélbe *üthessem*. (B54/52,3)

- Tämä sopii kalkkiutuneiden niskanikamien venytykseen, sanoin - niin että *voin esiintyä* suoraselkäisenä julkisessa elämässä.

- Az elmeszesedett nyakcsigolyák nyújtására is alkalmas - mondtam -, hogy a közéletben egyenesebb gerinccel szerepelhessek. (B95/92)

Ensimmäisessä esimerkissä dynaamisuus on dispositionaalista, koska toimijan henkiset voimavarat luovat onnistumisen edellytykset. Myös toisessa esimerkissä on kyse dispositionaalisuudesta, mutta tällä kertaa toiminta on mahdollista agentin fyysisten ominaisuuksien ansiosta. Molemmissa tapauksissa unkarin verbin muoto on imperatiivinen. Nyirkos (1979, 131) toteaa *hAt*-johdosten imperatiivimuodosta, että sitä "käytetään ainoastaan tarkoitusta ilmaisevissa sivulauseissa". Sillä ei siis ole imperatiivista funktiota, ja suomeen se käännetään usein konditionaalilla tai lauseenvastikkeella (ks. 5.1.1.1.3.).

Finaalisessa *että*-lauseessa dynaaminen *voida* esiintyy vain kerran. Siinä toiminnan mahdollisuuden edellytys ilmoitetaan päälauseessa kuten konsekutiivilauseiden tapauksissa. Kyse on sirkumstantiaalisesta dynaamisuudesta.

Eräs päättäväinen kauppias pyysi myyntiluvan, jotta *voisi asettua* vapaaehtoisesti karanteenin palvelukseen *toimittamalla* Grand Hoteliin hiilikamiinoita, --

Egy elszánt kereskedő engedélyt kért, hogy önként vállalva a vesztegzárat, *felállíthasson* a Grand Hotelben kokszkályhákat, -- (A171/216)

Modaalinen aines sijoittuu käänöksessä eri verbin yhteyteen kuin lähtötekstissä, joten lauseiden merkitykset eivät ole aivan yhteneväiset. Sanasanaisen käänöksän mukaan unkarin *että*-lause olisi jotakuinkin seuraavanlainen: 'jotta hän voisi, vapaaehtoisesti karanteenin palvelukseen tarjoutuen, asentaa hotelliin hiilikamiinoita'. Syynä tällaiseen modaalisuuden "siirtymään" saattaa olla yksinkertaisesti se, että unkarin lauseen merkitykseltään tarkempi suomennos on osoittautunut turhan kömpelöksi; tähän suuntaa viittaa jo edellä esitetty versio.

Toisena sivulauseeryhmänä ovat relatiivilauseet. Seuraavassa esimerkissä tekemisen mahdottomuus tuntuu johtuvan sekä toimijan ominaisuuksista että olosuhteista.

- Minä vain toivoisin, että nuorenherran elämä olisi rauhallisempi, ettette rasittaisi itseänne turhaan asioilla, joita *ei voi muuttaa*.

- Én csak az kívánám, hogy a fiatalúrnak nyugodalmasabb legyen az élete, ne fárászsa magát hiába, amin *ügysem lehet változtatni*. (B52/50)

Sekä lähtötekstissä että käänöksessä on kiinnostavaa verbien persoonan vaihtuminen. Ensimmäisessä finaalilauseessa puhuja käyttää puhutteluun yksikön kolmatta persoonaa, seuraavassa lauseessa hän teitittelee puhuteltavaa. Relatiivilauseessa hän yllättäen käyttääkin yksipersonaista verbiä, jolla etäännyttää tekemisen puhuteltavasta, vaikka implikoikin, että tekeminen on mahdotonta nimenomaan puhuteltavalle.

Viisi arvovaltaista ihmistä, joiden joukosta parhaimmassakin tapauksessa vain yksi *voi olla* syyllinen, --
 Öt tekintélyes ember, akik közül legjobb esetben is csak egy *lehet* a tettes, -- (A93/116)

Lauseyhteyden ja lauseen muiden sanojen vaikutus modaaliseen tulkintaan käy esille kiinnostavalla tavalla edellisestä esimerkistä. Jos sivulauseesta poistaa adverbiaalit *parhaimmassakin tapauksessa vain*, lauseen modaalinen sisältö muuttuu dynaamisesta episteemiseksi ('on mahdollista, että yksi näistä viidestä on syyllinen'). Adverbiaaleilla siis luodaan ne olosuhteet, joihin dynaaminen mahdollisuus tässä tapauksessa perustuu. Oikeastaan voisi kyllä puhua myös dynaamisesta mahdottomuudesta, kuten parafraasi 'tilanne on sellainen, että näistä viidestä ei pysty kuin yksi olemaan syyllinen' osoittaa. Mahdollisuus koskee vain yhtä mainituista henkilöistä, joten muiden neljän kohdalla on kyse mahdottomuudesta.

Seuraavan esimerkin päälauseessa ilmaistaan sivulauseessa konditionaalisenä esitetyn tekemisen mahdollistavat olosuhteet. Tapaus poikkeaa edellisistä siinä, että sivulauseen aloittaa relatiivipronominin sijaan relatiivinen adverbi.

Mielestäni olisi parempi antaa epäiltyjen kulkea talossa vapaasti, jolloin *voisimme tarkkailla* heitä.

Szerintem jobb lenne, ha a gyanúsítottak szabadon mozognának a házban, és *megfigyelhetnék* őket.
 (A101/127,1)

Lähtötekstin ja käännöksen välillä on esimerkissä rakenteellinen ero, joka vaikuttaa merkitykseenkin. Unkarin *ha*-sivulause ('jos epäillyt liikkuisivat vapaasti talossa') on käännetty suomen infinitiivirakenteella. Ensimmäinen merkitysero syntyy jo rakenteen valinnasta, sillä käännöksen infinitiivirakenne korostaa puhujan asemaa luvan antajana, kun taas lähtötekstissä sitä ei ilmaista eksplisiittisesti lainkaan, vaan näkökulma on toimijoissa itsessään. Unkarin sivulauseen verbi on konditionaalissa, eikä tätä ole mahdollista ilmaista infinitiivisesti, siinä toinen merkitysvivahde-ero. Myös modaalililmauksen sisältävä lause on siinä mielessä erilainen, että unkarin *és*-konjunktiota ('ja') vastaa suomen adverbi *jolloin*. Niinpä viittaus edeltävään lauseeseen on lähtötekstissä ja käännöksessä erilainen.

Koska toiminnan mahdollisuus konditionaalisisissa sivulauseissa on ehdollista, ei sille aina ilmoiteta aiheuttajaa tai syytä, kuten jälkimmäinen seuraavista esimerkeistä osoittaa.

Jos *voin* siten *pelastaa* teidän maineenne ja *sovittaa* omat virheeni, otan mielelläni teidät vaimokseni, mies ehdotti kohteliaasti.

Kérem, ha ezzel *menthetem* a jó hírét és a hibámat, *szívesen* elveszem feleségül - ajánlotta udvariasan -, --
 (A7/6)

Uneni ovat kohtuuttomat --, mutta olisin onnellinen - - - jos *voisin saada* herra József Kettauerin , -- ,
sopimaan herra István Barczan , oikean puoleisen naapurini kanssa, --

Álmaim ugyan mértéktelenek, -- , de megelégednék azza - - -, ha -- Kettauer József urat, -- *kibékíthetném*
Barcza István úr jobb kéz felőli szomszédommal, -- (B54/52,1)

Ensimmäisessä esimerkissä on kiinnostava käännösmuutos. Lähtötekstissä on käytetty vain yhtä verbijohdosta (*ment* = 'pelastaa, puolustaa') kahta objektia kohti, käännöksessä taas molemmat objektit ovat saaneet oman infinitiivin. Toisen esimerkin suomennoksessa on peräti kaksi modaaliverbiä, sillä unkarin *kibékít*-kantaverbin sanakirjamerkitys 'sovittaa, lepyttää' on korvattu lauseyhteyten paremmin sopivalla vastineella.

Temporaalisen konjunktion aloittamassa sivulauseessa dynaaminen *voida* esiintyy vain kahdesti. Seuraavassa esimerkissä olosuhteet ovat toiminnan mahdollistajina, vaikka sitä ei aivan suoraan ilmaistakaan.

- Ajattelin vain, että jos odottaisimme kunnes *voimme ostaa* täältä läheltä teille asunnon, --

- Arra gondoltam, hogy megvárjuk, amíg itt, a közelemben *vásárolhatnánk* egy lakást, -- (B152/145)

Lähtömuodon ja käännöksen välillä on kiinnostava modusero. Unkarin konditionaalinen *ha*-johdos on käännetty suomen indikatiivisella *voida*-verbillä ja infinitiivillä. Taustalla saattaa olla seuraavanlainen ketjureaktio. Unkarin *hogy*-lauseen imperatiivi käännetään yleensä suomen konditionaalilla, kuten esimerkkilauseessa. Kääntäjä on ehkä halunnut välttää kahta peräkkäistä konditionaalimuotoa, joten on valinnut unkarin konditionaalisen verbin vastineeksi suomen indikatiivimuodon.

Myös konsessiivisessa sivulauseessa dynaaminen *voida* esiintyy kahdesti. Kummassakaan tapauksessa ei paljasteta dynaamisen mahdollisuuden tai mahdottomuuden syytä, joten luultavasti se oletetaan keskinäisesti tai jopa yleisesti tunnetuksi. Esimerkissä *vaikka*-lause ei ole varsinainen sivulause vaan pikemminkin irrallinen lisä.

Silminnähtävästi hän piti sveitsiläisessä järjestyksessä sielunsa, joka oli todennäköisesti samanlainen sivistynyt puutarhakukkanen - vaikka *eihän* sitä koskaan *voi tietää!* - kuin Tamásin, --

Szemlátomást svajci rendben tartotta a lelkét, mely alighanem ugyanolyan civilizált, kis kerti növény volt - bár sohasem, *lehet tudni!* -, mint Tamásé, -- (B93-94/90)

Puhuja ei esimerkin huudahduksellaan viittaa omaan kykyynsä tietää asiaa varmasti vaan kyse on pikemminkin yleisluonteisesta toteamuksesta 'kukaan ihminen ei pysty tietämään toisen ihmisen sielun tilaa'. Sen takia dynaamiselle mahdottomuudelle ei esitetä minkäänlaista perustetta tai syytä.

5.1.1.1.3 Dynaaminen *voida* lauseenvastikkeessa

Infiniittimuotoiset *voida*-verbit ovat aineistossa hyvin harvinaisia, niitä on vain kuusi kappaletta. Kahdessa tapauksessa kyseessä on objektina oleva partisiippi rakenne, loppuissa

adverbiaalina esiintyvä finaalirakenne. Ne vastaavat yhtä lukuun ottamatta unkarin *hogy*-sivulauseetta ('että'). Kaikki unkarin verbimuodot ovat *hAt*-johdoksia.

Tapauksissa, joissa *voida*-verbi on finaalirakenteissa, dynaamisuus tulee esille erityisen selkeästi. Virkkeen predikaatin sisältävä osa nimittäin paljastaa dynaamisuuden lähteen; ehdon tai perusteen. Lähtötekstissä sen ilmaisee virkkeen päälause. Seuraavat esimerkit havainnollistavat finaalirakenteen *voida*-verbin dynaamisuutta.

Voidakseni kiinnittää kolmannen, yhdyshihnan minun oli käännettävä venyttäjää kaulallani vasemmalle
Hogy egy harmadik, összekötő szíját befűzhessek, az akasztót a nyakamon egy kissé balra kellett forgatnom, (B95/92,2)

Felix katseli ympärilleen. Mistä hän saisi jotakin ylleen *voidakseen paeta* käytävään?

Felix vadul körünézett. Mint kaphatan magára, amivel a folyosó felé *kitörést próbálhat?*... (A148/187)

Jos näin harvalukuisten tapausten yhteydessä voi puhua "prototyypistä", ensimmäinen esimerkki edustaa sellaista: unkarin finaalisuutta ilmaisevaa, imperatiivimuotoista *hAt*-johdosta vastaa suomen finaalirakenne. Toinen esimerkki sitä vastoin poikkeaa tästä tyypistä. Unkarin verbimuodon sanasanainen käänös olisi jotakuinkin 'jonka kanssa voisi yrittää pakoa käytävään'. Suomentoksessa on siis tavallaan oiottu mutkia ja siirrytty toiminnan mahdollisesta yrittämisestä mahdolliseen toimintaan. Kyse on tietysti vain mielenkiintoisesta vivahde-erosta, joka ei kuitenkaan vaikuta lauseiden dynaamiseen merkitykseen.

Merkittävin ero partisiippirakenteen ja finaalirakenteen välillä näyttäisi olevan viittaus dynaamisuuden lähteeseen. Partisiipin sisältävissä tapauksissa dynaamisuuden aiheuttajaa ei nimittäin paljasteta virkkeen päälauseessa, vaan suomentoksessa selittävällä infinitiivirakenteella ja lähtötekstissä toisella sivulauseella, kuten seuraava esimerkki havainnollistaa.

- Se ei ole totta, sanoi Maud. - Herttua luulee *voivansa pelastaa* minut uhraamalla itsensä.

- Kérem, ez nem igaz - mondta Maud. - A herceg azt hiszi, hogy *megmenthet* ha feláldozza magát.
(A99/125)

5.1.1.1.4 Dynaaminen *voida* kysymyksissä

Kysymyslauseessa esiintyvä dynaaminen *voida*-verbi ei ole aineistossa kovin yleinen, sillä näitä tapauksia on yhteensä vain kymmenen. Ne ovat keskenään hyvinkin erilaisia; joukossa on varsinaisia kysymyksiä ja epäsuoria kysymyksiä, toisaalta *voida*-verbi saattaa sijaita joko pää- tai sivulauseessa. Yhdistävänä tekijänä on joko olosuhteista tai toimijoista lähtevä

dynaamisuus.

Seuraavissa esimerkeissä *voida* on todellisessa kysymyksessä, joten kysyjä odottaa kuulijalta vastausta tiedusteluunsa.

Nyt ilmestyi paikalle tohtori Ranke, joka oli juuri tutkinut potilaan.

- Mistähän *voisin soittaa?*

- Puhelimet ovat oikealla, vastasi virkailija.

Most jön Ranke doktor, aki egy beteg vendéget vizgalt.

- Hol *telefonálhatok?*

- Jobbra vannak a fülkek - felelte a portás. (A19/23)

- *Eikö* tyttöä *voi* mitenkään *auttaa?*

- Toivoa on vielä. Minä luotan siihen.

- *Nem lehet segíteni* a leányon?

- Van remény. *Èn bízom.* (A168/212,2)

Ensimmäinen kysymys alkaa kysymyssanalla, toinen kysyvällä kieltoverbillä, mutta kysymyksen muoto ei vaikuta sen modaaliseen merkitykseen. Ensimmäisen kysymyksen dynaamisuus on lähinnä sirkumstantiaalista, sopivien olosuhteiden etsimistä. Itse asiassa kysymyksellä on kohteliaisuusfunktio. Annettu vastaushan sopisi nimittäin paremmin kysymykseen “Missä on puhelin?”, joka kuitenkin suorudessaan on varsin epäkohteliaan tuntuinen. Unkarin ja suomen kysymysten kohteliaisuudessa näyttää olevan se kiinnostava ero, että suomessa käytetään huomattavasti ahkerammin konditionaalia. Tässä esimerkissä on vielä lieventävänä lisänä kysymyssanaan liittyvä *-hän*. Toisen esimerkin yleistävä kysymys lienee sekin kohteliaisuusmuoto. Kysyjä tuntuu tiedustelevan, eikä nimenomaan kuulija pystyisi auttamaan, mutta valitsemalla yksipersonaisen ilmauksen hän jättää tälle enemmän liikkumavaraa. Toisaalta kyseinen persoonan etäännyttävä muoto voisi ilmaista myös sitä, että puhuja itse tarjoutuu toimijaksi, muttei halua tuoda sitäkään liian suoraan julki.

Epäsuorissa kysymyksissä puhuja ei odota kuulijalta vastausta - jos kuulijaa ylipäättään on olemassa. Aineiston tapauksissa nämä kysymykset ovat myöntömuodossa, mutta niissä kaikissa on kielteinen merkitys eli myönteinen kysymys implikoi dynaamista mahdottomuutta.

Olisinko minä, käskynhaltija Crickleyn poika, *voinut astua* pyjama päällä varaamaan itselleni huonetta?

Odaállhattam, pizsamában, Cricklely kormányzó fia, szobát nyittatni? (A127/160)

- ... siis kuinka te kuvittelette, *voisinko* minä *unohtaa*, jos olisin tavannut noin ihmeellisen ilmestyksen kuin te?

- ... hát hogy képzeli, *elfeledkezhetnék-e* arról, hogy egy ilyen tüneményes jelenséggel találkoztam, mint ön? (B55/54)

Niin, minun kävi sääliksi häntä; ja muutenkin, millä muullakaan minä *olisin voinut puolustautua* hänen halveksuntaansa vastaan?

Mondom, megszántam; de egyébként is, mi mással *védekezhettek volna* megvetése ellen? (B44/43)

Ensimmäisessä esimerkissä kysymyksen muodossa esitetty toiminnan dynaaminen mahdottomuus johtuu sosiaalisen aseman ja fyysisten olosuhteiden välisestä ristiriidasta. Toisessa esimerkissä kohteen ominaisuudet estävät puhujaa unohtamasta tätä, joten kyse on ns. objektilähtöisestä dynaamisuudesta. Kolmannen esimerkin puhuja ei ilmaise, mikä on se ainoa seikka, jolla hän pystyi puolustautumaan, mutta viittaus itseen tuntuisi paljastavan, että kyse on jostain puhujan eli agentin ominaisuudesta ja siten dispositionaalisesta dynaamisuudesta.

Seuraavassa esimerkissä varsinainen kysymys esitetään päälauseessa, jota *voida*-verbin sisältävä sivulause määrittää objektina.

Ja kuvitteletteko te, että tätä järjestelmää *voidaan pitää* kauan pystyssä?

S vajon azt hiszi, hogy ezt a rendszert itt fenn *lehet tartani*? (B38/37-38)

Myös tämän esimerkin kysymys lienee tulkittava epäsuoraksi, ja siihenkin sisältyy kielteinen, mahdottomuutta ilmaiseva sävy. Dynaamisuus voi perustua joko nimeämättömien toimijoiden kyvyttömyyteen tai olosuhteisiin tai molempiin, sillä konteksti ei paljasta toiminnan mahdottomuuden syytä.

Viimeisen esimerkin kysymys on oikeastaan pyyntö, sillä puhujan repliikki alkaa performatiivisella *pyytää*-verbillä.

- Kertokaa nyt rehellisesti aivan kaikki.

- Pyydän teitä, vastasi Vangold itkuisella äänellä, - *eikö* vaimolleni *voitaisi ilmoittaa* tästä. Hän on paljon viisaampi kuin minä.

- Mondon el őszintén mindent.

- Kérem - felelte siralmasan Vangold -, *nem lehetne* a feleségemet *értesíteni*? Ó sokkal okosabb, mint én.

(A60/77)

Kysymyksessä käytetty verbimuoto, joka etäännyttää persoonan, lienee jälleen kohteliaisuussyistä valittu. Koska kyse on kuulusteltavan ja hänen kuulustelijoidensa suhteesta, ensin mainittu ei rohkenne kohdistaa kysyvää pyyntöään suoraan kyselijöille vaan turvautuu kiertävään ilmaukseen. Dynaamisuus tuntuisi tässä tapauksessa perustuvan olosuhteisiin, jotka puhehetkellä ovat sellaiset, että toiminta tuntuu miltei mahdottomalta.

5.1.1.2 Deonttinen *voida*

Deonttisessa merkityksessä *voida*-verbiä on käytetty 31 kertaa. Sillä on kontekstista riippuen hyvin erilaisia funktioita, joten esittelen tapaukset funktion mukaan ryhmiteltynä luvan, kiellon ja kysymyksen ilmauksiin sekä muihin ilmauksiin. Lähtömuotojen osalta jakauma on varsin yksipuolinen, sillä *lehet* ja *lehet*+infinitiivi esiintyvät niissä vain kolmesti, loput 28 ovat *hAt*-johdoksia.

5.1.1.2.1 Deonttinen *voida* luvan ilmaisimena

Aineiston deonttista lupaa ilmaisevat *voida*-verbit esiintyvät hyvin samantapaisissa tilanteissa, joten variaatio on vähäistä. Ensimmäisissä esimerkeissä on molemmissa samanlainen tilanne: kuulustelun päätteeksi kuulustelija antaa kuulusteltavalle luvan poistua.

-Ettekö nähnyt häntä myöhemmin?

- En.

- *Voitte mennä.*

- *Később nem látta?*

- Nem.

- *Elmehet.* (A69/87)

- Todella se on varsin kummallista... Kiitos, *voitte mennä.*

- Igen. Elég különös... *Köszönöm, elmehetnek.* (A161/204)

Edellisten esimerkkien modaali-ilmauksen sisältävät repliikit paljastavat keskustelijoiden erilaiset asemat toisiinsa ja tilanteeseen nähden; repliikin lausujalla on asemansa suoma oikeus sallia - tai kieltää - toisen poistuminen. Esimerkeistä paljastuu unkarin ja suomen teitittelypersoonien ero. Unkariksi yhtä ihmistä teititellään yksikön kolmannen, useampaa ihmistä taas monikon kolmannen persoonan muodolla (Keresztes 1974, 120).

Edellisissä esimerkeissä modaali-ilmaus oli päälauseessa, seuraavissa se esiintyy sivulauseessa. Kyse ei ole varsinaisesti luvan ilmauksesta, vaan molemmissa esitetään epäsuora, lupaan liityvä pyyntö.

- En tiedä, hän vastasi nopeasti. - Luulen, että *voin jo mennä...* vai mitä?

- Nem tudom - felelte gyorsan. - *Azt hiszem, elmehetek...* Nem? (A80/102,3)

--, ja kerran hän kuuli, kun Dickman sanoi Shillingille: "Jos *voimme laskea maihin* Tonga-saarella, merirosvot eivät pääse vahingoittamaan englantilaisia rahtilaivoja." Ja he tekivät sopimuksen, --

--, és egyszer hallotta, hogy mondta Shillingnek: "-- ha *kiköthetünk* Tonga-szigeten, akkor az angol szállítóhajókat a kalózok nem bántják." És megállapodtak, -- (A180/228)

Ensimmäisessä esimerkissä *voida*-verbin ilmaisema pyyntö on puettu toteamuksen tai arvelun muotoon, kysyvä elementti esitetään vasta jälkeinpäin elliptisessä lauseessa. Alkutekstissä ja käännöksessä tämä kysyvä lisä on erilainen, sillä unkarissa se esitetään kielteisenä, suomeksi taas myöntävänä. Jälkimmäisessä esimerkissä pyyntö esitetään ehtolauseessa, jonka luvallisuus on ehtona seuraavan lauseen proposition toteutumiselle.

5.1.1.2.2 Deonttinen *voida* kiellon ilmaisimena

Tämän ryhmän tapaukset voi jakaa kolmeen ryhmään sen mukaan, kuka kiellon esittää.

Ensimmäisessä esimerkissä kiellon takana ovat laki ja viranomaiset.

- Viranomaiset ovat määränneet hotellin karanteeniin. Kolmeen viikkoon kukaan *ei voi poistua* Grand Hotelista. Joka rikkoo määräyksiä, joutuu lain mukaan kärsimään rangaistuksen, --
- A hatóságok vesztegzárat rendelték el. Három hétig senki *sem távozzhat* a Grand Hotelből. Aki egészségügyi óvintézkedést kijátssza, az -- büntetéssel sújtja a törvény. (A23/27)

Esimerkkilauseen modaalisuuden laji paljastuu vasta kontekstin perusteella, sillä lauseyhteydestä irrotettuna sen todennäköisempi tulkinta olisi varmaankin dynaaminen mahdottomuus. Koska konteksti paljastaa sekä määräyksen, johon kieltä perustuu, että sen rikkomisesta seuraavan rangaistuksen, ei tulkinta näin ollen voi olla muu kuin deonttinen kieltä.

Seuraavissa esimerkeissä kieltä ei perustu lakiin tai asetuksiin eikä sitä esitä mikään virallinen taho. Ensimmäisessä esimerkissä kieltäjän henkilöllisyys ei paljastu, mutta sen voi päätellä lauseyhteydestä. Toisessa esimerkissä taas puhuja asettaa itse itselleen kiellon.

- Älkää nyt hermostuko, mutta jos *en* todellakaan *voi poistua* sen paremmin ovesta kuin ikkunastakaan, silloin minun on jäätävä tänne!
- Hát ne haragudjon, kérem, de ha egyszer *nem mehetek ki sem* az ajtón, sem az ablakon, akkor itt kell maradnom! (A6/5,1)

Olen velvollisuudentunnon uhri: *en voi soittaa* neiti Szilvialle.

A kötelességtudat áldozata: *nem tárcsázhatom fel* Szilvia kisasszonyt. (B71/68,1)

Tekstiyhteydestä irrotettuna ensimmäisen esimerkin voi tulkita myös dynaamisesti, jolloin esimerkiksi kulkureittien edessä olevat esteet tekisivät ulospääsyn mahdottomaksi. Tästä ei kuitenkaan ole kyse, kuten voi päätellä repliikin aloittavasta, puhekumppanille kohdistetusta kehoituksesta. Deonttisen tulkinnan taustalla eivät ole varsinaisesti valtasuhteet,

ennemminkin niitä voisi nimittää kirjoittamattomiksi käytöskonventioiksi, jotka antavat huoneen asujalle, tässä tapauksessa puhuteltavalle, oikeuden määrätä vieraidensa liikkumisesta - varsinkin, jos nämä ovat tunkeutuneet huoneseen omin luvuin. Toisen esimerkin deonttisuus perustuu moraalisiin konventioihin, joiden nojalla puhuja kieltää toiminnan itse itseltään.

5.1.1.2.3 Deonttinen *voida* kysymyslauseessa

Tapaukset, joissa deonttinen *voida* esiintyy kysymyslauseessa, voi jakaa kahteen ryhmään. Ensimmäinen ryhmä koostuu kielteisistä retorisisista kysymyksistä, joilla ilmaistaan lupaa, kun taas toisen ryhmän kysymyksillä on todellinen kysyvä funktio. Ryhmissä on yhteensä kymmenen esiintymää. Lähtömuodoissa ovat tällä kertaa edustettuna kaikki kolme *hAt*-johdostyyppiä.

Ensimmäisen ryhmän tapaukset ovat kaikki hyvin samantyyppisiä. Lauseet alkavat *miksi*-kysymyksenalla (*miért*) ja verbi on sekä lähtötekstissä että käänöksessä konditionaalimuotoinen. Unkarin lähtömuotona on sekä *hAt*-johdoksia että *lehet*-verbejä.

Tout Budapest oli paikalla, miksen siis minä sitten *olisi voinut osoittaa kunnioitustani* vainajan muistolle?

Tout Budapest ott volt, én miért *ne tiszteleggettem volna* a halott emléke elött? (B23/22)

Hän oli oikeassa, myönsin, vaikka en sitä sanonutkaan ääneen. Miksi sitä *ei voisi olla epäoikeudenmukainen* kerran kun on kiihtynyt.

Igaza volt, beláttam, ha nem mondtam is ki. *Izgalmában miért ne lehetne igazságtalan is az ember.* (B149/142)

Molemmissa esimerkeissä kysyvän lauseen todellinen merkitysisältö tuntuu olevan luvallisuuden toteaminen. Sen voisi ilmaista parafraseilla 'olihan minullakin lupa osoittaa kunnioitustani --' ja 'onhan lupa olla epäoikeudenmukainen --'. Modaalimerkitys ei olekaan konditionaalinen vaan indikatiivinen, kuten parafrasit osoittavat. Luvan antajana on kaikissa tapauksissa puhuja itse. Tämäntyyppiset epäsuoran luvan ilmaisun tapaukset löytyvät enimmäkseen B-teoksesta, joten kyse tuntuu olevan tyylliseikasta, kenties pyrkimyksestä luoda päähenkilölle leimallisia idiolektisia piirteitä.

Toisen ryhmän tapauksissa unkarin lähtömuotoina on *hAt*-johdoksia ja yksi *lehet*+infinitiivi. Viimeksi mainittu poikkeaa muista, koska siinä kysymys on kieltomuotoinen.

- Mitä asiaa? kysyi poliisi --

- *Eikö huoneeseen voikaan mennä?* Felix sanoi kovalla äänellä. - Tulin korjaamaan kuumavesihanaa. Minulle soitettiin.

- Mit akar? - kérdezte a rendőr, --

- Talán *nem lehet bemenni?* mondta hangosan Félix. - A melegvíz-csapot szerelem. Letelefonáltak. (A170/214)

Esimerkissä on huomattavaa verbin yksipersonainen käyttö ja kieltomuoto. Niillä kysyjä siirtää kysymyksen yleiselle tasolle ja muuntaa sen epäsuoraksi. Vaikutus on aivan toinen kuin kieltoverbittömän minä-muotoisen kysymyksen ('Voinko minä mennä huoneeseen?'/ 'Mehetek be?') vaikutus olisi. Käännökseen on valittu *voida*-verbi, vaikka luvallisuuden ensisijainen modaaliverbi on *saada*. Syynä voi olla se, että luvan pyytämisessä *voida* koetaan usein kohteliaammaksi kuin *saada* (Kangasniemi 1992, 379-380).

Kerrottuaan suorittaneensa Genevessä kahden vuoden kurssin hän kysyi *voisiko asua* luonani.

Elmondván, hogy Genfben már el is végzett egy két éves tanfolyamot, megkérdezte, *lakhatik-e* nálam. (B85/82)

- Ette ole vielä sanonut, *voinko asua* täällä.

- Ja miksi *et voisi?*

- En ole yksi, isä.

- Még nem felelt arra, hogy itt *lakhatom-e*.

- Már miért *ne lakhatnál* itt?

- Nem vagyok egyedül, édesapám! (B87/84)

Edellisisten esimerkkien kysymykset ovat hyvin samantyyppisiä. Molemmat ovat epäsuoria, ja lähtömuodoissa on melko vähän käytetty kysymyspartikkeli *-e*; myös verbi on sama. Ensimmäisessä esimerkissä unkarin indikatiivinen verbi on käännetty suomeen konditionaalilla, joten käännöksen kysymys tuntuu epäsuoremmalta kuin lähtömuoto. Toisessa esimerkissä ensimmäisen repliikin kysymykseen vastataan elliptisellä kysymyksellä, jonka merkitys on luvan antaminen ('tietysti voit'), samalla tavoin kuin ensimmäisen ryhmän kysymyksissä.

5.1.1.2.4 Muut *voida*-verbin deonttiset merkitykset

Edellisten ryhmien ulkopuolelle jäi yhdeksän tapausta, joissa deonttista *voida*-verbiä on käytetty varsinaisesta merkityksestä poiketen ilmaisemaan epätavallisempia merkityksiä. Joissain tapauksissa merkitys on tulkittava käskyksi tai kehotukseksi, kuten seuraavista

esimerkeistä käy ilmi.

- Voitteko käyttää niin väärin miehen turvatonta asemaa, vieras kysyi kurjana.
- Juuri sen aion tehdä. *Voitte valita* vaatekaapin ja kylpyhuoneen väliltä.
- Aiotte lukita minut?
- Képes volna egy kiszolgáltatott férfi helyzetével ennyire visszaélni? - kérdezte siralmasan az idegen.
- Ezt fogom tenni. *Választhat* a szekrény és a fürdőszoba között.
- Bezár? (A8/6,1)

- Hyvä on... menkää tuonne portaiden vieressä olevaan koppiin, jossa on numero 90. -- Jos tulee ongelmia, *voitte soittaa* minulle viidenteen kerrokseen.
- Hát jó... menjen oda, a lépcső mellett, a 90-es fülkébe. -- Ha nem tud valamit: az ötödik emeleten teljesíték szolgálatot, *feletelefonálhat*. (A107/135)

Molemmissa esimerkeissä modaalisen lauseen merkityksen voisi tulkita myös luvan antamiseksi, mutta vain lauseyhteydestä irrotettuna. Konteksti nimittäin paljastaa, että molemmissa esimerkeissä toisella henkilöllä on enemmän käskyvaltaa, joten merkitys lienee tulkittava luvallisuuden muotoon puetuksi kehotukseksi.

Seuraavissa esimerkeissä on molemmissa eri modaaliset merkitys. Ensimmäinen on tulkittava menneeseen aikaan kohdistuvan pakollisuuden ilmaukseksi, toisessa on kaksikin mahdollista tulkintaa.

- Ylikomisario Elder *olisi voinut ilmoittaa* asiasta hiukan aikaisemmin.
- Herra kapteeni pyysi minua tekemään ilmoituksen vasta kuulustelun jälkeen.
- Elder főfelügyelő úr előbb is *jelenthette volna* az esetet.
- A kapitány úr kért, hogy csak kihallgatása után tegyék jelentést. (A66/84)

- Etkö sinä kuule, Maartiin... nukkuuko sinä vai syö, senkin tolo --
Siinäpä hieno nainen. Todella... Näin ajatteli nuorukainen. *Voisi* tämä Martinkin vähän paremmin *valita*...
- Te nem halsz Máártin... Eszöl vagy alszol, hülye disznó --
Finom hölgy. Igazán... Gondolja a fiatalember. Ez a Martin is *megvalóghatná* magának... (A45/56)

Ensimmäisen esimerkin lausetta on mahdotonta tulkita deonttista lupaa ilmaisevaksi, koska luvallisen asian tekemättä jättämistä ei tarvitse perustella, kuten toisessa repliikissä tehdään. Jos ensimmäisen repliikin merkitys ilmaistaan parafrasilla 'Elderin olisi pitänyt ilmoittaa', vastarepliikki on luonnollinen. Tällaisen epäsuoran käskymuodon valinta lienee esimies-alainen -suhteen vaatima kohteliaisuusmuoto. Toisen esimerkin modaali-ilmaus on monitulkintainen. Lauseyhteys eliminoi luvallisuuden merkityksen. "Puhuja" tuntuu mielellään neuvovan tai varoittavan lauseen subjektin ilmoittamaa henkilöä, parafrasilla ilmaistuna esimerkiksi 'kyllä tämän Martinin kannattasi valita paremmin'. Lauseen voisi tulkita myös kehotukseksi, lievemmäksi kuin ensimmäisessä esimerkissä.

Ja Lidia-niminen naishenkilö, joka niin ikään on määrätty pakkotyöhön.

- Niin, hänestä *voitteenkin ottaa* esimerkkiä. Hän ansaitsee kaksi - kolme guldenia päivittäin juomarahoina.

Ès a Lidia nevű hölgy, akit szintén kényszermunkára ítélték.

- Látja, arról példát *vehetne!* Naponta két - három forintot keres borralalóban. (A104/131,1)

Lähtötekstin ja käännöksen lauseissa on tässä esimerkissä pieni ero, jolla ei tosin ole vaikutusta modaaliseen merkitykseen. Puhuja käyttää repliikissään *arról*-pronominia ('siitä, tuosta') eikä siis viittaa edellisessä lauseessa mainittuun henkilöön vaan hänen toimintaansa. Lauseen kehottava sävy käy ilmi lähtötekstin huutomerkistäkin, joka tosin on jätetty käännöksestä pois. Niinpä suomennoksen deonttinen sävy tuntuu hieman lievemältä; lauseen voi toki tulkita kehotukseksi, mutta sitä voinee pitää myös neuvona tai ohjeena ('kannattaa ottaa esimerkkiä hänestä').

5.1.1.3 Episteeminen *voida*

Episteemisesti *voida*-verbiä on käytetty 39 kertaa, joten esiintymiä on hieman enemmän kuin deonttisesti käytettyjä. Unkarin lähtömuotojen jakauma on muihin verbivastineisiin verrattuna poikkeuksellinen, sillä *lehet* on lähtömuotona yli puolessa tapauksista (24 esiintymää) eikä *lehet*+infinitiivi -rakennetta esiinny lainkaan. Käsittelen ensin myöntömuotoiset tapaukset, koska niitä on huomattavasti enemmän ja sen jälkeen harvalukuiset kieltömuotoiset ilmaukset ja kysymykset. *lehet*-verbin valta-asema korostuu erityisesti myönteisissä ilmauksissa, joten olen ryhmitellyt esimerkit lähtömuodon pohjalta.

Myöntömuotoiset *voida*-verbin tapaukset ovat episteemisten *voida*-verbien joukossa selvästi yleisempiä kuin kielteiset, niitä on 24 kappaletta. Vastineiden persoonajakauma on erittäin yksipuolinen, sillä yksikön kolmannen persoonan muotojen lisäksi joukossa on yksi yksikön toisen persoonan muoto. Lähtömuodoissa sitä vastoin on myös kaksi monikon kolmannen persoonan tapautta, joten kääntämisestä on aiheutunut joitakin rakenteellisia eroja. Yksikön kolmannen persoonan muodot eivät kuitenkaan kaikki ole varsinaisia persoonamuotoja, sillä *lehet*-verbiä on käytetty useimmiten yksipersonaisesti, suorastaan adverbinomaisesti. Käsittelen ensin tapaukset, joissa lähtömuotona on *lehet*, koska niitä on huomattavasti enemmän, kaksi kolmasosaa tapauksista.

Puolessa tapauksista *lehet* muodostaa kehyksen seuraavalle *hogy*-lauseelle ('että')¹⁶.

¹⁶ Tällainen *lehet*-verbin muodostama kehysrakente on aineistossa melko yleinen. *voi olla* ei suinkaan ole sen ainoa mahdollinen vastine, kuten jatkossa käy ilmi.

Tämä sivulause sisältää sen proposition, jonka mahdollisuudesta on kyse. Useimmiten tämän rakenteen vastineena esiintyy *voi olla* samassa kehysfunktiossa, mutta muitakin vaihtoehtoja on. Seuraavat esimerkit esittelevät näitä eri mahdollisuuksia.

Voi olla, että juuri tuossa pilasin asiani neiti Szilvian kohdalla.

Lehet, hogy Szilvia kisasszony esetében itt hibáztam el a dolgomat. (B65/63)

Kun teidän nyt karanteenin vuoksi on jätävä tänne, *voi* siis hyvinkin *käydä* niin, että teidät saadaan kiinni.

Mivel a vesztegár miatta kénytelen maradni, könnyen *lehet*, hogy utolérlik... (A27/32)

Mutta Maudin isähän *voi olla* ties mikä turmeltunut raakalainen, joka tuhoaa Maudin...

Lehet, hogy a leány apja ilyen zülött fráter, és tönkre akarja tenni Maudot... (A111/140,1)

Ensimmäisessä ja toisessa esimerkissä lähtötekstin rakenne on säilytetty käänöksessä. Esimerkeistä näkyy, että vastineessa *voida*-verbin komplementtina voi esiintyä myös *käydä*, tosin esimerkin tapaus on ainoa lajissaan. Kolmannessa esimerkissä sitä vastoin käänöksen rakenne poikkeaa lähtötekstin rakenteesta. Kehys ja siihen liittyvä *että*-lause on korvattu yhdellä pääauseella, joten viittaus proposition on lauseensisäinen.

lehet-verbillä voi olla myös adverbinen funktio, ja aineistossa sen suomenkielisinä vastineina onkin useita modaalisia adverbeja. Tässä funktiossa käytetyn *lehet*-verbin vastineena voi silti olla myös verbaalinen *voi olla*, joka tosin sekin on näissä tapauksissa adverbia muistuttava. Seuraava esimerkki havainnollistaa tätä *voida*-verbin funktiota.

Mikä kiire teillä oli aloittaa näin aikaisin? Väestönkasvun lisääminen vai?

- *Voi olla*, sanoi Tamás; minusta tuntui, että hän oli vähän ärtynyt.

Miért kezdtétek el ilyen korán? A nemzeti népszaporulat feljavítására?

- *Lehet* - mondta Tamás; úgy láttam, már kissé ingerülten. (B149/143)

Esimerkin edustamissa tapauksissa episteeminen arvio kohdistuu jälleen kyseisen lauseen ulkopuolelle. Kun kehyslause tapauksissa arvio kohdistetaan seuraavan lauseen proposition, näissä tapauksissa se kohdistuu taaksepäin, edelliseen lauseeseen. Koska tämä funktio tuntuu olevan tyypillinen dialogeissa, arvion kohteena on siis yleensä edellisen puhujan lausuman propositio. Kyse ei kuitenkaan tunnu olevan varsinaisesti proposition totuuden arvioinnista. Vaikuttaa siltä, että funktiona on näennäisen myönnytyksen tekeminen, jolla halutaan ohittaa epämieluisa aihe.

Edellä käsitellyissä tapauksissa *lehet* -verbiä on käytetty yksipersonaisesti, mutta johdos esiintyy aineistossa persoonamuotoisenakin. Seuraavat esimerkit havainnollistavat näitä tapauksia.

Ja omani vierellä tulee valvomaan vain yksi uskollinen filos, *voihan olla*, että heitä on kaksi tai kolme, ---
Az enyémnél már csak egy hű filos fog virrasztani, bár ketten vagy hárman is *lehetnek*, --- (B6/6)

Saavuttaakseen tämän on syytä muun muassa harjoittaa vallan kunnioitusta. --- Ennen kaikkea: meidän
ei tule arvostella sitä, se *voi suuttua!*

E célt elérendő, ajánlatos többek között a hatalom tisztelete. --- Semmi esetre se bíráljuk, *veszélyes lehet!*
(B154/147,2)

Ensimmäisen esimerkin tapaus on siinä mielessä erikoinen, että yleensä aineistossa rakenteen muutokset ovat päinvastaisia: unkarin kehysrakenne on monissa tapauksissa korvattu yhdellä pääauseella, jossa verbi on persoonamuotoinen, kuten edellä jo kävi ilmi (ks. esimerkiksi sivun 50 esimerkkiä A111/140,1). Tässä tapauksessa unkarin yhtä lausetta ('joskin voivat olla kaksin tai kolmisinkin') vastaakin kehys ja siihen liittyvä sivulause. Toisessa esimerkissä näkyy kääntämisen aiheuttama syntaktis-leksikaalis-semanttinen muutos. *lehet*-verbiin liittyy predikatiivinen adjektiivi ('[valta] voi olla vaarallinen / muuttua vaaralliseksi'), joka on käännetty suomeen *suuttua*-verbillä, jonka merkitys poikkeaa lähtötekstin merkityksestä.

Seuraavan esimerkin tapaus ei tunnu yksiselitteisesti kuuluvan episteemisten joukkoon, mutta monien pohdintojen jälkeen olen kuitenkin sijoittanut sen tähän ryhmään. Lauseen voisi tulkita myös dynaamisesti, mutta loppujen lopuksi kyse tuntuu sittenkin olevan nimenomaan arviosta.

- Oikein, sanoin. - Noin vanha mies nauttikoon sipulipihvin sijasta iltaisin maitoa.
- Sitäkö sinä vielä?
- Ettäkö minä? Tottahan toki! *Voisin olla* vielä pikkuveljesi.
- Helyes - mondtam. - Az ilyen öregember tejet vacsorázzék, ne is hagymas róstélyosokat.
- Te még azt?
- Hogy én? Bővén! De az öcséd *lehetnék*. (B99/96)

Esimerkkitapauksen vaikeatulkintaisuus johtunee siitä seikasta, että *voida*-verbillä esitetty episteeminen arvio ei kohdistu varsinaiseen proposition, jos propositiona pidetään lausetta 'olen pikkuveljesi'. Se lause, josta puhuja esittää arvionsa, voisi pikemminkin olla esimerkiksi 'olen iältäni pikkuveljesi', jossa ei siis viitata sukulaisuussuhteeseen vaan ikäeroon. Arvio ei ilmaise episteemistä mahdollisuutta vaan lähinnä varmuutta, siitäkin huolimatta, että se on konditionaalimuotoinen. Myös unkarin *hAt*-johdos lienee tulkittava subjektiiivisen episteemisyyden eli todennäköisyyden tai varmuuden ilmaukseksi, koska se predikaattina sijaitsee lauseen lopussa fokuosituna.

Tapauksia, joissa lähtömuotona on *hAt*-johdos, on ainoastaan seitsemän. Verbit ovat yhtä lukuun ottamatta yksikön kolmannen persoonan muodossa. Episteemisyyden aste tuntuu vaihtelevan mahdollisuuden ilmauksesta miltei varmuuteen. Ensimmäisessä esimerkissä

episteemisyyden aste tuntuisi olevan neutraali mahdollisuus, siihen viittaa myös konditionaalimuoto.

Piru vieköön tämän Gruber-nimisen, joka jäi tänne ompelemaan. Nyt hän *voisi saada selville...*

A fene ezt a Gruber nevűt, hogy itt maradt varni! Most *megtudhatná...* (A73/93,1)

Esimerkkilauseen kontekstista paljastuu tausta sille, miksi puhuja pitää proposition totuutta mahdollisena. Tältä pohjalta verbin voisi tulkita myös dynaamista mahdollisuutta ilmaisevaksi, jolloin esimerkin ensimmäinen virke ilmaisisi dynaamisuuden lähteen tai perusteen. Toisaalta kyseisen virkkeen voi katsoa ilmaisevan myös sen tietopohjan, jonka pohjalta puhuja tekee päätelmänsä. Parafraaseja testaamalla (esim. 'Nyt hän mahdollisesti saisi selville' ja 'Nyt hän pystyisi saamaan selville') tulkinnaksi tuntuu vahvistuvan tietoon, ei niinkään kykyihin pohjautuva mahdollisuus. Tätä episteemistä tulkintaa vahvistaa vielä konditionaalimuoto, joka ilmaisee non-faktuaalisuutta.

Seuraavassa esimerkissä verbimuoto on poikkeuksellisesti yksikön toisessa persoonassa. Viittaus kohdistuu tulevaisuuteen ehdollisena, koska edeltävä sivulause on ehto ilmaiseva *jos*-lause (samoin lähtötekstissä *ha*-lause). Tässä tapauksessa arvio proposition todenmukaisuudesta tuntuu sijoittuvan mahdollisuuden ja todennäköisyyden välille. Siihen viittaa unkarin muotokin, jossa predikaatti on lauseen lopussa, jolloin sen edellä oleva lauseensa on painollinen. Tällöin Kieferin (1988, 24) mukaan tulkinta on subjektiivinen episteemisyyttä, joka merkitsee pikemminkin todennäköisyyttä - jopa miltei varmuutta - kuin mahdollisuutta. Lauseen funktio puhetilanteessa tuntuu olevan varoituksena toimiminen, sen paljastaa seuraava repliikki, joka kumoaa edellisen puhujan ehdollisena esittämän lauseen sisällön.

- Mutta ajattele! Jos se saadaan selville, *voit saada* kymmenen vuotta.

- De te! Ha ezt megtudják, tíz évet *kaphatsz*. (A167/211)

Seuraavassa esimerkissä on samankaltainen tilanne kuin edellisessä esimerkissä. Ensin puhuja ilmaisee ehtolauseessa non-faktuaalisen proposition. Sitä seuraa päälause, jossa hän kertoo mahdollisen tai todennäköisen seurauksen; tässäkin esimerkissä unkarin muoto tuntuisi ilmaisevan nimenomaan subjektiivista, varmuutta lähentelevää episteemisyyttä. Erona edelliseen on lauseen puhetilanteinen funktio. Lauseessa on selvästi uhkaava sävy, joka johtuneen puhujien valtasuhteista kyseisessä tilanteessa. Tämä suhde paljastuu toisesta repliikistä.

- Jos suhtaudutte tähän noin kevytmielisesti, teille *voi käydä* vielä pahemminkin.

- Pystyisittekö te lyömään? mies kysyi silminnähden pelästyneenä, ---

- Ha ilyen léhán fogja fel a helyzetet, még rosszabbul is *járhat*.

- Képes lenne verni? - kérdezte látszólag rémulten, --- (A8/6,2)

Episteeminen *voida*-verbi on kieltomuotoinen vain muutamassa tapauksessa. Toisin kuin myöntävissä ilmauksissa, tämän ryhmän tapauksissa unkarin lähtömuotojen jakauma on tasainen, sekä *lehet*-verbejä että *hAt*-johdoksia on yhtä paljon.

Ensimmäisessä esimerkissä on käännösmuutos, jonka voi lukea modulaatioiden eli näkökulman muutosten ryhmään: unkarin myöntömuotoista *hAt*-johdosta ('olivat voineet työskennellä') vastaa kielteinen *voida* + infinitiivi. Unkarin verbimuoto on lauseessa viimeisenä, joten se lienee tulkittava subjektiivisen episteemisyuden ilmaisimeksi. Kyse on siis todennäköisyyden tai varmuuden ilmaisusta. Vaikka suomen verbi onkin kieltomuotoinen, se tuntuu kuitenkin voivan ilmaista myös samaa modaalisuuden astetta kuin unkarin verbijohdos.

Puutarhassa oli pioneeriosasto pystyttämässä piikkilanka-aitaa. He *eivät olleet voineet työskennellä* siellä vielä kovinkaan kauan, mutta puutarha oli jo aidattu.

A kertben egy utászoztag dolgozott. Drótsövénnyel állítottak fel. Rövid ideje *dolgozhattak*, de már állt a túskes akadály, félkaréjban a kerten túl, --- (A14/15)

Esimerkin tulkinnassa nousee keskeiseen asemaan kiellon vaikutusala. Jos lauseen ajatellaan ilmaisevan episteemistä mahdottomuutta, kiello kohdistuu modaali-ilmaisimeen eli *voida*-verbiin. Tämän tulkinnan mukainen parafraasi voisi olla esimerkiksi 'ei ollut mahdollista, että he olisivat työskennelleet siellä vielä kovinkaan kauan'. Mahdollinen on kuitenkin myös episteemistä todennäköisyyttä tai varmuutta ilmaiseva tulkinta, jolloin kiello kohdistuu proposition, kuten esimerkiksi parafraasi 'oli todennäköistä/varmaa, että he eivät olleet työskennelleet siellä vielä kovinkaan kauan' havainnollistaa. Tällainen kaksitulkintaisuus on jossain määrin näennäistä, koska molemmissa tulkinnoissa puhujan arvio on se, että töitä ei ollut tehty vielä kovin kauaa.

Seuraavissakin esimerkeissä kiellon vaikutusala voi kohdistua sekä modaaliainekseen että proposition. Näissä tapauksissa sekä unkarin että suomen lauseessa on kieltomuotoinen verbi.

- Miten se on voinut kadota, jos syyllinen ei ole siitä lainkaan tietoinen? Kenekään muun intresseissä sen katoaminen *ei ole voinut olla!* tuskaili kapteeni.

- Hogy tűnhetett el, ha a gyilkosnak nincs tudomásá róla? Másnak *nem állhatott* érdekébe! - türelmetlenkedett a kapitány. (A89/112,2)

Elämäni *ei voi olla* niin pitkä, että ehtisin luetella kuinka monelta eri suunnalta vihaiset inhimilliset tunteenpurkaukset kohtaavat, --

Olyan hosszú életem *nem lehetne*, hogy felsorolhatnám, hányféle szögből keresztezik egymást az ellenséges emberi indulatok, -- (B54/53,1)

Ensimmäisessä esimerkissä on peräkkäin kaksi modaali-ilmauksen sisältävää virkettä, joista ensimmäisessä puhuja luo taustan - tosin konditionaalisen -, jota vasten hän tekee arvionsa toisen virkkeen propositiosta. Myös tässä tapauksessa sekä mahdottomuuden (esim. 'ei ole mahdollista, että sen katoaminen olisi ollut jonkun muun intresseissä') että varmuuden (esim. 'on varmaa, että sen katoaminen ei ole ollut kenenkään muun intresseissä') tulkinta vaikuttavat mahdollisilta. Toisessakin esimerkissä episteemisen mahdottomuuden ('ei ole mahdollista, että elämäni olisi niin pitkä') ja varmuuden ('on varmaa, että elämäni ei ole niin pitkä') tulkinnat vaikuttavat yhtä sopivilta, mutta tässä tapauksessa unkarin konditionaalinen *nem lehetne* on käännetty suomeksi indikatiivilla. Näin ollen suomen lause tuntuu ilmaisevan hivenen vahvempaa varmuutta tai mahdottomuutta.

Kaikissa niissä tapauksissa, joissa *voida*-verbi on kieltomuodossa ja tulkinta episteeminen, ovat molemmat edellisten esimerkkien valossa käsitellyt tulkinnat mahdollisia. Tulkintojen välinen tosiasiallinen ero on silti varsin pieni, koska kyse on saman asian kääntöpuolista. Kun kielto kohdistuu modaaliainekseen, puhuja pitää omaa myönteistä arviotaan epätodennäköisenä tai epävarmana kun taas proposition kohdistunut kielto merkitsee, että puhujan mielestä hänen kielteinen arvionsa on todennäköinen tai varma.

Aineistossa on muutama tapaus, joissa episteemiseksi tulkittava *voida* esiintyy kysymyslauseessa. Osassa tapauksista kysymysmuotoinen lause implikoi episteemistä mahdottomuutta, jolloin puhuja esittää epäsuoran arvionsa propositiosta.

Olisinko voinut enempää toivoa viimeisinä vuosinani kuin saada rakastua noin suloiseen läsnäoloon?

Kaphattam volna még többet utolsó éveimben, mint hogy beleszerethettem egy jelenlétbe? (B140/133)

- Tuota... nyt kun mainitsitte, se tuntuu minustakin oudolta. Matto on kadonnut.

- En ymmärrä, mitä merkitystä sillä *voi olla*, keskeytti kapteeni kärsimättömänä.

- Csakugyan... most, hogy mondja, nekem is furcsa. Az a szónyeg eltűnt.

- Nem értem, mi fontosságá *lehet* ennek - *vágott közbe türelmetlenül a kapitány.* (A89/111)

Ensimmäisen esimerkin kysymys on selvästi retorinen, eikä sillä ole puhujan lisäksi muita kuulijoita. Puhuja käyttää kysymysmuotoa, mutta esittää sen avulla kiertäen arvionsa asiain tilasta. Samansisältöisen arvion hän voisi esittää myös kieltomuotoisena esimerkiksi seuraavasti: "En olisi voinut toivoa enempää --". Samanlainen tilanne on myös toisessa esimerkissä, jossa kysymys kuitenkin on epäsuora. Puhuja ei kysymyksellään tiedustele mitään, vaan esittää arvionsa edellisen puhujan repliikistä.

- Ja mitähän tämä roomalainen kakkonen *voisi tarkoittaa?*

- Ehkä hintaa...

- És ez a római kettes mit *jelenthet?*
- Talán az árát... (A80/102,1)

Huomenna olisi tutkittava, kenen intresseissä *olisi voinut olla* tohtori Ranken murhaaminen.

Holnap aszt kell kutatni, hogy kinek *állhatott* érdekében Ranke doktort megölni. (A44/55, 1)

Kahden viimeisen esimerkin kysymyksillä on erilainen funktio kuin edellisillä. Nyt puhujalla ei (ainakaan näennäisesti) ole tietoa kysymästään asiasta vaan hän haluaa itsekin saada mainitun asian selville. Näissä tapauksissa ei voi olla kyse proposition totuuden arvioinnista vaan pikemminkin sen selvittämisestä, mitkä ominaisuudet todennäköisimmin luonnehtivat kysyttyä seikkaa.

5.1.1.4 Kaksitulkitaiset *voida*-verbin tapaukset

Kuten alussa jo mainittiin, *voida*-verbin modaalisuuden laatu saattaa joissain tapauksissa olla monitulkitainen, jopa niin, ettei kontekstinkaan perusteella pysty päättelemään, mikä modaalisuuden laji on kyseessä. Aineistossa tällaisia monitulkitaisia tapauksia on yhteensä 35??, joten prosentuaalinen määrä on verraten pieni. Tapaukset jakaantuvat kahteen ryhmään. Ensimmäisessä ryhmässä *voida*-verbin tulkinta voi olla joko deonttinen tai dynaaminen, toisessa taas joko episteeminen tai dynaaminen. Kaikki kolme tulkintaa eivät tunnu olevan mahdollisia yhdessäkään tapauksista. Dynaamisuus on siis eräänlaisen välittäjän roolissa modaalisuuden lajiasteikolla normatiivisen deonttisuuden ja tietopohjaisen episteemisyiden välissä. Tässä on havaittavissa yhteys Kangasniemen (ks. s. 30) rekonstruoimaan *voida*-verbin merkityksen kehitykseen.

5.1.1.4.1 Deonttinen ja dynaaminen tulkinta

Tämän ryhmän 20 tapauksessa *voida*-verbin ja infinitiivin merkitys on tulkittavissa joko deonttiseksi tai dynaamiseksi. Unkarin lähtömuotona on 14 tapauksessa *hAt*-johdos, viidessä *lehet*+infinitiivi ja yhdessä *lehet*. Kuudessa tapauksessa kontekstista käy ilmi, että modaalisuuden taustalla on jonkinlainen yleinen normisto, jopa säännöstö. Tästä huolimatta deonttinen tulkinta ei tunnu ainoalta mahdolliselta, koska mahdollisuuden / luvallisuuden (tai mahdottomuuden / kiellon) voi katsoa johtuvan myös agentin ominaisuuksista tai muista

olosuhteista. Tämä käy ilmi seuraavista esimerkeistä.

- Ymmärrätekö, vaimoni lähti juuri äsken kaupungille...
- Tänne hän *ei voi palata*. Alue on eristetty.
- Kérem, a feleségem a városba ment az imént...
- Ide *nem térhet vissza*. Kordon van. (A24/28,2)

- Lyöt heitä niin, että siitä tulee sairaaksi. Mutta kuningasta *ei voi lyödä*. Hän sai välittömästi sellaisen korvapuustin, --
- Herra, taisin erehtyä. Kyllä sittenkin *voi*, sanoi Ihmeellinen Nalaya surullisena ja näki tähtiä.
- Ütöd öket, és ök betegek lesznek. De egy királyt *nem lehet ütni*. Akkora pofont kapott nyomban, --
- Azt hiszem, uram, tévedtem. Mégis *lehet* - mondta a Csodálatos Nalaya szomorúan, és káprázott a szeme. (A164/207)

Edelliset esimerkit esittelevät kahta hieman erilaista tapaustyyppiä. Ensimmäisessä esimerkin viimeinen lause paljastaa olosuhteet, jotka tekevät agentin, edellisen lauseen subjektin, paluun mahdottomaksi. Jos *voida*-verbin tulkintaa pidetään deonttisena, sen parafrasiksi sopii esimerkiksi ‘Tänne hän ei saa palata (, koska alue on eristetty)’. Toisaalta, jos modaalisuus tulkitaan dynaamiseksi, parafraasi voisi olla esimerkiksi ‘Tänne hän ei pysty palaamaan (, koska alue on eristetty)’. Molemmissa tulkinnoissa on sama peruste, mutta sitä katsotaan eri näkökulmista: toisaalta viranomaisten asettaman liikkumiskiellon, toisaalta fyysisen, liikkumisen mahdottomaksi tekevän esteen näkökulmasta.

Toisen esimerkin kaksi *voida*-verbiä liittyvät toisiinsa, niillä viitataan samaan tapahtumaan, tosin sekä kielteisenä että myönteisenä. Syntaktisesti tämä paljastuu jälkimmäisen *voida*-verbin elliptisestä muodosta. Tästä samaviitteisyydestä huolimatta verbien modaalisuuden laji tuntuu vaihtuvan keskustelun kestäessä. Ensimmäinen, kieltomuotoinen *voida* tuntuu ilmaisevan deonttista kieltoa, joka perustuu kuninkuus-instituution koskemattomuuteen. Elliptinen *voida* sitä vastoin lienee tulkittava pikemminkin dynaamisen mahdollisuuden ilmaukseksi. Koska verbi viittaa jo tapahtuneeseen toimintaan, tuntuu jälkikäteinen luvan antaminen epärelevantilta tulkinnalta. Oikeastaan tämän esimerkin kaksi tapausta kuuluisivat eri ryhmiin, mutta koska verbien välillä on ilmeinen yhteys, voi niiden yhdessä muodostaman ilmauksen modaalisisältöä pitää monitulkintaisena.

Minne teillä oli niin kiire, neiti? Ja tiedätekö, että raskauden *voisi* vielä *keskeyttää*?

Miért tetszett úgy sietni, kisasszony? S arról tud-e, hogy most még *el lehetne hajtani*? (B151/144)

Tässä esimerkissä tekstikonteksti ei paljasta luvallisuuden tai mahdollisuuden perustetta, mutta nytkin taustalla ovat lait ja säädökset, jotka puolestaan perustuvat käytännön tietoon ja kokemuksiin. Niinpä toimintaa voi pitää vielä deonttisesti luvallisena, koska säädetty aika ei ole vielä umpeutunut ja toisaalta se on dynaamisesti mahdollista, koska fysiologiset seikat

eivät vielä ole sen esteenä.

Deonttisuuden ja dynaamisuuden erilainen perusta tulee selvästi esille seuraavasta esimerkistä. Molemmat tulkinnat tuntuvat täsmälleen yhtä mahdollisilta, tässä tapauksessa on vaikea pitää kumpaakaan vahvempana.

Sanoitko, että Kispestissä, valmiiseen asuntoon...? Ja tehtaan vieressä?

- *Voisimme muuttaa* vaikka huomenna sisään, sanoi Tamás.

Azt mondod, hogy Kispesten, egy kész lakásba...? A gyárad mellett?

- Akár holnap *beköltözhetnék* - mondta Tamás. (B152-153/145-146)

Deonttisen luvallisuuden tulkinnan mukaan *voisimme muuttaa* perustuu siihen oletukseen, että puhujalle on annettu lupa muuttoon. Jos lause tulkitaan dynaamista mahdollisuutta ilmaisevaksi, se tässä tapauksessa johtuu ulkoisista olosuhteista, ei agentin ominaisuuksista tai kyvyistä; tämän tulkinnan mukaan mahdollisuus voisi johtua esimerkiksi siitä, että asunto on tyhjä.

Seuraavassa esimerkissä modaalisuus perustuu yksityisten ihmisten väliseen suhteeseen, taustalla ei nyt ole yleisiä normeja tai sääntöjä. Koska kyse tuntuu olevan jonkinlaisesta voimasuhteesta henkilöiden välillä, deonttiselle tulkinnalle lienee vahvemmat perusteet - ei kuitenkaan yksinomaiset.

Hän rakasti vaimoaan, mutta joskus teki ihmeen hyvää tehdä juuri sitä, mitä halusi... Luoja, jos hän *voisi viettää* viikon täällä yksinään...

Őszereti feleségét, de néha jó lenne egy kicsit azt tenni, amihez éppen kedve van... Istenem, ha egy héti egyedül *süröghetne* itt. (A18/22)

Deonttiseen luvallisuuteen ja dynaamiseen mahdollisuuteen kietoutuu tässä esimerkissä vielä selvä volitiivinen sävy, joka välittyy lauseenalkuisesta *jos*-konjunktioista. Konditionaalimuoto tuntuu kuitenkin implikoivan, että toiveella ei ole mahdollisuuksia toteutua. Volitiivisuus määrittää koko lausetta, jonka verbikonstruktion puolestaan sisältyvät sekä deonttisuuden että dynaamisuuden tulkinnat. Deonttiselle tulkinnalle ovat vahvemmat, tosin implisiittiset, perusteet, koska puhuja viittaa ensimmäisessä virkkeessä mahdollisen luvan antajaan, vaimoonsa. Dynaamista tulkintaa ei tue mikään implisiittinen vihje eikä dynaamiselle mahdollisuudelle esitetä minkäänlaisia perusteita. Koska äsken mainittu viittaus deonttisuuden taustaan ei ole eksplisiittinen, ei jälkimmäistä virkettä ole pakko tulkita ensimmäisen pohjalta. Tällöin dynaamisen konditionaalisen mahdollisuuden voi ajatella perustuvan esimerkiksi resurssien riittävyyteen.

Deonttinen ja dynaaminen tulkinta kietoutuvat seuraavassa esimerkissä toisiinsa. Deonttisesta luvan rajoittamisesta seuraa toiminnan dynaamisen mahdollisuuden kaventuminen tai päinvastoin.

- Mitä huvituksiin tulee, *lukea voitte* vain päivisin, sillä aion sulkea sähkön.
- Ami a szórakozást illeti, csak nappal *olvashat*, mert a villányt is megvonom. (A104/131,2)

Tässäkin esimerkissä on kyse jonkinlaisista valtasuhteista, koska puhujalla on valta rajoittaa kuulijan toimintavapautta. Jos liikkeelle lähdetään deonttisesta luvallisuudesta (joka tässä tapauksessa on oikeastaan myöntömuotoon naamioitu kielto), puhuja antaa agentille luvan toimintaan vain tietyksi ajaksi, jonka jälkeen hän hallussaan olevin dynaamisin keinoin estää sen. Toisaalta hänen voi myös ajatella luovan agentin toiminnalle otolliset olosuhteet vain tietyksi ajaksi, jonka jälkeen hän ei enää salli tämän jatkaa askareitaan.

- Kuulepa, lurjus! Sinun on ilmoitauduttava minulle toimistossani joka aamu ja ilta, ja sinä päivänä, kun jätät sen tekemättä, pidätän sinut. Ymmärsitkö?
- Ymmärsin, herra ylikomisario!
- *Voimme lähteä*, herra kapteeni.
- Hát figyelj, te bitang! Reggel és este jelentkezel nálam az irodában, s amelyik napon ezt elmulasztod, letartóztatlak. Megértettél?
- Megértettem, főfelügyelő úr!
- *Mehetünk*, kapitány úr. (A136/171)

Deonttisen tulkinnan mukaan edellisen esimerkin lause ilmaisee epäsuoraa kehotusta, jonka astetta epäkohteliaampi versio olisi esimerkiksi 'Menkäämme'. Tällainen suoran käskymuodon välttely tuntuu olevan leimallista A-teoksen esimies-alainen -suhteissa. Toisaalta lauseella selvästi on dynaaminenkin tulkinta, jonka paljastaa esimerkiksi parafraasi 'Nyt voimme lähteä, koska sain hoidettua tämän asian'.

5.1.1.4.2 Episteeminen ja dynaaminen tulkinta

Tässä ryhmässä tapauksia on kaikkiaan 13. *voida*-verbi esiintyy myöntö-, kielto- tai kysymysmuotoisessa lauseessa, mutta koska kaikissa tapauksissa tulkinnat lähtevät samalta pohjalta, en ole jaotellut niitä omiin ryhmiinsä. Unkarin lähtömuodot ovat *hAt*-johdoksia ja *lehet*-verbejä.

Tämän ryhmän tapausten kaksitulkintaisuus perustuu näkökulman muutokseen. Kun verbi tai lause tulkitaan episteemiseksi, asiaa tarkastellaan vain puhujan näkökulmasta. Dynaaminen tulkinta taas lähtee liikkeelle joko välillisesti kohteen tai suoraan agentin ominaisuuksista. Seuraavat esimerkit valottavat tätä näkökulman vaihtumisen aiheuttamaa tulkinnan muutosta.

- *Ei se voi olla* muualla kuin sängyn alla tai vaatekaapissa, sanoi ylikomisario ja astui kohti vaatekaappia.
  - Csak az ágy alatt vagy a szekrényben lehet - mondta a főfelügyelő, és elindult a szekrényhez.
- (A124/156)

- En sano mitään. Saatte uskoa, mitä tahdotte. Koska itse olette syyllinen, *ette voi pitää* minua kovinkaan syyllisenä.
  - Nem mondok semmit. Higgyen, amit akar. Miután maga a gyilkos, túlságosan bűnösnek *nem tarthat*.
- (A58/73,1)

Olisin voinut pitää sitä symbolina, jos minulla olisi silloin ollut haluja mietiskelyyn.

Nézhettem volna jelképnek, ha akkor van kedvem, időm bölcsekedésre. (B61/59)

Ensimmäisessä esimerkissä viittaus puhujan taustatietoon on vain implisiittinen, se paljastuu *kuin*-konjunktioista, joka rajaa mahdollisuudet kahteen. Ensilukemalta tulkinta lienee episteeminen, mutta kun vaihtaa näkökulmaa, rinnalle nousee myös dynaaminen tulkinta. Episteemisen tulkinnan lähtökohtana on puhujan tieto kohteen olinpaikasta; parafraasi voisi olla esimerkiksi ‘Tiedän, ettei se voi olla kuin--’. Tässä esimerkissä dynaaminen tulkinta lähtee kohteen ominaisuuksista, parafraasilla esitettynä esimerkiksi ‘Kohteen ominaisuudet ovat sellaiset, että se ei voi olla muualla kuin --’. Tämän tulkinnan ongelmana on se, että elottomalla kohteella (kuten esimerkissä, jossa siihen viitataan *se*-pronominilla) ei voi katsoa olevan edellytyksiä tai kykyjä toimia millään tavalla. Ongelma on kuitenkin vain näennäinen, sillä jos lause tulkitaan dynaamisesti, agentiksi täytyy olettaa joku henkilö tai jotkin henkilöt, joille kohteen ominaisuuksien vuoksi tai niiden ja olosuhteiden yhteisvaikutuksesta on jäänyt vain kaksi sijoituspaikkaa kohteelle. Esimerkissä on kiinnostava käännösmuutos, joka ei tosin tunnu vaikuttaneen modaalisuuden lajiin. Lähtötekstin lause on nimittäin myöntömuotoinen, joten sananmukainen käänнос kuuluisi jotakuinkin ‘Se voi olla vain sängyn alla tai kaapissa --’.

Toisessa esimerkissä viittaus puhujalla olevaan tietoon on eksplisiittinen, hän ilmoittaa sen itse sivulauseessa. Episteemisen tulkinnan mukaan puhujalla oleva tieto saa hänet esittämään arvionsa proposition totuudesta. Dynaaminen tulkinta avautuu taaskin näkökulmaa vaihtamalla. Jos lähdetään liikkeelle agentin ominaisuuksista, niiden voi katsoa olevan sellaiset, että toiminnan mahdottomuus on ainoa vaihtoehto.

Viimeisessä esimerkissä ei tunnu olevan implisiittistäkään viittausta puhujan taustatietoihin. Oman vivahteensa lauseen merkitykseen tuovat *modus* ja *tempus*, sillä konditionaalinen menneen ajan muoto ilmaisee toiminnan kontrafaktuaalisena, ei enää ajankohtaiseen mahdolliseen maailmaan viittaavana. Episteemisen tulkinnan parafrasina

voisi olla lause 'On mahdollista, että olisin pitänyt sitä symbolina', kun taas dynaaminen tulkinta perustuu jälleen kohteen ominaisuuksiin; parafrasiksi sopisi esimerkiksi 'Sen ominaisuudet olivat sellaiset, että olisin pystynyt pitämään sitä symbolina'.

- Ylitarkastaja Markheit sanoi... että te *voisitte auttaa* minua, tohtori... suuren professori Raleighin poika...
- Markheit tanácsos úr azt mondta... hogy ön *segíthet* rajtam, doktor úr... ön a nagy Raleigh professzor fia... (A74/94)

Tämän esimerkin molemmissa tulkinnoissa lähdetään liikkeelle agentin ominaisuuksista. Episteemisen tulkinnan mukaan agentin ominaisuudet tosin vaikuttavat arvioon vain välillisesti. Kyse ei tällä kertaa ole puhujan vaan kolmannen henkilön arviosta, joka taas perustuu siihen, miten hän arvelee agentin haluavan toimia. Parafraasi selventänee tätä monien viittausten ketjua: 'Markheit arveli, että te, tohtori, ehkä haluaisitte auttaa, joten hän sanoi minulle: "Voi olla, että tohtori auttaa".' Jos lause tulkitaan dynaamisuutta ilmaisevaksi, tällöin kyse ei ole agentin eli tohtorin halusta vaan kyvystä auttaa eli dynaamisuus on agenttisuuntautunutta tai Kieferin termein dispositionaalista. Tällöin lauseen voisi esittää seuraavanlaisen parafrasoin muodossa: 'Koska agentti on tunnetun tohtorin poika ja itsekin kyvykäs tohtori, hän kyllä pystyy auttamaan.'. Tässä esimerkissä käännökseen tuntuu sisältyvän enemmän modaalisuutta kuin alkutekstiin, sillä unkarin indikatiivinen *segíthet* on korvattu konditionaalisella verbimuodolla. Indikatiivi tuntuisi viittaavan konditionaalia vahvemmin dynaamiseen tulkintaan. Konditionaalin käyttö käännöksestä johtuneen tässäkin tapauksessa suomen ja unkarin erilaisista konventioista, kuten jo aiemmin todettiin.

- Miten paljon lohdullisemmin ovat omat asiamme, *voimme sanoa*, siinä loistaa tilkka vahingoniloa, --
- Hisz még mindig mennyivel jobb a dolgunk, *mondhatnók* magunkban, azzal az egy csöpp kárörömmel, --
- (B80/78)

Tämän esimerkin tapaus on pitkälti samanlainen kuin edellisen esimerkin, erona on vain se, että nyt puhuja kuuluu toimijoiden joukkoon. Dynaaminen tulkinta ('omat olosuhteemme ovat sellaiset, että pystymme sanomaan niin') lähtee liikkeelle agentin ympäristöstä ja oloista, episteeminen ('on mahdollista, että meille tulee mieleen sanoa niin') puolestaan puhujan (ja hänen vertaisjoukkonsa) mielenliikkeistä ja asenteista.

Seuraava esimerkki valaiskoon kysymyslauseessa olevan *voida*-verbin kaksitulkintaisuutta.

- Miten se *on voinut kadota*, jos syyllinen ei ole siitä lainkaan tietoinen? -- tuskaili kapteeni.
- Hogy *tűnhetett el*, ha a gyilkosnak nincs tudomása róla? -- - türelmetlenkedett a kapitány. (A89/112,1)

Kuten kieltomuotoisissa lauseissa, myös kysymyslauseessa esiintyvän *voida*-verbin tulkinta riippuu näkökulmasta. Puhujan näkökulmasta tulkintaa voi pitää episteemisenä, vaikka kyse

ei olekaan varsinaisesti tiedon totuuden arvioinnista. Dynaaminen tulkinta puolestaan lähtee liikkeelle kohteesta - tai pikemminkin sivulauseen ilmaisemasta agentista, jonka toiminnan seurauksena kohteen oletetaan kadonneen.

5.1.1.5 Joitain *voida*-verbin erikoistapauksia

Osan tämän ryhmän yhdeksästä tapauksesta olisi voinut sijoittaa myös edellä esiteltyihin ryhmiin, mutta siinä tapauksessa ne olisivat joutuneet erilleen toisistaan. Näin ollen tuntui relevantimmalta esitellä nämä tapaukset yhdessä keskenään ja muista erillään, jotta niiden luonne ja toisaalta erot pääsisivät kunnolla oikeuksiinsa. Lauseen modaalinen sisältö jää näissä tapauksissa niiden puhefunktion varjoon.

Kahdessa tapauksessa *voida*-verbillä tuntuu olevan eräänlainen retorinen funktio, sillä siihen liittyvä infinitiivi on molemmissa tapauksissa performatiivinen. Seuraava esimerkkilause havainnollistakoon tätä tyyppiä.

- -- Toivoisin, että sallisitte minun hoitaa professori Deckeriä. Onhan samantekevää, missä minua vartioidaan.

- *En voi sallia...*

Ferguson astui sisään kiihtyneenä.

- -- Szeretném, ha megengedné, hogy Decker tanárt ápoljam. Hiszen mindegy, hogy hol őriznek.

- *Nem engedhetem meg...*

Most Ferguson lépett be izgatottan. (A99/123-124)

Performatiivinen *sallia*-verbi ilmaisee deonttisuutta, joten lauseen modaalinen merkitys tuntuisi olevan niin ikään deonttista kieltoa ilmaiseva; repliikin katkeaminen kesken tosin jättää tavallista runsaammin tulkinnanvaraa. Mikäli lause kuitenkin tulkitaan deonttiseksi, se ei johdu *voida*-verbistä vaan nimenomaan infinitiivin merkityksestä, joten *voida*-verbi lienee katsottava eräänlaiseksi kiellon lieventäjäksi. Näin ollen sitä on käytetty kohteliaisuuskeinona.

Kolmessa tapauksessa unkarin muotona on konditionaalinen *mondhatnám* ('voisin sanoa')¹⁷. Kaikki neljä tapausta ovat B-teoksesta, jossa se esiintyy päähenkilön käyttämänä ilmauksensa. Näin ollen sillä saattaa olla jonkinlainen idiolektista tyyliä määrittelevä funktio, kuten kappaleessa 5.1.1.2.3 (ks. s. 46) kielteiskysyvillä konditionaalisilla deonttisuutta

---

¹⁷ Sama lähtömuoto tulee vastaan myöhemminkin luvussa 5.5.3, jossa vastineena on käytetty adverbia *oikeastaan*.

ilmaisevilla *voida*-verbin tapauksilla. Seuraavat esimerkit havainnollistavat tätä tapausta.

- Muistini väsy, *voisinhan sanoa*, ettei sen mielestä kannata poimia jokaista murua tai paremminkin potkaista jokaista tiellä olevaa kimpaletta syrjään.

- Emlékezetem gyöngül, bár *mondhatnám* úgy is, nem tartja érdemesnek, hogy minden morzsát felszedegessen az útról, vagy helyesebben, hogy minden útjába kerülő rögöt félrerúgjon. (B83/80)

- Valitan, neiti hyvä, *voisin sanoa* hänelle puhelimessa - Robespierren lahjomattomassa osassa - vaikka tietysti minulla on mahdollisuus milloin tahansa korvata viimekertainen epäkohteliaisuuteni, --

- Sajnálom, kisasszony - *mondhatnám* neki mégis a telefonba a Megvesztegethetetlen robespierre-i szerepében - bár természetesen bármikor módomban volna helyreütni a múltkori udvariatlanságomat, -- (B71/69)

Näissä tapauksissa varsinkin *hAt*-johdos mutta myös sen suomenkielinen vastine aloittaa jossain määrin irrallisen lauseen, korjauksen tai selityksen. Näin ollen verbillä tuntuu olevan eräänlainen retorinen tai diskursiivinen funktio. Ensimmäisessä esimerkissä käännöksen *voisinhan sanoa* antaa lauseeseen hieman erilaisen vivahteen kuin unkarin *bár mondhatnám úgy is*. Koska lauseenalkuinen konjunktio *bár* ('vaikka, joskin, jos kohta, tosin') on jätetty kääntämättä, unkarin lauseen ('vaikka voisinhan sanoa niinkin') konsessiivinen merkitys ei tule näkyviin ja yhteys repliikin aloittavaan lauseeseen jää epämääräiseksi.

Kysymyslauseessa esiintyviä *voida*-verbin tapauksia on käsitelty jo useaan otteeseen, mutta seuraava esimerkki havainnollistaa vielä yhdenlaista tapausta.

Pyjamaa ei ollut missään. *Voitteko kuvitella?* Mitä minä saatoin tehdä?

A pizsama sehol! *Kepzelheti!* Mit tehettem? (A58/73)

Puhuja ei odota vastausta retoriseen kysymykseensä, joten dynaamisen tulkinnan parafraasi 'Pystyttekö kuvittelemaan tilannetta?' ei tunnu relevantilta. Pikemminkin kyse on kehottavasta huudahduksesta ('Kuvitelkaa nyt!'), jolla puhuja pyrkii saamaan kuulijansa täyden huomion osakseen mutta joka ei velvoita kuulijaa millään tavalla.

Viimeisen esimerkin olisi voinut sijoittaa myös lukuun 5.1.1.1.1, mutta se päättyi tähän joukkoon vahvan volitiivisen sävynsä vuoksi.

Voisinpa minäkin *kadota* noin ääneti minulle merkittyihin taivaan tai helvetin piireihin!

Ha ily zajtalanul *tűnhetnék el* a számomra kijelölt égi vagy pokoli körökben! (B7/7)

Esimerkissä puhuja toivoo kykenevänsä tietynlaiseen toimintaan, mutta tietää, että omat ominaisuudet tai olosuhteet eivät anna siihen mahdollisuutta. *voida*-verbillä on siis selvästi dynaaminenkin vivahde, mutta yhdessä konditionaalin ja *-pa*-liitteen (joka vastaa unkarin lauseenalkuista *ha*-sanaa 'jospa') kanssa sen ensisijainen merkitys tuntuu olevan volitiivisuus.

5.1.2 saada

saada ei ole aineistossa läheskään yhtä yleinen kuin *voida*, se esiintyy *hAt*:in vastineena yhteensä vain 36 kertaa. Unkarin lähtömuotojen jakauma on samantyyppinen kuin *voida*-verbilläkin. Useimmiten eli 30 tapauksessa *saada*-verbiä on käytetty *hAt*-johdoksen vastineena ja *lehet* sekä *lehet*+infinitiivi on kumpikin kolme kertaa lähtömuotona.

Saukkonen (1966, 5, 7-8, 15) on tutkinut *saada*-verbin merkityksen kehitystä suomessa ja sukukielissä, ja hänen mukaansa sen alkuperäinen merkitys on kahtalainen, transitiivinen 'bekommen' ja intransitiivinen 'kommen'. Hänen käsityksensä mukaan verbi on voinut saada ensimmäisen infinitiivin määritteekseen sekä transitiiviseen että ainakin osittain myös intransitiiviseen merkitysvarianttiin. Saukkonen viittaa Lauri Hakulisen päätelmään, jonka mukaan *saada*-verbiin on aluksi liittynyt objektin ja infinitiivin muodostama rakenne, esimerkiksi *saan kalaa syödä* merkityksessä 'saan kalaa syödäkseni', josta myöhemmin on kehittynyt merkitys 'minulla on mahdollisuus syödä'. Yleisin *saada*-verbin merkitys itämerensuomalaisissa kielissä on dynaamista modaalisuutta ilmaiseva 'voida, pystyä, päästä'. Lähinnä suomessa verbille on kehittynyt myös deonttinen merkitys 'olla lupa', jolloin 'voimisen, pääsemisen' ehtona on ulkopuolelta tuleva salliminen. Tämä myöhemmin kehittynyt erikoismerkitys on tullut hyvin hallitsevaksi, ja nyttemmin 'voimista' ilmaistaan usein muilla verbeillä. Kangasniemi (1992, 329) toteaa Saukkosen (1966) tutkimusten nojalla, että *saada*-verbin merkitys on kehittynyt samalla tavoin kuin muillakin modaaliverbeillä dynaamisesta deonttiseen. Merkityskehitys ei kuitenkaan ole jatkunut episteemisyyteen. Kangasniemen mukaan syynä tähän lienee se, että episteemistä merkitystä ilmaisemaan on kehittynyt *saattaa*-verbi.

5.1.2.1 Deonttinen saada

Aineiston tapauksista suurimmassa osassa eli 21:ssä *saada*-verbi täydennyksineen ilmaisee deonttista modaalisuutta. Mahdollisuuden ilmausten joukossa on sekä luvan ilmauksia että kieltoverbin yhteydessä kiellon ilmauksia, ja näiden lisäksi on mukana myös yksi deonttista pakollisuutta ilmaiseva tapaus. Lisäksi deonttinen *saada* esiintyy kolmesti kysymyslauseessa.

5.1.2.1.1 *saada* luvan ilmaisimena

Tämän ryhmän tapaukset olen jakanut neljään alaryhmään joko syntaktisten tai semanttis-pragmaattisen seikkojen perusteella. Ensimmäisissä esimerkeissä luvan antaja käy selvästi ilmi lauseyhteydestä.

Koputus toistui hiukan äskeistä kärsimättömämpänä.

- Aivan heti, vastasi tyttö teeskennellyn pirteästi, --

Hetken kuluttua hän huudahti iloisella äänellä:

- *Saa tulla!*

A kopogtás valamivel türelmetlenebbül ismélődött.

- Azonnal... - felelte tettetett frisseséggel a leány - --

Azután vidám hangon kiáltott:

- *Lehet!* (A11/10)

- Miksi ette katsonut?

- Koska... hänen huoneensa *saa siivota* vain hänen läsnäollessaan eikä kukaan uskalla kurkkia laatikoihin.

- Miért nem nézték meg?

- Mert... csak a jelenlétében *lehet* a szobáját *takarítani*, és nem mer senki a fiokokhoz nyúlni. (A140/176)

Ensimmäinen esimerkki havainnollistaa *lehet*-verbin elliptistä käyttöä. Verbin perään voi kuvitella infinitiivitäydennyksen, esimerkiksi *bejönni*-verbin ('tulla sisään'). Käännöksessä infinitiivi on eksplikoitu, sillä suomessa pelkkää modaaliverbiä käytetään vain vastauksissa kysymyksiin, joissa kyseinen modaaliverbi liittyy infinitiiviin (esim. - *Saako tulla?* - *Saa.*) Konteksti paljastaa, että tässä tapauksessa ei tilanne ole tällainen. Lauseyhteydestä paljastuu myös se, että luvan antajana on puhuja. Toisessa esimerkissä puhuja taas on luvan saanut henkilö - yksi epämääräisestä joukosta -, ja hän viittaa luvan antaneeseen henkilöön vain epäsuorasti, mutta silti paljastavasti.

Seuraavassakin esimerkissä puhuja on se, jolla on lupa tehdä jotain, mutta nyt luvan antajaan ei viitata edes epäsuorasti.

Mutta oli minulla suurempiakin iloja, kuten esimerkiksi toipumiseni loppupuolella, kun *sain* jo *nousta* vuoteesta puoleksi tunniksi --

De voltak vaskosabb örömeim is, pl. lábadozásom vége felé, amikor egy-egy félórára *fölkelhettem* az ágyból, -- (B129-130/124)

Koska konteksti ei paljasta luvan antajaa, esimerkin modaalisuuden voisi tulkita myös dynaamisuudeksi. Lauseyhteydestä käy kuitenkin ilmi, että puhuja toipuu sairaudesta eikä ole talossa yksinään. Niinpä on oletettavaa, että joku muu päättää, milloin toipuva henkilö on tarpeeksi parantunut voidakseen nousta hetkeksi ylös. Muutoin olisi mahdollinen myös

dynaaminen tulkinta, jossa puhuja itse tuntee itsensä kyllin voimakkaaksi jättämään vuoteensa joksikin aikaa.

Seuraavassa esimerkissä lupaa ei ole vielä saatu, sitä vasta pyydetään. Koska lauseessa on performatiivinen verbi, lause ei ole kysymysmuotoinen.

- Eikö vaimoni läsnäolo talossa häiritse isää?
- Krrr, sanoin.
- Sillä jos niin on, Tamás sanoi - pyydän lupaa *saada muuttaa pois*.
- Nem zavarja édesapámat feleségem jelenléte a házban?
- Krrr - mondtam.
- Mert ha igen - mondta Tamás -, engedélyt kérnék arra, hogy *elköltözhetnék*. (B97/93)

Lähtötekstissä sekä luvan pyytäminen (*engedélyt kérnék arra*) että sitä seuraava *hogy*-lauseen *hAt*-johdos on ilmaistu konditionaalimuodossa - ilmeisesti kohteliaisuussyistä. Käännöksessä performatiiviverbi *pyydän lupaa* on kuitenkin indikatiivinen, eikä *saada*-verbillä infinitiivimuotoisena voikaan olla modusta.

5.1.2.1.2 *saada* kiellon ilmaisimena

Tämän ryhmän tapauksista suurimmassa osassa *saada*-verbillä ilmaistu kiello perustuu joko virallisiin tai puolivirallisiin valtasuhteisiin, joten lauseiden deonttinen sävy on varsin selvä. Parissa tapauksessa kiellon taustalla ovat konventiot; tällöin kiellon sävy ei tunnu yhtä jyrkältä kuin ensin mainituissa tapauksissa. Seuraavat kaksi esimerkkiä havainnollistavat virallisen tahon esittämää kielloa.

- Työläiset ja palvelijat seisoivat ruumiin ympärillä inhoa tuntien.
- Kukaan ei saa mennä lähelle! huusi Martin tärkeillen. - Tapahtumapaikalle *ei saa tulla* jalanjälkiä!
- Munkások, szolgák álltak iszonyodva körül a tetemet.
- Senki sem menjen közel! - kiáltotta Martin fontoskodva - lábnyomok *lehetnek* a helyszínen! (A177/224)

Ja he tekivät sopimuksen, mutta Tongasaaren käskynhaltija sanoi, että lastien purkamista hän ei salli ja että hallitus *ei saa päästä käsiksi* aseisiin.

És megállapodtak, de azt mondta a Tonga-sziget kormányzója, hogy rakodni nem enged, és a központi kormány *nem kaphat* fegyvert. (A180/228)

Ensimmäinen esimerkki on varsin mielenkiintoinen ja poikkeuksellinenkin, sillä siinä käännösmuutoksen - tässä tapauksessa modulaation - seurauksena on lähtömuodon episteemisyys vaihtunut deonttisuudeksi. Unkarin lauseessakin (‘-Älköön kukaan menkö lähelle! - huusi Martin tärkeillen - tapahtumapaikalle *saattaa tulla* jalanjälkiä!’) tosin

alkuosan imperatiivi ilmaisee deonttista kieltoa, mutta jälkimmäinen lause on puhujan arvio siitä, mitä kyseisen kiellon noudattamatta jättämisestä saattaa seurata. Puhetilanteesta käsin tämän arvion voisi tietysti tulkita toisinkin. Niinpä jälkimmäisen lauseen puhefunktio voisi olla ensimmäisen lauseen kieltoa vahvistava kehotus pysytellä loitolla, jolloin se olisi tulkittava niin ikään deonttiseksi. Tässä esimerkissä puhujan valta-asema kuulijoihin nähden jää selvittämättä, mutta konteksti paljastaa kuitenkin sen verran, että puhujalla ainakin omasta mielestään on oikeus kiellon esittämiseen. Toisessa esimerkissä sitä vastoin valta-asemaan viitataan eksplisiittisesti ilmoittamalla kiellon esittäjän arvonimi. Tässä tapauksessa kiello ei tule puhujalta, hän vain referoi kuulemaansa.

- Mitä toit? kysyi vanhus -- varjolta.

- Psst..., oli ainoa vastaus.

“Jokin on nyt hullusti”, ajatteli lehtienmyyjä, --. Kaipa hänelle kohta selviäisi, miksi *ei saa puhua*.

- Mit hozott? - kérdezte az öreg a -- árnytól.

- Pszt... - csak ennyit felel.

“Valami baj van”, gondolja az újságárus, --. Majd megtudja rövidesen, hogy miért *nem lehet beszélni...*

(A106/133)

Tässä esimerkissä on aivan erilainen tilanne kuin edellisissä. Varsinainen kiellohan esitetään sanattomasti äännähdyksellä, ja se jolle kiello on esitetty, vasta verbalisoi sen ajatuksissaan. Myös kiellon oikeutus perustuu eri lähtökohtiin. Nyt ei ole kyse valtasuhteista vaan tilanteessa vallitsevista olosuhteista. Myös kieltäjä kokee ne sellaisiksi, ettei ryhdy vastustamaan kielloa, vaikkei sen tarkkaa syytä tiedäkään.

- Aivan niin. En aio merkitä sitä kuulustelupöytäkirjaan... Niin hienon ja kunnianarvoisan herran nimeä *ei saa sotkea* tähän asiaan millään tavalla.

- Ez természetes. Nem is veszem jegyzőkönyvbe... Egy ilyen finom, előkelő úr neve a legtávolabbi kapcsolatba *sem kerülhet* az ügygel. (A32/40)

Esimerkkilauseessa kielloa perustellaan niin ikään asemaan liittyvillä seikoilla, mutta nyt ei ole kyseessä puhujan, kiellon esittäjän ja kiellon kohteen välinen suhde, kuten aiemmissa esimerkeissä. Tässä tapauksessa kielloa ei nimittäin kohdisteta varsinaisesti kehenkään - oikeastaan puhuja esittää sen itselleen. Tämän esimerkin kohdalla olisikin ehkä osuvampaa puhua toiminnan sopimattomuudesta kuin suoranaisesta kiellosta.

5.1.2.1.3 Muut *saada*-verbin deonttiset merkitykset

Koska tämän luvun neljä tapausta eroavat selvästi edellisissä luvuissa käsitellyistä modaalisuuden lajeista, on mielestäni perusteltua suoda niille oma lukunsa. Kolmessa

tapauksessa *saada* esiintyy kysymyslauseessa, mutta koska niissäkin funktio on erilainen, esittelen kaikki esimerkein.

- Entä Vangold? kysyi Elder. - *Saako hän kulkea vapaana?*
- És Vangold? - kérdezte Elder. - *Ő szabadon járhat?* (A92/115,2)

- Ettekö te nyt näe! Minä olen sairas!
- *Saanko kysyä, mikä teitä vaivaa?*
- Jól látja! Beteg vagyok!
- *Megkérdezhetem, mi baja?* (A131/166)

Ensimmäisen esimerkin kysymys saattaa ensilukemalta vaikuttaa luvan pyynnöltä. Koska predikaatti kuitenkin on yksikön kolmannen eikä toisen persoonan muodossa, puhuja pyrkiikin saamaan informaatiota jonkun kolmannen henkilön oikeuksista. Toisessa esimerkissä taas *hAt*-johdosta on käytetty lisäämään kysymyksen kohteliaisuutta; johtimen tästä funktiosta on mainittu luvussa 1.2 sivulla 5.

Seuraavan esimerkin tapaus poikkeaa edellisistä siinä suhteessa, että siinä *saada* esiintyy epäsuorassa kysymyksessä ja on kieltomuotoinen.

- Hän valehteli, elokuussa en edes ollut Pestissä. Vai olinko? Samantekevää, miksei hän *saisi valehdella?*
- Hazudott, augusztusban nem is voltam Pesten. Vagy voltam? Mindegy, mért *ne hazudhatna?* (B57/55)

Tämän esimerkin rinnakkaismuodot löytyvät kappaleesta 5.1.1.2.3 sivulta 46, jossa vastineena on *voida*. Kielteisellä ja kysyvällä lauseella ilmaistaan epäsuorasti luvallisuutta.

- Mistä tuo ruma tahra on siihen tullut?
- Siihen on kaatunut pullo. *Saisitte hävetä.* Brunsilta olisi pitänyt vain kysyä.
- Mitől van ez a csúf folt a szőnyegen?
- Egy üveg pálinka ömlött rá. *Szégyelhetik magukat.* Csak meg kellett volna kérdezni Brunst. (A141/179)

Tämän esimerkin verbimuodolla on käskävä sävy, mutta ilmeisesti kohteliaisuussyistä on kuitenkin valittu imperatiivin sijasta *hAt*-johdos ja suomessa modaaliverbin sisältävä ilmaus. Saman verbijohdoksen samanfunktioinen monikollinen muoto on luvussa 5.4.1 (s. 98), jossa sen käännösvastineena on konditionaalimuoto.

5.1.2.2 Dynaaminen *saada*

saada-verbiä käytetään etupäässä deonttisessa merkityksessä, mikä näkyy aineiston tapauksistakin: verbiä on käytetty dynaamisesti vain kymmenessä tapauksessa. Toisin kuin deonttisesti käytettynä *saada*-verbi ei dynaamisena välttämättä saa täydennykseen ensimmäistä infinitiiviä vaan myös joko kolmannen infinitiivin inessiivin tai passiivin toisen

partisiipin translatiivin. Seuraavissa esimerkeissä komplementtina on kuitenkin ensimmäinen infinitiivi.

- -. Minä olen herttuan suuri ihailija, ja lordi Shilling, Tongasaaren käskynhaltija, jota *olen* kerran eräässä asiassa *saanut auttaa*, lupasi juuri aamulla, --

- -. Nagy tisztelője vagyok a hercegnek, és Shilling Lord, Tonga-sziget kormányzója, akinek néhány ügyben *szolgálatára lehettem*, megígérte reggel, --- (A33/40)

Mutta näin kun terveyteni on vielä moitteeton, *saan* todennäköisesti *askarrella* tämän kysymyksen parissa vielä kymmenisen vuotta.

De kitűnő egészségi állapotnak örvendvén, előreláthatólag még vagy tíz évig *elbíbelődhetek* e kérdéssel. (B6/7)

Kauanko *saan* vielä *tehdä töitä*, Catherine? Milloin kynä putoaa sinisistä, suonikohjuisista sormistani?

Meddig *fogok* még *dolgozhatni*, Catherine? Mikor hull ki majd a toll lila ércsomós kezemből? (B120/115)

Kahdessa ensimmäisessä esimerkissä ainakin suomen verbimuoto tuntuu dynaamisuudessaan kaksitulkintaiselta. Dynaamisen mahdollisuuden tulkinnan mukaan puhuja on tyytyväinen siihen, että ensimmäisessä esimerkissä hänellä on ollut tilaisuus auttaa ja toisessa, että terveys luultavasti mahdollistaa asian parissa askaroimisen vielä pitkään. Tämä tulkinta lienee kirjoitettua tekstiä tarkasteltaessa todennäköisempi. Puhutussa tekstissä äänensävy ja painotus voivat kuitenkin johtaa dynaamisen välttämättömyyden tulkintaan. Silloin puhujan on olosuhteiden pakosta ollut autettava mainittua henkilöä ja oivallisen terveytensä takia hän ei pääse askaroimasta kyseisen asian parissa. Ensimmäisessä esimerkissä kiinnittää huomiota unkarin ja suomen välinen muotoero, sillä *lehet*-verbin ja substantiivin sublatiivimuodon (sijapäätte *-ra*) muodostama kokonaisuus ('olen saanut olla avuksi') on käännetty verbaalisella vastineella. Kolmannessa esimerkissä tuntuu mahdolliselta vain dynaamisen mahdollisuuden tulkinta. Samoin kuin toisessa esimerkissä tässäkin toiminnan mahdollisuus perustuu puhujan eli toimijan kykyihin. Erityisen kiinnostavaa tässä esimerkissä on unkarin johtimen liittofutuurimuoto (taipuva *fog*-apuverbi + infinitiivi). Esimerkiksi Tómpán (1968, 169) mukaan mahdollisuusverbeillä tällainen futuuri on yleensä harvinainen, ja aineistossakin se on ainoa lajissaan. Yleensä tulevaisuuteen viitataan preesensin muodoilla.

--; hänen kaikista maukkaimpien valheittensa ja panettelujensa virran *sai tyrehtymään* pienellä hänen terveyttään koskevalla, huolestuneella kysymyksellä.

--; legízesebb hazugságinak és rágalmainak áradatát is *el lehetett állítani* egy egészségtől tudakoló, aggódó kérdéssel. (B29/28)

Kolmannen infinitiivin illatiivin ja *saada*-verbin yhteenliittymä on merkitykseltään hyvin

selvästi dynaaminen, deonttinen tulkinta on mahdoton, toisin kuin joissakin ensimmäisen infinitiivin tapauksissa. Esimerkissä ilmoitetaan selvästi, mihin dynaaminen mahdollisuus perustuu, ja vaikka verbimuoto on persoonaton, se kuitenkin implisiittisesti viittaa agenttien mahdolliseen joukkoon, johon myös puhuja kuuluu.

- Olisin melkein voinut lyödä vetoa, sanoi Elder. Miksi joku kirjoittaisi kirjeen, kun *ei* kolmeen viikkoon saa sitä *lähetetyksi*? Vain salakuljettaakseen sen.

- Majdnem biztosra mentem - monda Elder. - Miért ír valaki levelet innen, amikor három hétig *ámúgy sem adhatja fel*? Csak azért, hogy kicsempéssze. (A70/88)

Ja ajatella! Hän voisi mennä kylpyyn. Kunpa hän vain *saisi partansa ajetuksi*, se oli kasvanut niin hirveän näköiseksi...

Sőt! Fürdik is! Csak *borotválkozhatna* már, mert ijesztően kinőtt a szakállá... (A138/175)

Näistä esimerkeistä käy ilmi, että myös partisiipin ja *saada*-verbin yhtymä on merkitykseltään selvästi dynaaminen. Ensimmäisessä esimerkissä toiminnan mahdottomuus johtuu olosuhteista, vaikka konteksti ei sitä suoraan paljastakaan. Toisessa esimerkissä olosuhteet ovat estäneet toiminnan puhehetkeen saakka, ja nyt puhuja toivoo niiden muuttuvan hänelle suosiollisemmiksi. Koko lauseessa on volitiivinen, toivetta ilmaiseva sävy, mutta itse verbimuoto on dynaaminen

5.1.2.3 Kaksitulkitaiset *saada*-verbin tapaukset

Jo edellisessä kappaleessa kävi ilmi, että joissakin tapauksissa *saada*-verbin ja ensimmäisen infinitiivin yhtymän tulkinta deonttiseksi tai dynaamiseksi ei ole itsestään selvää. Muutamassa tapauksessa tämä kaksitulkitaisuus on niin ilmeistä, että niitä on syytä tarkastella erikseen.

Enhän minä toivo edes sitä, että saisin tarttua hänen käteensä, minulle riittää kun *saan piirtää* katseellani hänen ääriviivansa ilmaan. Että *saan hyväillä* hänen hengitystään.

Hisz még a kezét sem kívánom megfogni. Beérem azzal, hogy tekintelemmel *körülrajzolhatom* körvonalaít. Hogy *megsimogathatom* a lélegzetét. (B129/124,1; 2)

Tässä esimerkissä ei pysty kontekstistakaan päättämään, pitäisikö verbien modaalisuus tulkita deonttiseksi vai dynaamiseksi - tai kenties juuri kaksitulkitaisuus onkin tavoitteena. Deonttisen tulkinnan mukaan puhuja eli agentti on saanut toiminnan kohteelta, "häneltä", luvan toimintaansa. Jos kohteella ei katsota olevan osuutta toiminnan mahdollistajana vaan esimerkiksi olosuhteet tarjoavat puhujalle tilaisuuden, tällöin tulkintaa on pidettävä dynaamisena. Toisaalta juuri tämänkaltaiset esimerkit osoittavat selvästi, että deonttisen ja

dynaamisen modaalisuuden välinen ero ei missään tapauksessa ole selkeä ja yksiselitteinen.

- Se on minulle välttämätöntä! Minulle on välttämätöntä *saada* vihdoinkin *avata* sydämeni salaisuudet palavasilmäiselle, ankaralle lähetyssaarnaajalle...

- Kell! Kell végre egy izzó szemű, szigorú hittérítő, akinek az én szívem titkait *kitárhatom*... (A53/66)

Samoin kuin edellisessä, tässäkin esimerkissä deonttisen luvallisuuden taustalla on toiminnan kohteen mielipide, dynaamisuus puolestaan nojautuu lähinnä olosuhteiden luomaan tilaisuuteen. Huomattavin ero edelliseen on siinä, että esimerkin lauseissa ovat edustettuina modaalikäsitteiden molemmat ääripäät. Varsinkin käännöksessä tämä tulee esille erityisen selvästi, koska siinä välttämättömyyden ja mahdollisuuden / luvallisuuden ilmaukset (*on välttämätöntä saada*) ovat perätysten. Niinpä välttämättömyys siinä tavallaan kohdistuu mahdollisuuteen, toisin kuin unkarin lähtötekstissä (‘- Pakko! Täytyy vihdoinkin olla joku palavasilmäinen, ankara lähetyssaarnaaja, jolle saan avata sydämeni salaisuudet...’), jossa välttämättömyys viittaa toiminnan kohteen olemassaoloon.

5.1.3. *saattaa*

saattaa-verbiä on käytetty *hAt*-johdosten vastineena hieman harvemmin kuin *saada*-verbiä, sillä se esiintyy aineistossa 24 kertaa. Lähtömuotojen osalta jakauma poikkeaa esimerkiksi *voida*-verbin jakaumasta, sillä *saattaa* infinitiiviin liittyneenä esiintyy ainoastaan *lehet*-verbin ja *hAt*-johdoksen vastineena.

saattaa on *saada*-verbin johdos, joka esiintyy 1. infinitiivin latiiivin kanssa. Sen merkitys on sama kuin kantaverbin vanha merkitys ’voida’, ja johdos lienee yleistynyt siinä vaiheessa, kun *saada*-verbiä on alettu käyttää uudemmassa ’olla lupa’-merkityksessä. *saattaa*-verbillä ilmaistaan monenlaista ’voimista’. Sitä voi käyttää merkityksessä ’voida, olla mahdollista’ sekä potentiaalisessa merkityksessä ’olla mahdollista, ehkä’. Lisäksi verbillä on ’osata’-merkitys. (Saukkonen 1966, 16-17.)

Kangasniemen (1992, 329-331) mukaan *saattaa*-verbiä käytetään eniten episteemisen mahdollisuuden ilmaisuun. Sillä voi ilmaista myös dynaamista modaalisuutta, mutta deonttisessa merkityksessä se esiintyy vain poikkeustapauksissa, varmastikin siksi, että *saada*-verbi on yleistynyt nimenomaan tähän tarkoitukseen. Verbin merkityksen kehitys on Kangasniemen mukaan ollut siinä mielessä epätavallinen, että dynaamisesta merkityksestä on siirrytty suoraan episteemiseen, ilman deonttista välivaihetta.

5.1.3.1 Episteeminen *saattaa*

Episteemisessä merkityksessä *saattaa* esiintyy 14 kertaa. Suurin osa tapauksista on episteemisiä arvioita, mutta joukossa on myös muutama tapaus, jossa *saattaa* esiintyy kysymyslauseessa. Lähtömuotojen osalta kannattaa mainita, että *hAt*-johdokset ja *lehet* ovat yhtä yleisiä: molemmat esiintyvät aineistossa seitsemän kertaa.

5.1.3.1.1 Episteemiset arviot

Aineistossa *saattaa* esiintyy episteemisessä arvioissa yhteensä 11 kertaa. Kaikissa tapauksissa verbi ilmaisee mahdollisuutta, kieltomuotoja ei ole. Kangasniemi (1992, 184-185) huomauttaakin, että syntaktisesti *saattaa* voi kyllä esiintyä myös kieltoverbin kanssa, mutta toteaa, että sen käyttö episteemisen mahdottomuuden ilmaisimena on harvinaista.

saattaa+infinitiivi esiintyy sekä päälauseessa että sivulauseessa, mutta esittelen kaikki tapaukset samassa luvussa, koska tapauksia on vähän eikä alisteinen asema tunnu muuttavan modaalista merkitystä. Mielestäni oleellisempi on jako unkarin lähtömuodon mukaan, joten esittelen ensin *hAt*-johdosten ja sen jälkeen *lehet*-verbin vastineet.

Seuraavissa esimerkeissä *saattaa* esiintyy sekä sivu- että päälauseessa. Esimerkit havainnollistavat unkarin ja suomen aikamuotojärjestelmän eroa. Unkarissa on käytössä vain yksi menneen ajan muoto, joka käännetään suomeen imperfektillä, perfektillä tai pluskvamperfektillä lauseyhteyden mukaan.

Poika sanoi, että herttua *saattoi tulla* myös sieltä, mutta sitä en uskonut. Mutta jos hän ei tullut teidän luotanne, minun on uskottava.

A boy mondta, hogy onnan is *jöhetett* a herceg, de azt nem hittem. Azonban, ha nem öntől nem jött ki, akkor hinnem kell. (A32/37)

Kirjeen *oli* siis *saattanut tuoda* postikortteja kaupusteleva malajji. Joku oli varmaan lähettänyt hänet asialle.

Tehát a maláj levelezőlapárus *hozhatta* a levelet. Bizonyára küldte valaki. (A108/136)

Esimerkkien tapaukset ovat samantyyppiset, mutta niissä on yksi selvä ero. Ensimmäisessä esimerkissä, jossa proposition totuutta arvioidaan sivulauseessa, arvio ei ole puhujan vaan päälauseen subjektin. Toisessa esimerkissä, jossa *saattaa* esiintyy päälauseessa, arvion esittää puhuja. Episteeminen arvio ei siis aina ilmaise nimenomaan puhujan asennetta.

Useimmiten *saattaa*-verbi esiintyy yksikön kolmannessa persoonassa, mutta kuten seuraava esimerkki osoittaa, myös muita persoonia on käytetty.

- Onko vielä siellä?
- En enää. Mutta *saatan tulla takaisin* hetkellä millä hyvänsä! hän vastasi vihaisesti.
- Itt vagy még?
- Már nem! De minden pillanatban *visszajöhetek!* - felelte dühösen. (A41/51)

Tässä esimerkissä, kuten edellisessäkin, puhuja esittää oman arvionsa proposition totuudesta, ja koska verbin persoona on yksikön ensimmäinen, propositio koskee puhujaa itseään.

lehet-verbin vastineena *saattaa* esiintyy sekä persoonamuotoisena että yksipersonaisesti käytettynä niin sanotussa matriisilauseessa. Unkarin ja suomen lauserakenteet eivät kuitenkaan aina vastaa toisiaan, mikä sekin käy ilmi jäljempänä seuraavista esimerkeistä.

- Valitettavasti vain edeltä käsin ei voi aavistaa, että sillä myöhemmin *saattaa olla* suurikin merkitys.
- Sajnos az ember nem sejtí előre, hogy utóbb fontosságáa *lehet* a megjelenségének. (A31/36)

Edellinen esimerkki on ainoa, jossa sekä lähtötekstissä että käännöksessä on käytetty persoonamuotoista verbiä. *saattaa* esiintyy sivulauseessa, mutta tällä kertaa totuusarvion esittäjä on silti puhuja.

Seuraavan esimerkin lähtötekstissä on käytetty kehyslauseetta ('seitsemäntoista, mutta saattaa olla, että jo kahdeksantoista'), mutta suomennoksessa on turvauduttu toisenlaiseen rakenteeseen. *lehet, hogy* -matriisirakenne on hyvin tavallinen unkarissa, mutta suomeen se ei tunnu istuvan yhtä hyvin, kuten tämänkin esimerkin käännös osoittaa.

- Ja näin siis olemme eläneet seitsemäntoista vuotta poikani kanssa kahden. Seitsemäntoista, mutta *saattaahan* tuo *olla* jo kahdeksantoista tai yhdeksäntoistakin, samantekevää.
- , így tizenhét év óta kettesben élünk fiammal. Tizenhét, de *lehet*, hogy már tizennyolc vagy tizenkilenc év óta, egyre megy. (B5/5)

Modaaliaineksen sisältävä lause ei ole täydellinen lause vaan edellistä lausetta täydentävä irrallinen lisälause. Episteemisen arvion esittää tässäkin tapauksessa puhuja, joka lisäyksellään mitätöi edellisessä virkkeessä modaalittomana esittämänsä väitteen totuuden.

Seuraavissa esimerkeissä sekä lähtötekstissä että suomennoksessa on matriisilause. Esimerkit osoittavat, että *lehet*-verbin vastineena *saattaa* voi saada infinitiivitäydennykseen sekä *olla*- että *käydä*-verbin.

- Hän sanoi menevänsä viljakauppias Vangoldin luo, jonka hän tuntee entuudestaan, ja *saattaa olla*, että kauppias oli jo mennyt alas.
- Azt mondta, átmegy Vangold terménykereskedőhöz, akivel ismerik egymást, és *lehet*, hogy a kereskedő már lement. (A31/37)

- Hyvä. Jättäkää meidät siinä tapauksessa kahden, Mr. Bruns, sillä *saattaa käydä* niin, että joudun hakkaamaan tämän herran,--
- J6. De akkor hagyjon bennünket magunkra, Mr. Bruns, mert *lehet*, hogy nagyon megverem ezt az urat, -- (A133/168)

Ensimmäisessä esimerkissä episteeminen arvio on päälauseessa, toisessa taas sivulauseessa, mutta molemmissa arvion esittää puhuja. Matriisilause tuntuu kuitenkin etäännyttävän mahdollisen tapahtuman puhujasta. Tämä käy ilmi, kun lauseen muuttaa persoonamuotoiseksi. Erityisen selvä ero on jälkimmäisessä esimerkissä, sillä lause 'saatan joutua hakkaamaan tämän herran' luo aivan erilaisen suhteen mahdollisen tapahtuman ja puhujan välille kuin esimerkin matriisirakenne.

5.1.3.1.2 Episteemiset kysymykset

Kysymyslauseessa *saada* esiintyy vain kolme kertaa. Yksi on todellinen kysymys (true question), kolme muuta retorisia. Ensin mainitussa lähtömuotona on *hAt*-johdos, jälkimmäisissä *lehet*.

- Voi olla, sanoi kapteeni. -- Mutta kuka *saattoi viedä* saappaani?
- Minun käsitykseni on, että Vangold toimi nerokkaasti, jos hän piilotti tikarin herra kapteenin saappaaseen, huomautti yksi poliiseista.
- Az is - mondta a kapitány. -- De ki *vihette el* a csizmámát?
- Az én elméletem szerint Vangold zseniálisán járt el, ha ő rejtette a tórt kapitány úr csizmájába - jegyezte meg az egyik rendőr. (A66/85)

Esimerkistä käy ilmi, että kysymyslauseessa *saattaa*-verbin modaalisuus ei kohdistu proposition totuuteen. Tapaus on samanlainen kuin luvun 5.1.1.3 kysymysmuotoisten episteemisten *voida*-verbien jälkimmäisissä esimerkeissä. Pyrkimyksenä on siis selvittää niiden henkilöiden joukko, jotka mahdollisesti ovat vieneet saappaat.

Seuraavassa esimerkissä *saattaa*-verbin sisältävää retorista kysymystä on käytetty tekstuaalisena keinona. Puhuja tekee kysymyksen ja vastaa siihen saman tien; hän käy keskustelua itsensä kanssa. Esimerkissä suomen- ja unkarinkieliset predikaatit ovat eri persoonamuodossa, mikä johtuu suomen lauseen subjektipronominin muodosta. Monikollinen predikaatti olisi vaatinut rinnalleen *ketkä*-pronominin, jolloin lauseen merkitys olisi myös muuttunut.

- Katsotaanpa. Keitä ruumiinavauksessa *saattoi olla* läsnä? -- Ainoastaan lääkäreitä.
- Nézzük csak. Kik *lehettek* jelen a boncolásnál? -- Általában csak orvos. (A73/93)

Tässä esimerkissä *saattaa*-verbin modaalisuus tuntuu kohdistuvan lauseen alkuperäiseen

propositioon 'ruumiinavauksessa ollaan läsnä', toisin kuin ensimmäisessä esimerkissä. Tämä paljastuu jälleen parafrasista 'Ketekä saattavat olla ne, jotka ovat läsnä ruumiinavauksessa'.

5.1.3.2 Dynaaminen *saattaa*

Aineistossa on 10 tapausta, joissa dynaaminen *saattaa* esiintyy *hAt*-johtimen vastineena; kaikki lähtömuodot ovat *hAt*-johdoksia. Käsittelen pää- ja sivulauseessa esiintyvät tapaukset yhdessä, koska lauseasemalla ei tunnu olevan vaikutusta dynaamisuuden laatuun.

Seuraavissa esimerkeissä *saattaa* esiintyy päälauseessa. Molemmissa tapauksissa toiminnan mahdollisuus riippuu olosuhteista, jotka edeltävä lauseyhteys paljastaa.

Sekä mies että nainen aiheuttivat melua kulkiessaan pilkkopimeässä. Niinpä Felix *saattoi pujahtaa esiin* vuoteen alta.

A fiú is, a leány is zajt okoztak járás közben a vaksötétben. Így Felix *kisurranhatott* az ágy alól. (A181/229)

Onneksi tämä joukko onnistui sammuttamaan tulen, joka osoittautui varsin merkityksettömäksi, ja halliin ajetut vieraat *saattoivat palata* huoneisiinsa.

Szerencsére a jelentéktelen tüzet sikerült ennek a csoportnak eloltani, és a hallba összeterelt vendégek ismét a szobáikba *mehettek*. (A188/239)

Molemmissa esimerkeissä kuvataan ensin olosuhteet, jotka mahdollistavat toiminnan. Ensimmäisessä esimerkissä syy-seuraus -suhde ilmaistaan selvemmin kuin jälkimmäisessä, sillä ensin mainitussa modaaliaineksen sisältävä lause alkaa edelliseen lauseeseen viittaavalla *niinpä*-adverbilla (*így*-konjunktioilla). Toisen esimerkin sidesanana *ja (és)* ei muodosta yhtä ilmeistä suhdetta lauseiden välille. Kääntäjä on poikennut lähtötekstistä, varmasti sekä sujuvuuden että taloudellisuuden vuoksi. Unkariksi 'vieraat *saattoivat mennä takaisin huoneisiinsa*', minkä saman merkityksen kääntäjä on välittänyt *palata*-verbillä.

Seuraavassa esimerkissä dynaamisuuden lähteeksi on tulkittava toiminnan kohteen ominaisuudet, samalla tavoin kuin *voida*-verbin yhteydessä esimerkki A186/236 (sivu 33) osoitti.

Hän palasi pöydän luo. Ehkä toilettilaukussa olisi peili. Avonaisesta toilettilaukusta *saattoi todeta*, että siinä todella oli ollut peili, mutta se oli joko särkynyt tai viety.

Visszament az asztalhoz. Talán a nesseszerben van tükör. A nyitott nesseszerből *megállapíthatta*, hogy abban valóban volt tükör, de eltört vagy kivették. (A177/223-224)

Lähtötekstin ja käännöksen välillä on mielenkiintoinen ero. Unkarissa subjektina olevia persoonapronomineja - myös yksikön kolmannen persoonan pronominia - käytetään lähinnä

silloin kun niitä halutaan painottaa (Keresztes 1974, 119-120). Suomessa sitä vastoin nimenomaan kolmannen persoonan subjektipronominin voi jättää vain harvoin pois. Niinpä käännöksen *saattoi todeta* -muoto on tulkittava yksipersonaisesti käytetyksi, vaikka lähtömuodossa verbi on persoonamuotoinen, tosin ilman persoonapronominia.

Seuraavassa esimerkissä *saattaa* on sivulauseessa, ja toiminnan mahdollistava lähde tai väline ilmaistaan edeltävässä lauseessa. Dynaamisen mahdollisuuden aiheuttajana ovat resurssit, jotka toimija saa käyttöönsä, joten kyse on mieluummin ympäristön kuin toimijan omasta vaikutuksesta.

--, joka kuukausi pyhiinvaelsin vanhusten luo- -- , antamaan anopilleni summan, jolla hän *saattoi maksaa* kuukauden aikana kertyneet velat --

-- - még havonta elzarándokoltam az öregekhez- -- , átnyúthassam anyósomnak azt az összeget, amellyel a hó folyamán összegyűlt adosságait *kifizetheti*, -- (B39/38)

Viimeinen esimerkki *saattaa*-verbin dynaamisesta käytöstä sisältää kysyvän elementin. Verbi esiintyy retorisisessa kysymyksessä myöntömuodossa, mutta lauseen modaalinen sisältö on ehdollinen mahdottomuus.

Väistämättömältä tuntuu myös tapa, että meidän on opetettava jälkeläisemme kirjoittamaan ja lukemaan, mitenpä muuten *saattaisimmekaan ikuistaa* nuo ihmiskunnan historian arvaamattoman oikukkaat valheet, --

Elkerülhetetlenek tetszik az a asokás is, hogy ivadékaikat írás-olvásra oktassuk; egyébként hogy *örökíthetnők át az emberség történelmének azokat a beláthatatlanul változatos hazugságait*, -- (B34/33)

Toiminnan mahdollisuus tai mahdottomuus on esimerkissä riippuvainen yhdestä ainoasta seikasta, jonka voisi tulkita liittyvän pikemminkin toimijaan - tai toimijoihin - kuin ympäristöön. Kyse on oikeastaan osa-kokonaisuus -suhteesta, jossa toimijoiden tietynlainen osatoiminta (luku- ja kirjoitustaidon opettaminen) luo onnistumisen mahdollisuudet koko hankkeen (historian valheiden ikuistaminen) toteutumiseksi. Esimerkin *hAt*-johdoksessa on käytetty konditionaalinen murteellista monikon 1. persoonan taivutusmuotoa *-nök*. Syynä tähän on se, että unkarissa konditionaalinen monikon 1. ja 2. persoonan muodot ovat samanlaiset sekä subjektiiivisessä että objektiivisessä taivutuksessa, ja murteellisella muodolla pyritään välttämään samankaltaisuutta. Taivutuspäätte ei kuitenkaan ole yleistynyt, vaan sitä käytetään lähinnä ylätyylissä. (Keresztes 1974, 51.)

5.1.4 päästä

päästä on marginaalinen *hAt*-johtimen vastine *voida-*, *saada-* ja *saattaa*-verbeihin verrattuna, sillä se esiintyy aineistossa vain seitsemän kertaa. Kangasniemen (1992, 37) mukaan verbi

ilmaisee dynaamista mahdollisuutta ja kielteisenä sekä dynaamista mahdottomuutta että deonttista kieltoa. Flintin (1980, 72-74) luokittelussa *pääsee* kuuluu tila-dimensionaaliin verbeihin. Tila ei kuitenkaan viittaa pelkästään konkreettiseen tilaan, vaan usein kyse on tilanteesta ja sen vaihtumisesta. Verbiin voi liittyä joko 3. infinitiivi tai adverbiaalinen komplementti (ks. Flint 1980, 73; Kangasniemi 1992, 37).

Aineiston tapauksista neljässä *päästä*-verbiin liittyy 3. infinitiivin illatiivi, kolmessa komplementtina on partikkeli. Unkarin lähtömuoto on yhtä *lehet*-tapausta lukuun ottamatta *hAt*-johdos. Esittelen ensin tapaukset, joissa *päästä* esiintyy 3. infinitiivin illatiivin kanssa.

Neljästä tapauksesta kolmessa *päästä* liittyy *matkustaa*-verbiin, ja kaikissa merkityksen voi tulkita joko dynaamiseksi tai deonttiseksi. Neljännessä tapauksessa merkitys on dynaaminen, kuten jälkimmäinen esimerkki osoittaa.

- Se oli vain niin hirveä näky, ja tämä vuodenaika on niin hirveä... Tämä karanteeni vie minulta vielä hengen, jos *en pääse* pian *matkustamaan* vuorille --

- Borzalmás látvány volt, és borzalmás ez az évszak... A vesztegzár az életembe kerülhet, ha *nem utazhatok* idejében a hegyek közé -- (A80/101,2)

Yllämme yhä variksia. Ne virtailevat sinne tänne, siellä missä aurinko *pääsisi loistamaan* puiden lehtien lomasta ne peittävät sen, --

Fölöttünk még mindig a varjak. Ide-oda áramlanak, ahol a fák lombja között *besüthetne* a nap, fekete leplükkelt befedik a rést, -- (B25-26/25)

Kuten ensimmäisestä esimerkistä näkyy, kontekstikaan ei yksiselitteisesti paljasta modaalisuuden laatua. Lauseen dynaaminen parafraasi olisi esimerkiksi 'jos en pysty pian matkustamaan', mutta mahdollinen on myös deonttinen tulkinta 'jos minun ei pian anneta matkustaa'. Toisessa esimerkissä mahdollisuus on eittämättä dynaamista, mutta se esitetään ehdollisena konditionaalimuodolla. Tässä esimerkissä on sikäli poikkeuksellinen tilanne, että "toimijana" ei ole elollinen olento vaan luonnonilmiö, jonka toiminnan mahdollistavat ja estävät ympäröivät olot.

Seuraavissa esimerkeissä *päästä*-verbiin liittyy adverbiaalinen komplementti. Lauseisiin voi kuitenkin kuvitella myös infinitiivitäydennyksen, kuten esimerkit osoittavat.

Hissi pysähtyi. Hän pyrki nopeasti ulos.

- *Ette pääse ulos*, herra, sanoi neekeripoika. Olemme kerrosten välissä.

A lift megállt. Gyorsan ki akárt lépni.

- *Nem lehet*, uram - mondtá a néger fiú. - Két emelet között vagyunk. (A54/69)

- Minne te olette vaatteenne jättänyt?
- Isäni pani ne lukkojen taakse, jotta *en pääsisi pakoon*. Häiden oli määrä olla aamulla, ja silloin hän olisi ojentanut minulle frakkini.
- Hol hagyta a ruháját?
- Az apám bezárta, hogy *ne szökhessem meg*. Reggel lett volna az esküvőm, és akkor ideadta volna a frakkomat. (A26/30)

Molemmissa esimerkeissä dynaaminen mahdottomuus johtuu olosuhteista, jotka konteksti hyvin selvästi paljastaa. Ensimmäisessä esimerkissä *päästä*-verbin tilasidonaisuus tulee esille selvästi, koska kyseessä on konkreettisesta tilasta pois pyrkiminen. Toisessa esimerkissä verbi liittyy ennemminkin tilanteeseen, josta puhuja pyrkii pois. Ensimmäisen esimerkin unkarilainen muoto näyttää olevan samalla tavoin elliptinen kuin luvun 5.1.2.1.1 esimerkissä A11/10 sivulla 64; *lehet*-verbin komplementtina voisi olla esimerkiksi *kilép*-verbi. Samoin käännökseen voisi *päästä*-verbin infinitiivikomplementiksi kuvitella esimerkiksi *poistua*-verbin, mutta se kuulostaisi pragmaattisesti kömpelöltä. Toisessa esimerkissä taas *päästä*-verbin komplementtina voisi olla myös *paeta*-verbi, mutta adverbiaalitäydennys tuntuu tyylillisesti sopivammalta.

5.1.5 pystyä

Verbi esiintyy aineistossa ainoastaan viisi kertaa, joten sekin on marginaalinen *hAt*:in vastine *voida*-, *saada*- ja *saattaa*-verbeihin verrattuna. *pystyä*-verbi sijoittuu Flintin (1980, 81-83) luokittelussa samaan mahdollisuus- ja kyky-verbien ryhmään kuin aiemmin käsitelty *saattaa*, mutta *pystyä* ilmaisee nimenomaan 'kykyä' ja 'kyvykkyyttä' (Ability ja Capability), ei niinkään mahdollisuutta. Kangasniemi (1992, 33; 337) puolestaan mainitsee *pystyä* verbin dynaamisen mahdollisuuden ilmaisun erityisverbinä ja siinä mielessä läpinäkyvänä, ettei sillä voi ilmaista muuta kuin dynaamisuutta. *pystyä*-verbin lähes synonyyminen pari on *kyetä*. Verbit muistuttavat suuresti toisiaan semanttisesti ja niiden syntaktinenkin käyttö on samanlaista: molemmat esiintyvät joko latiiadverbiaalin tai 3. infinitiivin kanssa. Monissa konteksteissa verbien välillä ei juurikaan ole eroa, mutta vaikuttaisi siltä, että *pystyä*-verbiä käytetään enemmän viittaamassa henkisiin kykyihin ja ulkomaailman vaikutukseen kuin *kyetä*-verbiä. *pystyä* on verbeistä käytetympi sekä puhe- että yleiskielessä. (Flint 1980, 87-88.) Tähän tuntuu viittaavan sekin, että aineistossa ei esiinny yhtään *kyetä*-verbiä *hAt*:in vastineena.

Seuraavissa esimerkeissä toimintaan kykeneminen tai kykenemättömyys tuntuu johtuvan toimijan omista ominaisuuksista ja voimavaroista.

Me käymme mielellämme hautausmaalla niin kauan kun *pystymme* omin jaloin *menemään*... heh-heh...
Szeretünk temetőbe járni, amíg a magunk lábán *mehetünk*... heh-heh... (B41/40)

-- hänen vierelleen -- ilmestyi joku, ja tikari välähti. Hän *ei* enää *pystynyt estämään* iskua, ainoastaan heittäytymään sivulle, --

--, oldalról előugrott valaki, és egy tőr csapott le. A döfést már *nem vedhette*, kissé oldalt bukott, --
(A112/141)

Esimerkkien tilanteet eroavat toisistaan siinä mielessä, että ensimmäisessä toimija joutuu ottamaan mittaa ainoastaan itsestään mutta jälkimmäisessä hänen omat voimansa punnitaan toisen henkilön voimia vastaan.

Toiminnan onnistuminen - tai sen mahdottomuus - tuntuisi seuraavissa esimerkeissä ainakin osittain riippuvan olosuhteista, varsinkin ensimmäisessä esimerkissä. Toisessa esimerkissä taas lähtötekstin ja käännöksen välillä tuntuu olevan hienoinen semanttinen ero.

Älkää menkö yhteiskunnan kaksinaamaisuuden ansaan, sillä ihmiskuntaa te *ette pysty parantamaan*, mutta itsenne kyllä turmelemaan.

Ne düljetek be a társadalmi képmutatásnak, mert az emberiséget *nem javíthatjátok fel*, magatokat pedig megrontjátok. (B154/147)

Luottakaan minuun; jos ikinä *pystyn*, pelastan teidät pulasta eikä teille tapahdu mitään pahaa.

Bízzék bennem, ha *lehet*, én kirántom a csávából, anélkül, hogy baja lenne belőle. (A157/200)

Ensimmäisessä esimerkissä tausta-ajatuksena tuntuu olevan se, että ihmiskunnan luonteesta johtuen puhuja on sitä mieltä, ettei kuulija voi sitä pelastaa, ei niinkään se, ettei hän luottaisi kuulijan kykyihin. Toisessa esimerkissä unkarin *lehet*-muoto on yksipersonainen eikä siis viittaa puhujaan, kuten suomen *pystyn*. Niinpä lähtöteksti ei tunnu niinkään korostavan puhujan kykyä vaan ylipäättään mahdollisuutta toimia, kun taas käännöksessä toiminnan onnistuminen vaikuttaisi selvemmin puhujan kykyihin sidotulta.

5.1.6 *pitää, täytyä*

Tämäkin ryhmä on hyvin pieni, sillä esiintymiä on vain kolme, kaksi *pitää* ja yksi *täytyä*.

Laitisen (1992, 172) mukaan nesessiiviverbien yhteinen semanttinen modaalimerkitys on välttämättömyys. Niillä kaikilla on sekä dynaaminen, deonttinen että episteeminen merkitys. Dynaaminen merkitys on ulkoisista tai sisäisistä tekijöistä johtuvaa pakkoa, deonttinen taas

normeihin perustuvaa ja episteeminen puolestaan ilmaisee puhujan käsityksen proposition todennäköisyydestä. Näin ollen on ilmeistä, että *hAt*-johdin voi mahdollisuuden lisäksi ilmaista modaalisuuden vastakkaistakin astetta eli välttämättömyyttä; vastineiden vähäisyydestä on kuitenkin pääteltävissä, että tämä merkitys on pikemminkin marginaalinen. Aineiston tapauksissa verbeillä on episteeminen, puhujan asennetta kuvaava merkitys.

Kangasniemen (1992, 176-179) mukaan *täytyä* on suomen yleisin episteemistä varmuutta ilmaiseva verbi, ja sitä käytetään lähes yksinomaan indikatiivimuotoisena¹⁸. Sen rinnalla käytetään *pitää*-verbiä, mutta episteemisen varmuuden ilmaisimena vain konditionaalisenä. Niinpä verbien ilmaiseman varmuuden välillä onkin aste-ero: *täytyy* ilmaisee ehdotonta varmuutta, *pitää* puolestaan jättää avoimeksi mahdollisuuden, että asiat eivät olekaan niin kuin niiden pitäisi olla. Esittelen seuraavaksi kaikki kolme tapausta, koska kussakin on omat erityispiirteensä.

Hänen ruumiinsa on paiseiden peittämä, --, hänen ihoaan *täytyy kirvellä* aivan hirvittävästi Palmiraöljystä huolimatta...

A testet fekélyek bouťják, --, böre még a Palmira olaj alatt is szörnyen *éghet*... (A128/162-163)

- Minulla olisi pyyntö...

- Sinähän pelotat minua. Häden *pitää olla* suuri, jos sinä päätät...

- Egy kérésem volna...

- Megijesztesz, fiam. Nagy bajban *lehetsz*, ha rászánod magad, hogy... (B146/140)

Hän on tuntenut minut jo pienestä saakka, kyllä hänen *pitäisi olla selvillä* siitä, että minä liioittelen korkeintaan puolet lisää juttuuni.

Kamaszkora óta ismer, *tudhatja* rólam, hogy legföljebb a félet lódtom, annak, amit mondok. (B77/75)

Kahdessa ensimmäisessä esimerkissä puhuja ilmaisee *täytyä*- ja *pitää*-verbeillä, että hänellä ei ole suoraa tietoa asiasta, mutta kuitenkin vahva käsitys, että propositio pitää paikkansa. Esimerkkien välillä ei tunnu olevan olennaista eroa episteemisen varmuuden asteen suhteen, mikä selittynee sillä, että myös *pitää* on indikatiivimuotoinen. Tämä on ristiriidassa Kangasniemen edellä esitetyn näkemyksen kanssa, vaikkakin hän myöntää, että Nykysuomen sanakirjasta löytyy vastaavanlainen esimerkki. Mielestäni lauseen ei voi katsoa ilmaisevan dynaamista välttämättömyyttä tai deonttista pakkoa, koska modaalisuus selvästi kohdistuu tietoon proposition totuudesta. *pitää* tuntuisi olevan vaihdettavissa *täytyä*-verbiin - toisin kuin

---

¹⁸ Mahdollisia ovat tosin myös potentiaalinen (*täytynee tästä lähteä*) ja konditionaalinen (*meidän täytyisi varmaan jo mennä*) muodot, mutta ne lienevät melko harvinaisia ja liittyvät yleensä esimerkkien kaltaisiin epävarmuutta tai haluttomuutta ilmaiseviin tilanteisiin.

ensimmäisen esimerkin *täytyä*, jonka tilalle olisi vaikea kuvitella *pitää*-verbiä. Kolmannessa esimerkissä *pitää* on konditionaalinen, joten siinä varmuus ei ole yhtä varmaa kuin kahdessa ensimmäisessä. Koska lähtötekstin *hAt*-johdos on indikatiivinen, unkarin ja suomen lauseiden välillä on modusero, johon ei tunnu löytyvän selitystä. *hAt*-johtimen vastineeksi tuntuisi näet sopivan myös *täytyä*-verbi.

Keskimmäisessä esimerkissä on vielä kiinnostava rakenteellis-semanttinen käännösmuutos, jonka takia unkarin- ja suomenkieliset verbimuodot ovat eri persoonamuodossa. Lähtötekstissä *lehet* on yksikön toisessa persoonassa ('sinun *täytyy olla* suuressa pulassa') ja viittaa siis henkilöön, kun taas käännöksessä on etäännytty persoonasta ja keskitytty olotilaan. Ehkä tämä näkökulman muutos on mahdollistanut sen, että *hAt*:in vastineena on käytetty *pitää*-verbiä. Jos käännöksessä olisi noudatettu alkutekstin rakennetta, *pitää*-verbi tuntuisi mahdottomalta vastineelta, ainakin indikatiivimuotoisena, koska lause 'sinun *pitää olla* suuressa pulassa' on tulkittava deonttista pakkoa ilmaisevaksi ja siinä merkityksessä järjettömäksi.

5.1.7 *mahtaa*

mahtaa esiintyy *hAt*-johdoksen vastineena vain kahdesti. Verbin merkitys voi olla joko dynaaminen tai episteeminen, lausetyypistä ja komplementista riippuen. Flintin (1980, 81-86) luokittelussa *mahtaa* kuuluu mahdollisuutta (Possibility) ja kykyä (Ability) ilmaiseviin verbeihin yhdessä *voida*-, *saattaa*- ja *taitaa*-verbiensä kanssa. *mahtaa*-verbin dynaamista kykyä ilmaiseva merkitys on lähes synonyyminen *voida*-verbin kanssa, mutta episteemisellä mahdollisuus-dimensiolla *mahtaa* ilmaisee suurempaa todennäköisyyttä kuin *voida*. Dynaamista kykyä *mahtaa* ilmaisee kielteisissä ja kysyvissä lauseissa, episteemistä todennäköisyyttä taas myönteisissä konteksteissa. Seuraavat esimerkit havainnollistavat tätä eroa.

Yhtäkkiä lauhduin häntä kohtaan: loppujen lopuksi hän *ei mahtanut* mitään sille, että oli syntynyt uhriksi. Egyszeriben megenyhültem iránta; elvégre *nem tehetett* róla, hogy áldozatnak született. (B47/45)

Mahdoin olla hauska näky: valkohapsinen, vielä terve vanhus, --, ilman mitään näkyviä syitä puhkeaa yllättäen itkuun, --

Nevetséges látvány *lehettem*, elképzelandó: egy fehér hajú, de egészséges öregember, -- , minden kitapintható ok nélkül egyszerre sírva fakad, -- (B73/70)

Ensimmäisessä esimerkissä unkarin *hAt*-johdoksen sananmukainen vastine olisi 'ei

voinut/pystynyt tekemään mitään’, mutta *mahtaa*-verbi ilmaisee saman asian yksinään. Toisessa esimerkissä unkarin lähtömuoto ilmaisee subjektiivista (episteemistä) mahdollisuutta, jonka todennäköisyys on suurempi kuin objektiivisen episteemisen mahdollisuuden. Niinpä *mahtaa* tuntuu modaaliarvoltaan sopivammalta vastineelta kuin esimerkiksi pelkkää mahdollisuutta ilmaiseva *saatoin olla*.

5.1.8 *osata*

osata ei kuulu modaalisiin apuverbeihin, mutta koska siihen voi liittyä infinitiivitäydennys ja sen merkityspiirteisiin kuuluu ’kykeneminen’, esittelen *osata*-verbin tapaukset tässä luvussa. Verbi esiintyy aineistossa vain kaksi kertaa, joten sekään ei ole tyypillinen *hAt*:in vastine. Syynä lienee se, että unkarissa sitä lähinnä vastannee apuverbinä käytetty *tud* ’osata, pystyä’.

Saukkosen (1966, 46-50) mukaan *osata*-verbin alkuperäiseksi merkitykseksi on arveltu ’saada tai ottaa osa jostakin’, koska verbiä pidetään *osa*-sanana johdoksena. Verbillä on sukukielissä ja suomen murteissa ollut moniakkin merkityksiä, mutta tavallisin merkitys on ’taitaa, pystyä, kyetä’. Flint (1980, 81-83) sijoittaa *osata*-verbin jo muutaman kerran mainittuun mahdollisuus- ja kyky-verbien ryhmään, ja sen semanttisiin piirteisiin kuuluvat ’kyky’, ’kyvykkyys’ ja erotukseksi *pystyä*-verbistä ’taito (Skill)

Molemmat aineiston tapaukset esiintyvät kysymyslauseessa, toinen myöntömuodossa, toinen kieltoverbiin liittyneenä. Unkarin muodot ovat molemmissa tapauksissa konditionaalimuotoisia, mutta suomen vastineista toinen on indikatiivinen. Tämän suuntainen modusmuutos on aineistossa harvinainen, kuten aiemmin on jo käynyt ilmi. Koska tapaukset poikkeavat toisistaan jossain määrin, käsittelen molemmat esimerkkien avulla.

Mitá *olisimmekaan osanneet sanoa* toisillemme sellaista, jota emme olisi vuosikymmenien saatossa pureskelleet kuvotukseen saakka toistemme suuhun?

Mit *mondhattunk volna* egymásnak, amit az évtizedek során okádásig meg ne csócsáltunk volna a másikk szájba? (B68/65)

Kuten esimerkistä näkyy, myönteistä retorista kysymystä on jälleen käytetty ilmaisemaan kielteistä toteamusta eli lauseen semanttinen parafraasi voisi olla esimerkiksi ’emme olisi osanneet sanoa / pystyneet sanomaan toisillemme mitään --’. *osata*-verbi, joka kyvyn lisäksi implikoi myös taitoa, viittaa selvemmin toimijan ominaisuuksiin dynaamisen tekemisen mahdollisuuden aiheuttajana kuin *pystyä*-verbi. Tämä käy ilmi myös edellisen parafrasien

rinnastuksesta.

Kuka heille kertoisi milloin puhun järkeä ja milloin olen seonnut, jollen itsekään *osaa vastata* siihen.
Hogy mikor beszélek értelmesen, és mikor csavarodom be, ki mondja meg nekik, amikor magam *sem szolgáhatnék* felvilágosítással. (B124-125/119-120)

Esimerkissä on kiinnostavaa lähtötekstin ja käännöksen päinvastainen modusten käyttö. Suomen 'kuka heille kertoisi'-lausekkeen lähtömuoto 'ki mondja meg nekik' on indikatiivinen, mutta modaali-ilmauksen sisältävässä lauseessa suomen indikatiivi vastaa unkarin konditionaalia ('kun en itsekään *pystyisi palvelemaan* sillä tiedolla'). Tässä viimeksi mainitussa lauseessa myös konjunktiot eroavat toisistaan, sillä unkarin kausaalista konjunktiota (*amikor* 'kun') vastaa suomen ehdollisuutta ilmaiseva *jos*. Niinpä lauseiden semanttiset sisällöt eroavat hieman toisistaan. Konjunktion vaikutus näkyy siinä, että unkarin konditionaalinen *hAt*-johdos tuntuu ilmaisevan varmempaa tekemisen mahdottomuutta kuin suomen indikatiivinen *vastine*.

5.1.9 ehtiä

ehtiä-verbiäkään ei yleensä lueta modaalisiin apuverbeihin kuuluvaksi, mutta kuten *osata*-verbi, sekin voi saada infinitiivitäydennyksen, joten sitä on mahdollista käyttää apuverbin tapaan. Flint (1980, 64-66) sijoittaa *ehtiä*-verbin aika-dimension verbien ryhmään. Hänen määritelmänsä mukaan *ehtiä* (ja muut ryhmän verbit) ilmaisevat, että "jonkin on mahdollista tapahtua tai jonkun on mahdollista tehdä jotain, koska siihen on riittävästi aikaa" (oma käännös). Tämän määritelmän perusteella *ehtiä*-verbin voi katsoa ilmaisevan dynaamista mahdollisuutta, joka perustuu toimijalla oleviin tai olosuhteiden tarjoamiin aikaresursseihin. Flintin (1980, 65) mukaan verbillä on kaksi semanttisesti hyvin läheistä synonyymia *ennättää* ja *keritä*, mutta kumpikaan niistä ei esiinny aineistossa.

Verbi *ehtiä* ei sekään kuulu yleisimpiin *vastine*isiin, sillä se esiintyy aineistossa vain kuusi kertaa. Koska *ehtiä* sisältää aika-aspektin, jota unkarin *hAt*-johdoksella ei ole, voi *vastine* luonnollisesti esiintyä vain jonkin ajan ilmauksen sisältävässä virkkeessä. Neljässä tapauksessa lähtömuotona oleva *hAt*-johdos esiintyy lauseessa, joka alkaa *mielőtt*-sanalla ('ennen kuin'). Seuraava esimerkki havainnollistakoon muunlaista ajan ilmausta.

- En minä kiellä mitään. Yhtenä iltana tuli joku... *Ehdin* juuri *piiloutua* vaatekaappiin.

- Én nem tagadom le. Egy este csakugyan jött valaki... *Épp* hogy a szekrénybe *bújhattam*. (A135/170)

Muutamaan otteeseen on jo mainittu aineistossa esiintyvistä lähtömuodon ja käännöksen

moduseroista. *ehitiä*-verbin tapaukset ovat siinä mielessä kiinnostavia, että kolmessa tapauksessa kuudesta unkarin konditionaalinen lähtömuoto on saanut käänösvastineekseen indikaatiivisen *ehitiä*+infinitiivin. Seuraava esimerkki havainnollistaa tätä moduseroa.

Ranke sai myrkytetyn potilaan helposti nujerretuksi maahan, mutta ennen kuin hän *ehiti lähteä* huoneesta, pisti Decker lääkärin kuoliaaksi kirjoituspöydällä lojuneella teatterikiikarilla.

Ranke a megmérgezett beteget könnyéden a földre teperte, de mielőtt *kiléphetett volna* a szobából, az íróasztalon fekvő szinpadí törrel Decker ledöfte az orvost. (A197/249)

5.1.10 Muut verbivastineet

Edellä esiteltyjen *hAt*-johtimen verbivastineiden lisäksi aineistossa on vielä viisi tapausta, joissa *hAt*-johdosta vastaa infinitiiviin liittyvä predikaattiverbi. Nämä verbit ovat *aikoa*, *auttaa*, *jäädä*, *onnistua* ja *sallia*, joista kukin esiintyy vastineena vain kerran. Tapaukset ovat keskenään varsin erilaisia, ja koska niissä on jostain syystä vältetty edellä esiteltyjä tyypillisempiä verbivastineita, esittelen ne kaikki esimerkein.

- No? Olitteko muiden seurassa ennen meidän keskusteluumme? Mainittakoon, että *aion kuulustella* kaikkia, joiden väitätte seisseen lähellenne.

- Nos? Mielőtt velem beszélgetett, ott állt a többiek között? Figyelmeztetem, hogy erre nézve *kihallgathatok* mindenkit, akiről azt állítja, hogy közvetlen maga mellett állott. (A62/79)

Intensionaalisen *aikoa*-verbin viittaus kohdistuu tulevaan. Esimerkin tilanteessa lause tuntuu sisältävän uhkaavan tai varoittavan sävyn, mutta toisaalta sen voi tulkita myös episteemisluontoiseksi arvioksi tai ilmoitukseksi ('on todennäköistä/varmaa, että kuulustelen). Unkarin lauseen episteemisyyttä vastoin tuntuisi olevan pikemminkin mahdollisuutta ('Muistutan/varoitan/huomautan, että -- voin kuulustella') kuin todennäköisyyttä ilmaisevaa, mutta yhteistä on uhkaava sävy. Lähtötekstin voi kuitenkin tulkita myös dynaamiseksi tai deonttiseksi ('muistutan, että minulla on keinot tai lupa kuulustella'), mikä ei tunnu mahdolliselta suomennoksessa.

Kaikki me lähdemme tasangolta --, ja matkan varrella poikkeamme oikealle ja vasemmalle varustamaan -- itsemme kiipeilijän tarpeilla, joilla *autamme* vähäisiä kykyjämme *pääsemään* huipulle.

A lapályról indulunk el, --, s útközben hol jobbra, hol balra kitérve, felszereljük magunkat azokkal a hegymászó kellekkel, amelyekkel aprócska talentumunkat a csúcsra *segíthetjük*. (B135/129)

Tässä esimerkissä unkarin lauseen ('joilla pystymme auttamaan vähäiset kykyimme huipulle') modaalisuus on selvästi dynaamista, sillä relatiivilauseetta edeltävässä päälauseessa ilmoitetaan se lähde tai aiheuttaja, joka mahdollistaa toiminnan loppuunsaattamisen. Käänökseen valittu vastine on varsin mielenkiintoinen, koska unkarin *hAt*-johdoksen

kantaverbi *segít* ('auttaa') on siinä vaihtunut apuverbiksi. Tästä erosta huolimatta suomennoksenkin modaalisuus on tulkittava dyynaamisuudeksi. Virkkeen alussa mainitaan ne resurssit, joita toimija käyttää suoriutuakseen tehtävästä.

--; myöhemmin - kun kaikki olivat jo tottuneet poissaolooni - en enää tarvinnut tekosytäkään *jäää* kotiin *suremaan* itsekseni niitä, jotka olivat kyöneleitteni arvoisia.

--; később - mikor már megszokták távolléteimet - kifogásokra sem volt szükség, hogy otthon, magamban *gyászolhassam meg* azt, akit könnyeim megillettek. (B22/21)

Käännöksen *jäää*-verbi tuntuu tässä esimerkissä muuttavan, ikään kuin tarkentavan, lähtötekstin sisältöä. Unkarin lauseessa ('verukkeetkaan eivät olleet tarpeen voidakseni surra kotona, itsekseni') keskeistä on sureminen, käännöksessä taas korostuu kotiin jääminen johon liittyy sureminen. Tässä tapauksessa vastineen verbit eivät tunnu muodostavan yhtä kiinteää kokonaisuutta kuin muissa tämän ryhmän tapauksissa; tähän tulkintaa viittaisi myös parafraasi 'jäää kotiin ja surra'.

Palatkaamme takaisin paikallemme, kirjoituspöydän ääreen; siellä ehkä *onnistun* kerran pari *pukemaan ylleni* Pasarétin puitteni lokakuisen loiston.

Menjünk vissza a helyünkre, íróasztalunkhoz: ott talán még egyszer-kétszer *felölthetem* pasaréti fáim októberi pompáját. (B117/112)

Lähtötekstin dynaamisuus tuntuu tässä esimerkissä säilyneen käännöksessä hyvin samanlaisena. Tosin suomen *onnistua* sisältänee selvemmän viittauksen agentin ominaisuuksien vaikutukseen kuin unkarin *hAt*-johdos - ainakin, jos sitä vertaa neutraalimpaan *pystyä*-verbiin.

Kolmeen viikkoon yhdenkään sielun *ei sallittu poistua* Grand Hotelista.

Hat hétig egy lélek *sem hagyhatja el* a Grand Hotelt. (A18/20)

Sekä unkarin että suomen lause on edellisessä esimerkissä tulkittava yksiselitteisesti deonttista kieltoa ilmaisevaksi. Unkarin aktiivinen lause ('Yksikään sielu ei saa poistua') on kuitenkin käännöksessä muuttunut passiiviseksi, jolloin tuntemattomaksi jäävien kieltäjien asema korostuu.

5.2 Modaaliset ja muut adverbis

Suomen modaaliset adverbis muodostavat hyvin kirjavan joukon, kuten kappaleessa 3.5 kävi ilmi. Aineistossa esiintyy *hAt*:in vastineena varsin monia modaalisia adverbiseja, mutta niiden esiintymämäärät ovat suhteellisen pieniä modaaliverbivastineisiin verrattuna. Yhteensä tämän ryhmän vastineita on vain 30, ja koska olen jakanut ne neljään alaryhmään, riittää kuhunkin

alaryhmään vain 4-7 tapausta. Adverbivastineiden joukossa on myös muutamia sellaisia, joita ei voi lukea modaaliseksi mutta jotka siitä huolimatta tuovat oman lisäsävynsä kyseisiin lauseisiin. Näitä tapauksia on seitsemän.

Adverbivastineiden lähtömuotojen jakauma on poikkeuksellinen: eniten on nimittäin *lehet*-verbejä (16 tapausta) eikä *hAt*-johdoksia (12 tapausta), kuten muissa ryhmissä. *lehet*+infinitiivi- muotoja sitä vastoin on tavanomaisen vähän eli vain kaksi. Koska lähtömuotoina on muitakin kuin *lehet*-verbejä, vastineena voi pelkän adverbien lisäksi olla myös verbi ja sitä määrittävä adverbi. Seuraavasta taulukosta käyvät ilmi eri adverbivastineiden esiintymämäärät.

Taulukko 4: Adverbivastineiden esiintymämäärät

Adverbivastineet	<i>hAt</i>	<i>lehet+i</i>	<i>lehet</i>	Yht.
<i>ehkä, kenties</i>	2	-	5	7
<i>mahdollisesti</i>	-	-	6	6
<i>varmaan, ilm., luultav.</i>	2	-	2	4
modaaliset loppuliitteet	3	1	2	6
muut adverbien	5	1	1	7
Yhteensä	12	2	16	30

5.2.1 *ehkä, kenties*

ehkä tai *kenties* esiintyy *hAt*:in vastineena seitsemän kertaa, joten frekvenssi on pieni verbaalisiin vastineisiin verrattuna. Useimmiten eli viidessä tapauksessa unkarilainen lähtömuoto on *lehet*-verbi, mutta kahdessa tapauksessa lähtömuotona on muu verbijohdos. *ehkä* tai *kenties* voi olla vastineena yksinään tai liittyä verbiin. Vastineista harvinaisempi on *kenties*, sitä on käytetty vain kahdesti. Tämä ero selittynee sillä, että *ehkä* on suomen kielessä näistä kahdesta paljon taajemmin käytetty. Suomen kielen taajuussanastossa (1979, 300; 350) *ehkä*-sanana frekvenssi on 257 ja sijaluku 195 kun *kenties* on vasta sijalla 1174 frekvenssillä 48.

lehet-lähtömuodoista neljä esiintyy matriisirakenteessa (*lehet, hogy*). Kaikissa tapauksissa käänkösvastineena on pelkkä adverbi, joten lähtötekstin ja käänköksen rakenne

on erilainen. Seuraavat esimerkit havainnollistavat tätä eroa.

Mutta Kati oli sisukas, rohkea nainen, ja hän *kenties* näki lävitseni.

De Kati kemény, bátor kis nő volt, és *lehet*, hogy állátott rajtam - -- (B114/110)

- Se taitaakin olla lentävä matto... -- Minne se on voinut joutua Brunsin huoneesta? karjui hotellinomistaja malttinsa menettäen.

- *Ehkä* se on jossakin lipaston laatikossa.

- Hát ezért repül... -- Hová lett Bruns szobájából? - kiabálta magából kikeltlen a szállodás.

- *Lehet*, hogy ott van valamelyik fiókban. (A140/176)

Edelliset esimerkit osoittavat selvästi unkarin ja suomen välisen rakenteellisen eron. Unkarin *lehet, hogy* -matriisirakenne kääntyy adverbilla lyhyemmin ja sujuvammin kuin verbaalista vastinetta käyttämällä olisi mahdollista. Kuten unkarin lähtömuodoissa, myös käännöksissä adverbit määrittävät koko kyseistä lausetta. Kyse on episteemisestä modaalisuudesta, koska puhuja esittää arvelunsa proposition totuudesta.

lehet-verbiä on käytetty myös muuten kuin matriisilauseena, tosin vain kerran. Tällöin suomen vastineena on *ehkä olla*-verbiin liittyneenä, ei pelkkä adverbi. Modaalisuuden laji on kuitenkin episteeminen, kyseessä on puhujan tietoon perustuva totuusarvio.

Kello *oli ehkä* yksitoista ja Maud lueskeli vielä, kun oveen koputettiin.

Tizenegy óra *lehetett*, Maud még olvasott, mikor kopogtak. (A149/189)

Seuraavassa esimerkissä unkarin lähtömuotona on muu kuin *lehet*-verbi. Tapaus on epätavallinen, koska *hAt*-johdokseen liittyy infinitiivi.

- Ehkäpä voisitte tuoda julki tuon mahdollisuuden.

- Suurin piirtein. Toisin sanoen symbolisesti. Siis: jos henkilö on poliisikapteeni, hän *ehkä osaa* myös soittaa viulua.

- Talán közölhetné a megoldást.

- Nagyjából. Illetve szimbolikusan. Tehát: azért, mert valaki rendőrkapitány, *tudhat hegedülni is*. (A130/165)

Esimerkissä oleva unkarin lähtömuoto on aineistossa niin harvinainen, että se esiintyy siinä vain kahdesti. Yleensä *hAt*-johdos esiintyy yksinään ja infinitiivitäydennys liittyy *lehet*-verbiin. Esimerkin tapauksessa dynaamista *tud*-verbiä ('osata') on käytetty apuverbinä, joten se saa infinitiivikomplementin. Näin ollen *tud* kuuluu *hAt*:in välittömään vaikutusalaan, mutta välillisesti siihen kuuluu myös infinitiivitäydennys. Samalla tavoin käännöksessä *ehkä* määrittää ensisijaisesti *osata*-verbiä, mutta puhujan episteeminen arvio koskee koko propositiona ('hän osaa soittaa myös viulua').

5.2.2 mahdollisesti

Tähän ryhmään kuuluu kuusi tapausta, eli *mahdollisesti* on miltei yhtä yleinen vastine kuin *ehkä* ja *kenties*. Unkarin lähtömuotona on kaikissa tapauksissa yksipersonaisesti käytetty *lehet*, joko matriisilauseena tai toteavasti ilman seuraavaa sivulausetta. Seuraavassa esimerkissä lähtömuotona on kehyksen muodostava *lehet*.

Mahdollisesti ostan myös pulikoiran. Koira elää kymmenen vuotta, joten hän saa saattaa minut haudalleni.

Lehet, hogy veszek egy pulit. Egy kutya tíz-tizenkét évig is él, tehát ő fog engem a sírhoz kísérni. (B156/149)

Esimerkin edustama vastinetyyppi on verrattavissa edellisessä luvussa käsiteltyihin *ehkä*- ja *kenties*-adverbeihin *lehet*-verbin muodostaman matriisilauseen vastineina. Molemmissa unkarin verbaalinen lähtömuoto on korvattu adverbilla, jolloin on välttytty käyttämästä siihen verrattuna monimutkaista matriisi- ja sivulauserakennetta. Puhujan episteeminen arvio kohdistuu tässäkin tapauksessa proposition totuuteen.

Seuraavissa esimerkeissä *lehet* esiintyy yksinään lyhyenä toteamuksena. Esimerkkejä on kaksi sen vuoksi, että niistä toisessa unkarin kysymystä vastaa suomen toteamus.

Marjorie avaa rasian ... Hän nostaa kätensä hämmästyneenä. Kaikki ... kaikki on tallella. Onko hän menettänyt järkensä? *Mahdollisesti*.

Marjorie kinyitja ... A hajába nyúl ... Itt van ... mind ... mind ... Megörült?... *Lehet?* (A199/253)

Käsitätkö?

- Kyllä, isä.

- *Mahdollisesti*, sanoin. - Näin ehkä käsität myös viran, joka sinun on täytettävä.

Érted?

- Értem, édesapám.

- *Lehet* -mondtam. Ezek szerint talán a szerepet is érted, amelyet betölteni hívattál. (B86/83)

Edellisten esimerkkien lähtömuodot ovat samalla tavalla lakonisen toteavia kuin luvussa 5.1.1.3 (s. 50), jossa suomalaisena vastineena on *voi olla*¹⁹. Molemmissa tapauksissa episteeminen totuusarvio kohdistuu edellisen lauseen proposition. Ensimmäisessä esimerkissä käännös poikkeaa lähtötekstistä modaalisen lauseen lausetyypin suhteen; unkarin *lehet* on saanut peräänsä kysymysmerkin, jonka tilalla suomen *mahdollista*-adverbin jäljessä on piste.

---

¹⁹ Tällainen adverbisesti käytetty *lehet* on tämän aineiston perusteella melko harvinainen, sillä tapauksia on yhteensä vain kuusi. Niiden vastineena esiintyvät vain mainitut *voi olla* ja *ehkä*.

5.2.3 *ilmeisesti; luultavasti; varmaan*

Tämän ryhmän vastineet käsittelen samassa luvussa sen takia, että ne kaikki ilmaisevat episteemistä todennäköisyyttä eivätkä niiden merkitykset poikkea toisistaan kuin hieman. Toisin kuin suurimmassa osassa edellisten kahden luvun tapauksia nämä adverbivastineet eivät esiinny yksinään vaan verbiin liittyneenä. Neljästä tapauksesta kahdessa lähtömuotona on *lehet*, kahdessa taas *hAt*-johdos.

Ensimmäisessä esimerkissä vastineena on *luultavasti*. Unkarinkielisen lauseen ja käännöslauseen välillä on hienoinen ajatuksellinen ero, sillä unkarin lause ('Hän oli nyt luultavasti pohjakerroksessa') tuo esille lauseen subjektin kun taas suomenkielisestä lauseesta henkilösubjekti puuttuu kokonaan, koska siinä korostetaan paikkaa.

Tämä *oli luultavasti* jo pohjakerros. Kellarikerros oli hänen alapuolellaan.

Most a földszinten *lehet*. A szuterén alatta van. (A44/55)

Sekä lähtötekstissä että käännöksessä puhujan episteeminen arvio ilmaisee proposition todennäköisyyttä, mutta unkarin preesens on suomennettu imperfektillä. Kyse lienee kielten välisestä kerronnan tempuksen erosta.

Seuraavan esimerkin tapaus on erikoinen, koska käännöksessä on kaksi adverbivastinetta, *siis* ja *ilmeisesti*. Tässäkin esimerkissä on lähtötekstin ja käännöksen välillä aikamuotoero, sillä unkarin preesens on jälleen vaihtunut suomen imperfektiin.

Hänen yläpuolellaan näkyi avonainen ikkuna, jonka ruutu oli himmennettyä lasia. Se *ei siis ollut* asuinhuone vaan *ilmeisesti* kylpyhuone.

Felette egy recés üvegű, nyitott ablakot látott. Lakószoba *nem lehet*, csak mosdóhelyiség. (A71/91)

Esimerkin suomenkielinen lause tuntuu sisältävän enemmän modaalista ainesta kuin lähtötekstin vastaava lause. Unkarin episteemistä mahdottomuutta ilmaiseva *nem lehet* on korvattu *olla*-verbillä ja siihen liittyvällä *siis*-adverbilla. Näin ollen käännöksen jälkimmäisen lauseen alkuosa ilmaisee päätelmää tai toteamusta. Käännöksen *siis* viittaa eksplisiittisesti edellä kerrottuun, tekee siitä johtopäätöksen, lähtötekstissä sama päätelmä on implisiittinen. Suomenkielisessä lauseessa on kuitenkin toinenkin adverbi, modaalinen *ilmeisesti*, joka on lähtötekstiin nähden ensisilmäyksellä ylimääräistä informaatiota. Niinpä lauseen jälkimmäisessä osassa modaaliset suhteet kääntyvät toisin päin: unkarin toteava *csak mosdóhelyiség* on suomennettu episteemisesti epävarmemmalla, adverbien sisältävällä lausekkeella. Lähtötekstin ja käännöksen lauseiden kokonaismodaaliarvo tuntuu siis olevan jotakuinkin yhtenevä, vaikka osaset ovatkin epäidenttiset.

Viimeisessä esimerkissä vastineena on *varmaankin*, joka voi esiintyä myös ilman *kin-*päätettä. Jälleen unkarin preesens on vaihtunut käännöksessä imperfektiin.

Hän vilkuili ympärilleen, hinautui ikkunalaudalle ja olikin jo sisällä. -- Täällä *asui varmaankin* joku kerrospalvelijoista.

Körülnezett, azután felhúzódkodott, és máris benn volt -- Valamelyik szobaasszony *lakhat* itt.
(A138/174)

Unkarin lause eroaa edellisten esimerkkien tapauksista siinä suhteessa, että nyt *hAt*-johdos ei ole lauseen lopussa. Näin ollen lause ei tunnu ilmaisevan vahvaa subjektiivista episteemisyyttä vaan todennäköisyyttä lähentelevää mahdollisuutta.

5.2.4 Modaaliset loppuliitteet

Loppuliitteiden yleisyys *hAt*-johtimen ainoana vastineena on samaa luokkaa kuin muidenkin modaalisten adverbien, niitä esiintyy aineistossa vain kuusi kertaa. Eniten eli neljästi on käytetty *-hAn*-liitettä, lisäksi kerran esiintyvät *-pA* ja *-kaan*. Unkarin lähtömuodoissa on *lehet*-verbejä, *hAt*-johdoksia ja *lehet*+infinitiivi -rakenne. Tähän ryhmään eivät siis kuulu ne tapaukset, joissa loppuliitteen lisäksi on jokin muukin *hAt*-johtimen käännösvastine.

Seuraavissa esimerkeissä vastineena on *-hAn*. Ensimmäisen esimerkin vastineessa modaalii-ilmaisimia on tavallaan kaksi, koska loppuliitteen lisäksi kääntäjä on käyttänyt konditionaalista verbimuotoa, vaikka unkarin lähtömuoto on indikatiivissa. Toisessa esimerkissä unkarin muoto on *lehet*+infinitiivi, joten myös käännöksessä on yksipersonaisesti käytetty verbimuoto.

-- mutta silti heillä oli unkarilainen kokki ja kotona puhuttiin unkaria. Syyn tähän olen jo unohtanut.
Olisikohan tämänkin appi ollut unkarilainen.

--, de házában magyar szakácsnő főzött, s magyarul beszéltek. Hogy miért, elfelejtettem. *Lehet*, hogy apósa is magyar volt? (B89/86)

- Luojankiitos! Sanovat, ettei sinusta tartukaan enää.

- Niinhän ne lääkärit sanovat. Siksi pyysin sinut sisään. Vaikka *eihän* sitä koskaan *tiedä*. Entä itse?

- Hál' istennek! Már nem fertőzöl, hallom?

- Azt mondják az orvosok. Azért is engedtelek be a szobámba. Persze, sosem *lehet tudni*. S te?
(B131/126)

Ensimmäisessä esimerkissä unkarin *lehet* muodostaa matriisin seuraavalle *hogy*-lauseelle. Samanlainen rakenne on monen muunkin adverbien sisältävän vastineen lähtömuotona, kuten edellisistä kappaleista on käynyt ilmi. Myös tässä esimerkissä lähtötekstin rakenne on saanut

väistyä käännöksessä yksinkertaisemman tieltä. Samassa esimerkissä unkarin epäsuora kysymyslause päättyy kysymysmerkkiin, kun käännöslauseen perässä on piste. Sekä unkarin että suomen lauseen modaalisuus tuntuu kuitenkin olevan episteemistä. Kysymys antaa siihen oman lisävivahteensa, mutta puhuja tuntuu pitävän lauseen propositiota ('tämän appi on unkarilainen'/'apósa magyar') mahdollisesti totena.

Toisessa esimerkissä *hAt*-johdoksen sisältävä lause viittaa edellisen puhujan repliikkiin. Lauseella tuntuu olevan sekä dynaaminen että episteeminen tulkinta, koska sitä voi katsoa eri näkökulmista. Puhujalähtöisen episteemisen tulkinnan parafrasiksi sopisi esimerkiksi 'on mahdotonta tietää varmasti, vieläkö tartutan tautia'. Puhuja esittää siis arvionsa propositiosta '(joku) tietää varmasti', jolla hän viittaa puhekomppaninsa lausumaan. Dynaaminen tulkinta puolestaan on agenttikeskeinen. Sen mukaan 'ihminen on ominaisuuksiltaan sellainen olio, joka ei yleensä voi tietää asioita etukäteen'.

Kaksi seuraavaa esimerkkiä ovat keskenään hyvin erilaisia. Ensimmäisessä modaalisuus on selvästi episteemistä, puhuja ilmaisee pitävänsä lauseen propositiota todennäköisenä, miltei varmana. Toisessa esimerkissä sitä vastoin modaali-ilmaisimen sisältävä lause(ke) viittaa sekä edelliseen että seuraavaan lauseeseen.

- Soitin äsken isällesi. En maininnut mitään sinun haavoittumisestasi.
- Hyvä. Voin kuvitella, miten hermostunut hän *onkaan ollut* nähdessään tulipalon.
- Az imént telefonáltam az apádnak. Nem említettem, hogy megsebesültél.
- Jól tetted. Képzelem, a drága öreg, milyen ideges *lehetett*, amikor látta, hogy tűz van. (A191/243)

Vai sanoisinko että näin oli parempi? *Sanonpa* tai *en*, en voi tietää miten muutoin olisi voinut olla?

Vagy mondjam azt, hogy így volt jó? *Mondhatom* vagy *nem mondhatom*, hisz nem tudható, hogy másképp hogy lett volna. (B99/95)

Ensimmäisen esimerkin unkarilaisessa lauseessa *lehetett* on lauseen lopussa, joten se ilmaisee subjektiivista episteemistä todennäköisyyttä, ei niinkään mahdollisuutta. Samoin käännöksen loppuliitteinen verbimuoto paljastaa, että puhujan mielestä propositio on enemmän kuin vain mahdollisesti tosi. Tämä käy ilmi, kun lauseelle etsii sopivaa parafrasiasia. Suunnilleen samaa tuntuisi merkitsevän esimerkiksi modaalisen adverbien sisältävä parafrasi 'miten hermostunut hänen on täytynyt olla', mutta parafrasilauseessa 'miten hermostunut hän on saattanut olla' on aivan erilainen merkitys. Toisen esimerkin sanasanainen käännös kuulostaisi jotakuinkin seuraavalta: 'Vai sanonko, että niin oli hyvä? Voin sanoa tai olla sanomatta, mutta ei voi tietää, miten muutoin olisi ollut.' Siitä näkyy, että varsinaisessa käännöksessä ensimmäinen virke sisältää modusmuutoksen. Muuten käännös tuntuu pysytelleen uskollisena lähtötekstille, sillä epäilemättä unkarin polaarinen *mondhatom* vagy

nem mondhatom on jonkinlainen retorinen kiteytymä, jollaisena voi pitää myös käännökseen valittua vastinetta *sanonpa tai en*. Tämän tapauksen verbimuodolla lienee pikemminkin diskursiivinen kuin modaalinen funktio.

5.2.5 Muut adverbis

Varsinaisten modaalisten adverbien lisäksi aineistossa on *hAt*-johtimen vastineina muitakin adverbeja. Näistä seitsemästä tapauksesta (*helposti, hyvin, kai, kunpa, nyt, suunnilleen*) vain kahdessa on sama adverbi, joten kyseisten vastineiden frekvenssi on miltei olematon. Myös modaalisuuden suhteen nämä tapaukset ovat heterogeenisiä; tosin deonttisuus puuttuu niistä kokonaan.

Ensimmäisen esimerkin *kai*-adverbi on tosin modaalinen, mutta esittelen sen tässä yhteydessä, koska se esiintyy vain kerran eikä sen modaalilaji ole yksiselitteinen.

- Vanha mies on vain puolikas, jatkoin hetken tauon jälkeen,--. - Puuttuva puolikas on sinun täytettävä, poikani. *Uskot kai*, että pidän sinua miehenä, ja tulen kuuntelemaan, ainakin hyvin todennäköisesti, neuvojesi ja huomautuksiasi.

- Az öregember csak egy fél férfi - folytattam rövid szünet után, --. - A másik felét te vagy kipótolandó, fiam. Ebből *megértheted*, hogy férfiszámba veszlek, és meg fogom hallgatni, legalábbis minden valószínűség szerint, tanácsaidat és figyelemezteseidet. (B87/83)

Tämä tapaus on mielenkiintoinen esimerkki siitä, miten lauseiden välinen yhteys saattaa hämärtyä käännöksessä. Unkarin *hAt*-johdoksen sisältävä lause alkaa *ebből*-pronominilla ('tästä'), joka sitoo edellisen lauseen jälkimmäiseen. Lauseen sanasanainen käännös 'Tästä varmaankin käsität, että' paljastaa, että kyse on episteemisestä, todennäköisyyttä ilmaisevasta arviosta, joka samalla on eräänlainen tunnustus puhekumppanin ominaisuuksille. Käännöksestä puuttuu lähtötekstin syy-seuraus -suhde, joten jälkimmäisen lauseen voi tulkita kahdella tavalla - semminkin, koska verbikin on vaihtunut toiseksi. Toinen tulkinta on samanlainen kuin unkarin lauseessa, toinen taas on aivan eri sävyinen. Parafraasista 'Tunnet uskovan (mutta väärin perustein), että pidän sinua miehenä' käy ilmi tämän tulkinnan miltei vastakkainen, negatiivisesti väritynyt sisältö.

- Katso vaikka tuota nupuissa olevaa hevoskastanjaa, sanoin Jánosille. - *Se on suunnilleen* minun ikäiseni ja silti se kantaa nuppuja.

- Tekints ki erre a gesztenyére - mondtam Jánosnak. - Velem egykorú *lehet*, mégis rügyezik. (B75/73)

Unkarin lauseessa ('sen täytyy olla ikäiseni') puhuja arvioi proposition todennäköisesti pitävän paikkansa. Myös käännöksessä on kyse episteemisyydestä, mutta arvio tuntuu

kohdistuvan toisaalle. Indikatiivinen predikaatti implikoi, että puhujan mielestä propositio pitää paikkansa, epävarmuutta aiheuttaa vain puun täsmällinen ikä. Lähtötekstissä taas vähäinen epävarmuus kohdistuu koko predikaatioon 'puu on samanikäinen', joten lauseiden modaaliset sävyt eivät ole identtiset.

- Siis syksy eikä talvi vielä. Miksi sitten lämmitätte aivan kuin ulkona lumi narskuisi jaloissa? --

- Mitä teillä taas on sitä tyttöä vastaan? hän kysyi. - *Tehän tiedätte hyvin*, että hän on viluinen.

- Tehát ősz, és még nem tél. Akkor meg miért fűt be úgy a kazánban, mintha odakünn az ember talpa alatta már ropogna a hó?

- Mi baja már megint azzal a kislánnyal? - kérdezte egy idő múlva. - *Tudhatja*, hogy fázos. (B106/102)

Unkarin *hAt*-johtimen vastineena on tässä esimerkissä kaksi adverbia, jotka yhdessä tuovat lauseeseen samankaltaisen episteemisen sävyn kuin lähtötekstissä. Puhuja arvioi puhekumppaninsa tietoja mainitsemastaan asiasta ja toteaa, että tämän todellakin pitäisi tietää asiasta. Puhefunktioltaan lausuma lienee tulkittava lieväksi moitteeksi tai epäsuoraksi vastustuksen ilmaukseksi edellisen repliikin sisällölle.

- Mistä olette tulossa?

- *Kunpa* vain tietäisin...

Hän katosi kylpyhuoneeseen ja --

- Honnan jön?

- *Lehet* azt tudni...?

Eltűnt a fürdőszobában, és -- (A149/189)

Käännöksessä vastineena käytetty *kunpa* luetaan oikeastaan konjunktioihin, mutta tässä tapauksessa sen merkitys on adverbinen, koska se aloittaa päälauseen (ks. NS1 1978, 581). Lauseessa on vahvasti volitiivinen, toivetta ilmaiseva sävy, mutta samalla se implikoi puhujan - kenties teeskenneltyä - tietämättömyyttä. Unkarin lauseen perässä on kysymysmerkki, joka puuttuu käännöksestä. Silti lähtötekstin ja käännöksen lauseilla tuntuu olevan samanlainen, hieman välttelevä sävy.

5.3 Adjektiivi- ja substantiivivastineet

Tämä ryhmä koostuu keskenään hyvinkin erilaisista vastineista, mutta mielestäni on perusteltua käsitellä ne saman otsikon alla, koska kaikkiin vastineisiin sisältyy joko adjektiivi tai substantiivi, yleensä *olla*-verbiin liittyneenä. Ensimmäinen alaluku sisältää syntaktisesti samantyyppisiä tapauksia. Niistä useimmissa *olla*-verbi ja substantiivi tai adjektiivi muodostavat kiteytyneen sanaliiton, joihin useimmissa tapauksissa liittyy infinitiivitäydennys.

Toisessa alaluvussa taas käsitellään *mahdollis*-kantaisia adjektiiveja ja substantiiveja, jotka yhtä poikkeusta lukuun ottamatta esiintyvät *olla*-verbiin liittyneenä, ilman infinitiivitäydennystä. Vastineina nämäkin ovat marginaalisia, sillä ensin mainittuja tapauksia on kahdeksan, jälkimmäisiä yhdeksän.

5.3.1 *olla* + substantiivi / adjektiivi

olla-verbiin liittyvät tämän ryhmän tapauksissa substantiivit *lupa*, *syy*, *aika* ja *oikeus* sekä adjektiivit *hyvä* ja *turha*. Modaalisuuden lajeista ne edustavat lähinnä deonttisuutta ja dynaamisuutta, mutta joukossa on myös ainakin yksi evaluatiivi. Unkarin muodoissa ei ole yhtään *lehet*-verbiä, *lehet*+infinitiivi sitä vastoin esiintyy niissä kahdesti. Seuraavissa kahdessa esimerkissä modaalisuus on selvästi deonttista.

Se oli juridisesti pätevä todistus, jonka mukaan ylikomisario Elderillä *on lupa kotietsintään* missä tahansa Grand Hotelin huoneessa ilman erityisperusteluja.

Szabályszerű bírói végzés volt, amely szerint Elder főfelügyelő, minden indokolás nélkül, a Grand Hotel valamennyi szobáját átkutathatja. (A124/156)

Olkaa hyvä ja käykää vielä ilmoittamassa tästä johtajistolle. Se on vain muodollisuus. Meillä *ei ole oikeutta luovuttaa* löytötavaroita.

Sziveskedjék majd a direkciónál kérn... Ez is csak formaság. Mi *nem adhatunk ki* talált tárgyat...

(A86/108)

Ensimmäisen esimerkin päälauseesta käy ilmi, että deonttisen luvan ilmaukselle on lailliset perusteet; kyse ei siis ole yksilöiden välisistä valtasuhteista johtuvasta vaan institutionaalista luvallisuudesta. Tässä tapauksessa *olla*-verbin ja substantiivin sanaliittoon ei liitykään verbi vaan *lupa*-sanana rektion mukainen illatiivimuotoinen substantiivi. Sen eteen sopisi tosin esimerkiksi infinitiivi *suorittaa*, mutta tässä tapauksessa se olisi ylimääräistä informaatiota. Toisessa esimerkissä *olla* liittyy kieltoverbiin, joten sanaliitto siihen liittyvine infinitiiveineen ilmaisee deonttista kieltä. Myös tässä tapauksessa deonttinen määräys perustuu sääntöihin, vaikka sitä ei ilmaista yhtä eksplisiittisesti kuin ensimmäisessä esimerkissä.

Seuraavat esimerkit havainnollistavat sitä, miten sama sanaliitto voi saada erilaiset tulkinnat lauseasemasta ja -yhteydestä riippuen.

- Kiitos, mutta olen sitä mieltä, että nämä kaksi asiaa *on syytä pitää erillään*, vastasi kapteeni kylmästi.

- Köszönöm, de azt hiszem, *elkülöníthetjük a két ügyet - felelte a kapitány hidegen*. (A67/85)

Jokainen epäilyksenalainen voidaan määrätä 24 tunniksi arestiin...

- *Jos on syytä epäillä* heidän yrittävän karkaamista. Mutta täältäähän kissanpoikanenkaan ei voi poistua huomiota herättämättä.

Minden gyanúsított 24 órára őrizetbe vehető...

- ...Ha szökéstől *lehet tartani*. De itt egy kiscica sem távozhat észrevétlenül. (A93/115-116)

Ensimmäisessä esimerkissä ilmauksen modaalisisältö lienee tulkittava deonttista pakollisuutta osoittavaksi. Sen sävy ei kuitenkaan ole yhtä velvoittava kuin olisi esimerkiksi ilmauksen 'on pidettävä'. Syy tällaisen lievempää pakollisuutta ilmaisevan muodon valintaan voivat olla esimerkiksi puhetilanteen asettamat kohteliaisuusvaatimukset. Unkarin ja suomen muotojen välillä on persoonamuodon ero. Unkarin monikon ensimmäisen persoonan muotoa vastaa suomen yksipersonainen tai geneerinen ilmaus. Tässä tapauksessa unkarin muoto lienee tulkittava merkitykseltään passiiviseksi, koska monikon kolmannen persoonan lisäksi myös ensimmäistä persoonaa käytetään suomen passiivin funktiossa (Keresztes 1974, 121). Toisessa esimerkissä sanaliitto on ehtoa ilmaisevassa sivulauseessa, jolloin kyse on non-faktuaalisesta tapahtumasta. Niinpä ilmausta ei voida pitää velvoittavana, vaan sen avulla esitetään eräänlainen reunaehto edellisen lauseen deonttisen luvallisuuden ilmaukselle. Niinpä ehtolauseen ilmauksen modaalisuus tuntuisi olevan pikemminkin dynaamista mahdollisuutta, jonka voisi esittää esimerkiksi parafrasilla 'jos olosuhteet olisivat sellaiset, että voisi epäillä--'. Tässä esimerkissä sekä lähtötekstissä että käännöksessä on persoonan etäännyttävä yksipersonainen ilmaus.

Dynaaminen vivahde on myös seuraavan esimerkin modaali-ilmauksessa. Suomen muoto on unkarin muotoa informatiivisempi tai eksplisiittisempi sen suhteen, mihin dynaaminen mahdollisuus perustuu.

- Älkää siitä huolehtiko, rauhoitteli nuorukainen, - karanteeni kestää useita viikkoja, ja meillä *on* kyllä aikaa puhua asiat selviksi.

- Ezzel most ne legyen gondja - nyugtatta meg a fiatalember -, hiszen a vesztegár néhány hétig tart, és addig *megbeszélhetjük*. (A26/30)

Esimerkissä edeltävä konteksti paljastaa ajalliset olosuhteet dynaamisen mahdollisuuden perusteeksi. Unkarin *hAt*-johdos ei sisällä enää viittausta aikaan, mutta demonstratiivipronomini *addig* viittaa siihen ('ja siihen mennessä pystymme sopimaan/keskustelemaan asiasta'). Suomen modaali-ilmaukseen sisältyy vielä *kyllä*-myöntösana, joka vahvistaa ajan riittävyyttä.

Seuraavassa esimerkissä *olla*-verbiin liittyy adjektiivi. Tässä tapauksessa ilmauksella on evaluoiva sävy. Kangasniemen (1992, 275) mukaan evaluatiiveina käytetäänkin yleensä juuri erilaisia arvioivia adjektiiveja.

Elder tajusi joutuneensa umpikujaan, jossa *oli* enää *turha pyöritellä* tätä kysymystä, vaikka jokin tässä kertomuksessa ei täsmännyt.

Elder jól látta, hogy zsakutzába jutott, és *nem feszgetheti* tovább a kérdést, pedig itt valami hiba van...
(A162/205)

Unkarin kielteinen *hAt*-johdos on saanut käännöksessä vastineekseen myöntömuotoisen predikaatin ja siihen liittyvän kielteisen adjektiivin. Niinpä molemmissa tapauksissa on samanlainen toiminnan hyödyttömäksi arvioiva sävy. Virke on oiva esimerkki siitä, miten sekä unkariksi että suomeksi on haluttu välttää kiellon toistoa, mutta päädytty sijoittamaan suoranainen kieltoverbi eri lauseisiin. Lähtötekstin viimeinen lause on nimittäin myöntömuotoinen ('vaikka jokin vika tässä on'), vastinelause puolestaan kielteinen. Jälleen kerran unkarin kahden viimeisen lauseen preesensmuoto on käännöksessä vaihtunut imperfektiin.

5.3.2 *on mahdollista; (on) mahdollisuus*

Tämän ryhmän vastineiden unkarinkielisissä lähtömuodoissa on hyvin vähän variaatiota. *on mahdollista* esiintyy ainoastaan *lehet*-verbin vastineena ja *on mahdollisuus* on kolmesta tapauksesta kahdessa *tehet*-johdoksen vastineena. Näyttääkin siltä, että unkarin *lehet*-verbi saa melko usein *mahdollis*-kantaisen vastineen, sillä myös adverbivastineista *mahdollisesti* oli ainoastaan kyseisen verbin vastineena (ks. 5.2.2 s. 87).

Vastineista yleisempi on *on mahdollista*, tapauksia on kaikkiaan kuusi. Niistä neljässä se muodostaa kehyksen seuraavalle *että*-lauseelle, samoin kuin unkarin lähtötekstissä *lehet on hogy*-lauseen kehyksenä. Kahdessa muussa tapauksessa sekä *lehet* että sen vastine esiintyvät lyhyessä toteavassa lauseessa. Käännöksissä on siis noudatettu lähtötekstin rakennetta. Modaalisuuden laji tuntuu näissä tapauksissa olevan yleensä episteeminen - joissain tapauksissa tosin lienee dynaaminenkin tulkinta mahdollinen. Seuraavat esimerkit havainnollistavat tämän vastineen käyttöä ja modaalisuuden lajia.

Mutta pyjamassa voisi olla tällaiset napit, ja kyseisellä henkilöllä oli yllään pyjama hänen paetessaan minua. Mutta *on* tietysti *mahdollista*, että hän pakeni jonnekin muualle.

De pizsamában lehetsége, és az illető pizsamában szökött meg előlem, de *lehet* hogy másféle menekült.
(A33/41)

Häcker kalpeni.

- *Onko mahdollista*, että... kirous... olisi tarttuvaa?

- Enpä usko.

- Minullakin on aivan sellainen tunne kuin minut olisi... kirottu.

- *Se on täysin mahdollista*, vastasi Bruns.

Häcker elszápadt:

- *Lehet*, hogy... az átok... ragályos?

- Nem hiszem.

- Én is úgy érzem magam, mintha megátkoztak... volna.

- Az könnyen *lehet* - felelte Bruns. (A137/173)

- Anteeksi, siinä tapauksessa on tapahtunut erehdys. Pastori Craffordia odotetaan.

- *Ei* sekään *ole* kyllä *mahdollista*. Crafford paistettiin viime vuonna Viktoria-järvellä ---

- Bocsánat, akkor tévedés. Rev. Craffordot várják.

- *Az sem lehet*. Craffordot tavaly megsütötték a Viktoria Nyanza tónál --- (A56/70)

Ensimmäisessä esimerkissä ja toisen esimerkin ensimmäisessä kohdassa *on mahdollista* muodostaa kehyksen seuraavalle sivulauseelle. Ensimmäisen esimerkin tapauksessa puhuja esittää episteemisen arvionsa proposition todenmukaisuudesta - proposition, joka sijaitsee seuraavassa *että*-lauseessa. Käännöksen *tietysti* on lähtötekstiin nähden ylimääräistä, mahdollisuutta vahvistavaa informaatiota, jota ei ainakaan eksplisiittisesti ole ilmaistu unkariksi. Toisen esimerkin ensimmäinen vastine on kysymysmuotoinen. Niinpä puhuja ei esitä sivulauseen propositiosta omaa arviotaan, vaan pyytää siitä keskustelukumppanin arvion. Tässäkin tapauksessa kyse tuntuu olevan episteemisestä mahdollisuudesta. Toisen esimerkin jälkimmäisessä tapauksessa samoin kuin viimeisessä esimerkissä *lehet* ja sen vastine ilmaisevat selkeästi episteemistä arviota propositiosta. Koska näissä tapauksissa modaali-ilmaukset esiintyvät ilman seuraavaa sivulauseetta lyhyen toteavissa lauseissa, niiden arvio kohdistuu edellisen puhujan lausuman propositioon²⁰. Viimeisessä esimerkissä suomen lause sisältää jälleen "ylimääräistä" modaalainesta, nimittäin vahvistavan *kyllä*-sanana (samalla tavoin kuin edellisen luvun 6.3.1 esimerkissä A26/30).

(*on*) *mahdollisuus*, toisin kuin *on mahdollista*, ilmaisee dynaamista modalisuutta.

Niissä kahdessa tapauksessa, joissa se on *tehet*-johdoksen (< *tesz* 'tehdä') vastineena, sen parafrasina voisi olla esimerkiksi 'pystyä tekemään', kuten seuraavat esimerkit osoittavat.

Felix pakotti tytön kuuntelemaan.

- Meillä *on* vain yksi *mahdollisuus*. Muistiinpanojen sijasta jätämme kirjeen, ---

Felix elkeseredtten errőszakolta őtletét.

- Egyet *tehetiünk* csak... A fűzetet helyet levelet helyezünk el, --- (A151/192)

²⁰ Viittaus on samantapainen kuin joissakin *voida*-verbin tapauksissa luvussa 5.1.1.3.1, joissa niissäkin lähtömuotona oli *lehet*. Erona on vain se, että *on mahdollista* todella arvioi proposition todenmukaisuuden mahdollisuutta, *voi olla* -vastineella todettiin olevan hieman erilaisen funktion.

- Minä kerron, keskeytti Sergius. - Ymmärrättehän, Maud? Tässä tilanteessa *ei ole* muuta *mahdollisuutta*.
  - Majd én elmondom - szólt közbe Sergius. - Ezt ugye... belátja, Maud...? *Nem teheti* helyettem más...
- (A117/146)

Kummankin esimerkin lauseessa on olennaista se, että mahdollisia toimintatapoja on vain yksi. Ensimmäisessä esimerkissä, jossa unkarin *tehet* ja suomen *vastine* ovat myöntömuodossa, tämä ilmaistaan lukusanalla *yksi* (*egy*), toisen esimerkin kieltomuotoon taas liittyy indefiniittipronomini *muu* (*más*). Lauseyhteydestäkään ei kuitenkaan eksplisiittisesti käy ilmi, mistä johtuu, että puhujan käsityksen mukaan on vain yksi tapa hoitaa asia. Molemmissa tapauksissa modaali-ilmauksella tuntuu olevan vaikuttamaan pyrkivä funktio, puhuja haluaa sen avulla saada keskustelukumppaninsa oman mielipiteensä kannalle.

5.4 Muut modaaliset vastineet

Tämä vastineryhmä on esiintymämäärältään kaikkein pienin, sen kahteen alaryhmään kuuluu yhteensä vain yhdeksän tapausta. Halusin kuitenkin käsitellä ne omana lukunaan, koska niissä *hAt*-johdos on saanut jonkin eksplisiittisen modaalisen vastineen, toisin kuin seuraavan luvun tapauksissa. Jälleen kerran *hAt*-johdos on tavallisin lähtömuoto, *lehet* ja *lehet*+infinitiivi esiintyvät kumpikin vain kerran.

5.4.1 Verbimodukset

Tähän ryhmään kuuluvissa tapauksissa unkarin *hAt*-lähtömuodon vastineena on joko konditionaalinen tai imperatiivinen verbimuoto eikä lauseessa ole muita modaalisuuden ilmaisimia. Indikatiiviset vastineet käsitelen erikseen seuraavassa luvussa, koska indikatiivin ei yleensä katsota varsinaisesti ilmaisevan modaalista astetta. Tapauksia on vain viisi, joten tämä vastinetyyppi on hyvin marginaalinen. Esimerkkien vähäisyydestä huolimatta niiden joukkoon mahtuu episteemisyden, deontisuuden ja dynaamisuuden ilmaukset. Unkarin lähtömuoto on yhtä *lehet*-verbiä lukuun ottamatta *hAt*-johdos. Esiintymiä on vain vähän, joten käsitelen ne kaikki esimerkkien avulla, koska tapaukset ovat keskenään erilaisia.

Ensimmäisessä esimerkissä unkarin indikatiivisen *hAt*-johtimen vastineena on konditionaalinen verbimuoto. Sekä unkarin että suomen muoto ilmaisee episteemistä

todennäköisyyttä, ellei jopa varmuutta, tosin kontrafaktuaalisena, tietystä menneen ajan mahdollisessa maailmassa.

Minut oli löydetty. Voisinko paeta? Se oli mahdotonta. *Olisin tuhonnut* molemmat perheeni, jos olisi tullut ilmi, että herttua Sergius on syyllistynyt kaksinnaimiseen.

--- - megtaláltak. Elszökni? Lehetetlen. Két családot *dönthettem* most már *romlásba*, ha kiderül, hogy Sergius herceg bigámiát követett el. (A119/149)

Tämä esimerkki on siinä mielessä erikoinen tapaus, että unkarin lauseen indikatiivimuoto ei tunnu järkeenkäyvältä. Koska sitä seuraa *ha*-ehtolause, odotuksenmukaisin olisi siinäkin konditionaali. Onkin siis mahdollista, että kyse on yksikertaisesti painovirheestä, jolloin suomen vastineesta puuttuisi modaali-ilmaisain. En kuitenkaan ole löytänyt unkarinkielisestä kirjasta toista painosta, joten vertailu ei ole ollut mahdollista. Näin ollen tapaus jääköön tähän ryhmään - kunnes toisin todistetaan.

Seuraavassa esimerkissä unkarin indikatiivia vastaa niin ikään konditionaali, mutta tällä kertaa sen merkitys on dynaaminen.

- No, sehän tässä vain enää puuttuu, hän murisi hiljaa, mutta niin että jokainen meistä *kuulisi*. - Vai, että lapsi?

- Hisz csak az hiányozna - morogta halkán, de úgy, hogy valamennyien *meghallhattuk*. - Gyerek? (B91/88)

Lauseyhteys vahvistaa tässä tapauksessa dynaamista tulkintaa ja ilmaisee, mihin toiminnan mahdollisuus perustuu. Puhujan kerrotaan ilmaisevan asiansa hiljaa, mutta koska heti perään seuraa vastakohtaa ilmaiseva konjunktio *mutta / de*, ei vaimea ääni kuitenkaan estä kuuluvuutta.

Konditionaalivastine esiintyy myös deonttisessa merkityksessä. Seuraava esimerkki havainnollistaa tätä konditionaalien käyttöä.

- Älä määräile minua, Mae, hän jatkoi hyräilemistään. --

- *Häpeäisit* vähän! Mitähän henkilökunta minusta ajattelee. Sinä flirttailet sisäkön kanssa.

- Ne írja elő nekem, Mae, hogy mit tegyek -- és dúdolt. --

- *Szégyellheti magát!* Mit gondolhat rólam a személyzet! A szobaleánnyel flörtöl. (A144-145/182)

Kahdessa viimeisessä esimerkissä unkarin indikatiivisen *hAt*-johdoksen vastineena on imperatiivinen verbimuoto. Koska kyseessä on monikon kolmannen persoonan imperatiivimuoto, sillä ei ole käskevää eikä ylipäätään deonttista merkitystä.

- Anteeksi, se oli vain esimerkki. Mutta *ottakaamme* toinen. Jos mies odottaa puolisoaan rautatieasemalla

- Bocsánat, csak a példa kedvéért mondtam. De *vehetünk* másikat. Ha egy ember várja a feleségét a pályaudvaron, --- (A130/165)

Olkoonkin, että en onnettomien olosuhteiden vuoksi voi luovuttaa teitä poliisille, mutta roiston kanssa en liittoudu...

Lehet, hogy szerencsétlen körülményeim miatt nem adhatom rendőrkézre, de gazemberrel nem szövetkezem... (A35/43)

Ensimmäisessä esimerkissä ilmauksen modaalisuus lienee tulkittava dynaamiseksi, parafraasiksi sopisi esimerkiksi 'Mutta (minun puolestani) voimme ottaa toisen'. Modaalisuutta olennaisempi lienee kuitenkin verbin puhefunktio. Puhuja tekee modaalilmauksellaan myönnytyksen keskustelukumppanilleen, siihen viittaa jo repliikin alun anteeksipyyntö. Toisessa esimerkissä unkarin lähtömuotona on jo useaan otteeseen esiintynyt episteemisyyttä ilmaiseva *lehet, hogy* -kehysrakenne. Myös suomen imperatiivimuodon modaalisuus on episteemistä, koska puhuja esittää sen välityksellä arvionsa asioiden tilasta, mutta episteemisyyden aste tuntuisi suomennoksessa olevan lähtötekstiä vahvempi; unkarin episteemistä mahdollisuutta vastaa käännöksessä suoranainen episteeminen varmuus.

5.4.2 Verbiliitot

Edellä käsiteltyjen modaaliverbin ja infinitiivin muodostamien verbiketjujen lisäksi vastineena esiintyy myös muutama tapaus, joissa *olla*-verbiin liittyy infinitiivinen verbi. Tapauksia on vain neljä, joista kahdessa vastineena on episteeminen verbiliitto.

Modaalisiin verbiliittorakenteisiin kuuluva episteeminen verbiliitto muodostuu *olla*-verbistä ja passiivin ensimmäisen partisii-pin monikon inessiivistä (esimerkiksi *on tehtävissä*). Nimensä perusteella sen pitäisi ilmaista episteemistä modaalisuutta, mutta käytännössä tällaisen rakenteen sisältävät lauseet tuntuvat ilmaisevan myös dynaamisuutta. Episteemistä verbiliittoa on käytetty aineistossa vastineena vain kaksi kertaa, joten niiden perusteella on vaikea tehdä pitemmälle meneviä johtopäätöksiä. Seuraava esimerkki kuitenkin havainnollistakoon tätä rakenteen episteemis-dynaamista luonnetta.

- Entä jos... maksaisin palkkaa työstänne?
- Minä *en ole lahjottavissa*.
- Ès ha... fizetést ajánlanék, hogy dolgozzon?
- Engem *nem lehet megvesztegetni*. (A104/130)

Jos lausetta tarkastelee puhujan näkökulmasta, episteemisen mahdottomuuden tulkinta tuntuu ensisijaiselta. Dynaamisessakin tulkinnassa keskeiseen asemaan nousee puhuja, sillä hänen ominaisuutensa ovat sellaiset, että kukaan ei pysty häntä lahjomaan. Toisaalta dynaamisuuden voi ajatella olevan myös olosuhteista johtuvaa, jolloin toiminnan mahdottomuus olisi peräisin sekä puhujan (eli toiminnan kohteen) että vallitsevien olojen yhteisvaikutuksesta. Dynaamisuuteen kiinteästi kuuluva agentti on tässä tapauksessa geneerinen, kuten on unkarin

lehet+infinitiivi -lähtömuotokin.

Isä katsoi aluksi taiteilijaa kovin karsaasti. Lopulta hän kuitenkin suostui liittoon, sillä hänen tyttärensä karsasti vielä enemmän. Tämä karsasti jopa siinä määrin, että parempaa sulhasta *ei ollut odotettavissa*.
Az atya igen rossz szemmel nézte a művészt eleinte. De végre is beleegyezett a frigybe, miután leánya még rosszabb szemmel nézte a művészt. Annyira rossz szemmel, hogy jobb vőlegényre *nem számíthatott*.
(A15/17)

Tämän esimerkin käänöksessä ei huomioida unkarin *hAt*-johdoksen persoonamuotoa ('ettei hän voinut odottaa parempaa sulhasta'). Niinpä lauseen dynaaminen sävy välittyi selkeämmin lähtötekstistä kuin käänöksestä, jossa toiminnan agenttiin viitataan vain implisiittisesti.

Viimeisessä esimerkissä *olla*-verbiin liittyy neljännen infinitiivin muoto joka ilmaisee, "mitä jonkun on tehtävä tai sopii tehdä" (Ikola 1983, 62) .

Sen jälkeen jätän eroanomukseni, sillä sen vertaa olen gentlemannina velkaa. Sinulle ja itselleni, sillä sinua minun *on kiittäminen* kaikesta.
Azután majd beadom a lemondásomat, mert ezzel mint gentleman tartozom. Neked és magamnak, miután neked *köszönhetek* mindent. (A169/213)

Tässä tapauksessa kyse ei ole tekemisen sopivuudesta vaan sen ehdottomuudesta eli dynaamisesta välttämättömyydestä. Kuten edellä on jo käynyt ilmi (ks. 5.1.6), modaalinen välttämättömyys on *hAt*-johtimen merkityksissä marginaalinen, mutta tämä esimerkki osoittaa jälleen, että sen merkitys on hyvin monitahoinen.

5.5 Vastineet, joista puuttuu eksplisiittinen modaalisuuden ilmaisin

Aineistossa on yllättävänkin paljon tapauksia, joissa unkarin *hAt* ei saa suomennoksessa minkäänlaista modaalista ilmaisinta vastineeksi. Tällaisia tapauksia on yhteensä 61, joten vastineryhmänä se on toiseksi suurin *voida*-verbin jälkeen. Ryhmän tapaukset ovat kuitenkin varsin heterogeenisiä, joten käsittelen niitä kolmessa alaluvussa. Oman selkeän alaryhmänsä muodostavat sellaiset tapaukset, joissa suomenkielisenä vastineena on unkarin *hAt*-johdoksen kantaverbiä vastaava verbi; käytän vastinetyypistä nimitystä "sama verbi". Toisessa ryhmässä vastineena on jokin muu verbi, joten vastinetyypin nimenä on "eri verbi". Kolmanteen ryhmään kuuluvat käänösmuutostapaukset. Raja toiseen ja kolmanteen ryhmään kuuluvien tapauksien välillä ei ole aina täysin selkeä, mutta useimmissa käänösmuutostapauksissa ero lähtötekstiin on huomattava.

5.5.1 Sama verbi

Modaalittomista vastineista tämän ryhmän tapaukset ovat yleisimpiä, niitä on kaikkiaan 38. Olen jakanut ne vielä alaryhmiin muodon mukaan. Useimmiten vastineverbi on jotakuinkin samassa muodossa kuin lähtötekstin johdos, mutta joissain tapauksissa vastineen muoto poikkeaa selvästi lähtömuodosta; yleensä unkarin *hogy*-lause on tällöin korvattu suomen lauseenvastikkeella. “Samanmuotoiset” verbivastineet, vaikka eivät eksplisiittisesti ilmaisekaan modaalisuutta, tuntuvat edustavan episteemisyttä ja dynaamisuutta jokseenkin yhtä yleisesti; parissa tapauksessa tulkinta horjuu niiden välillä. Joukkoon mahtuu myös joitakin deonttisuutta ilmaisevia tapauksia. “Erimuotoisissa” vastineissa taas dynaamisuus on tavallisinta, sillä joukossa on vain yksi deonttisuuden ilmaus.

5.5.1.1 “Samanmuotoinen” verbi

Tähän ryhmään kuuluu yhteensä 30 tapausta, joista osassa modaalisuus tuntuu olevan episteemistä, osassa taas dynaamista, siitä huolimatta, että lauseissa ei ole eksplisiittistä modaalisuuden ilmaisinta. Muutamassa tapauksessa modaalinen sävy kuitenkin jää epäselväksi. Verbien kirjo on melkoinen, sillä vain kahden verbin *hAt*-johdos (*lehet*, *kaphat*) esiintyy useammin kuin kerran. Koska vastineet kuitenkin noudattavat samaa kaavaa, muutamien tapausten esittely modaalilajia kohti riittänee luomaan kuvan tästä vastinetyypistä. Käsittelen ensin episteemisyttä ilmaisevat tapaukset.

- Vahinko, että hän alkoi kirjoitella runoja. Hänestä *olisi tullut* suurenmoinen prosaisti.
- Kár, hogy költőnek ment, s verseket ír. Kiváló prozsaíró *lehetett volna* belőle. (B134/128)

Hän *oli* suunnilleen pohjakerroksen tasolla, kun hän kuuli alapuoleltaan askelia --
Körülbelül a földszinten *lehetett*, amikor mélyből lépéseket hallott, -- (A59/74)

Kun nyt kymmenen vuoden kuluttua - niin, sen verran siitä *on kulunut* - palautan mieleeni minkäläisen kuvan hän jätti silmiini, --
Ha ma felidézem, hogy akkor - tíz évvel ezelőtt... igen, körülbelül tíz éve *lehet* - milyen emléket hagyott a szememen, -- (B31/31)

Kaikissa esimerkeissä unkarin lähtömuotona on *lehet*, mutta vastineena on käytetty eri verbejä. Unkarin lauseissa (‘Hänestä *olisi varmaankin tullut* suurenmoinen prosaisti’; ‘hänen

täytyi olla suunnilleen pohjakerroksen tasalla’; ‘kyllä, suunnilleen kymmenen vuotta siitä *on täytynyt kulua*’) modaalisuus lienee tulkittava subjektiiviseksi episteemisyydeksi eli puhuja pitää proposition totuutta todennäköisenä. Suomen modaalialainesta sisältämättömissä lauseissa puhuja sitoutuu proposition totuuteen, joten episteemisyyden astetta voinee pitää ehdottomana varmuutena. Näin on varsinkin viimeisen esimerkin tapauksessa, jossa suomennoksesta puuttuu unkarin tekstissä oleva varmuutta lieventävä *körülbelül* (‘suunnilleen’).

- Se oli vain niin hirveä näky, ja tämä vuodenaika on niin hirveä... Tämä karanteeni *vie* minulta vielä *hengen*, jos en pääse pian matkustamaan vuorille --

- Borzalmas látvány volt, és borzalmas ez az évszak... A vesztegzár az *életembe kerülhet*, ha nem utazhatok idejében a hegyek közé -- (A80/101,1)

Apostoli Paavalin kääntymystä *en olisi katsonut* yhtä ällistyneesti kuin Zsófin puolen vaihtoa: minulta taisi naurukin siinä unohtua.

Pál apostol fordulását *nem nézhettem volna* nagyobb döbbenettel, mint Zsófi elpártolását; még nevetni is elfeledtem. (B104/100)

Ensimmäisessä esimerkissä lähtötekstin (‘Tämä karanteeni *vie varmasti* minulta hengen, --’) ja käännöksen modaalisuussuhteet tuntuvat olevan samanlaiset kuin edellisissä *lehet*-verbin esimerkeissä. Suomennoksessa on tosin käytetty lähtötekstistä puuttuvaa *vielä*-adverbia, joka hieman lieventää väitelauseen proposition ehdottomuutta. Jos adverbi tulkitaan sekundaarisiksi modaali-ilmaisimeksi, lauseiden modaalinen sävy lienee miltei samanlainen. Toisessa esimerkissä *hAt*-johdos ilmaisee episteemistä mahdottomuutta (‘Apostoli Paavalin kääntymystä *en olisi voinut katsoa* hämmästyneempänä kuin --’). Suomennoksessa modaalinen sävy - tällä kertaa mahdottomuus - on jälleen asteen verran “varmempi” kuin lähtötekstissä.

Seuraavan esimerkin *lehet*-verbi on ainoa lajissaan dynaamisuutta ilmaisevissa tapauksissa. Kuten jo parissa aiemmassakin tapauksessa, myös tässä sitä tuntuu käytetyn elliptisesti.

- Voimme me silti vähän huvitellakin, sanoi vanhus ja alkoi veivata posetiivia. - Tämä *käy* yhtä hyvin pimeässä...

- Azért mégis szórakozni fogunk - mondta az öreg, és verklizni kezdett. - Ezt *lehet* sötétben is. (A105/132)

Koska unkarin lause (‘Tätä *voi* ... pimeässäkin’) alkaa objektilla, puhuja lienee alunperin aikonut lisätä *lehet*-verbiin infinitiivitäydennyksen, esim. verbin *verklizni* (‘soittaa posetiivia’); elliptisellä muodolla on kuitenkin vältetty tautologia. Suomen ja unkarin erilaisen sanajärjestyksen vuoksi käännöksessä ei ole voitu käyttää samanlaista ratkaisua,

joten *lehet*-verbin vastineista on valittu dynaamisuutta jo itsessään ilmaiseva *käydä*, koska unkarin vaillinainenkin lause paljastaa, että sen modaalisuuden laji on dynaamista.

Ehkä juuri mainitsemani vanhuuden raukkamaisuuden takia *kuuntelin* tuota pyyntöä, -- , aivan tyynenä, iloisena, vailla pettymystä. --

Nyilvánvalóan említett öregkori kishitőségem jutalma volt, hogy ezt az előterjesztést, -- , nyugodt lélekkel, családottság nélkül *hallgathattam meg*, -- (B140/134)

Esimerkin suomennoksessa on poikettu unkarin virkerakenteesta, mutta molemmissa tapauksissa lauseyhteys silti paljastaa, mikä aiheuttaa toiminnan dynaamisen mahdollisuuden. Lähtötekstissä ('Ilmeisesti mainitun vanhuuden vähäuskoisuuteni hyvitys oli se, että -- pystyin kuuntelemaan rauhallisin mielin tuota ehdotusta') toiminnan mahdollisuuden peruste ilmoitetaan edeltävässä päälauseessa, käännöksessä siihen viitataan postpositiorakenteella.

Seuraavassa esimerkissä unkarin *hAt*-johdoksella tuntuu olevan selvästi deonttinen sävy, joka on jätetty kääntämättä suomeen. Tulkinta perustuu siihen seikkaan - jota esimerkin konteksti ei paljasta -, että puhuja on lähetyssaarnaaja, jota koskevat tietyt ruokailuun liittyvät säännöt.

-- Voi, sallikaa minun kutsua teidät teille korvaukseksi menetetystä pikku illallisestanne. --

- Mutta... tänään *syön* ainoastaan paastoruokaa, mies sanoi murtuneena --

-- Kérem, engedje meg, hogy vendégül lássam egy csésze teára, némi kárpótlásul egy kis vacsoráért... --

- Kérem... én ma csak böjtöset *ehetem* - monda megtörten, -- (A53/67)

Toisin kuin edellä esitellyissä tapauksissa, tässä käännösvastine ei onnistu ilmaisemaan lähtötekstin deonttista luvallisuutta. Suomennoksen repliikillä on toteava sävy, joten deonttisuuden sijaan se tuntuu ilmaisevan indikatiivista sitoutumista proposition totuuteen.

Deonttisen modaalisuuden piiriin voi lukea myös erilaiset varoitukset, ehdotukset ja neuvot (ks. Kangasniemi 1992). Seuraavan esimerkin kielteinen kysymyslause sisältää ehdotuksen, joka ilmeisesti kohteliaisuussyistä on ilmaistu kiertäen.

- Kuuntele tarkkaan. Naapurisaaresta, Balista, on kirjoitettu romaaneja, ja siitä alkaen sen alkuasukkaat ovat olleet rikkaita. Miksi *et seuraisi* esimerkkiä?

- En osaa kirjoittaa romaaneja, --

- Ide *hallgass*, király. A szomszéd Bali-szigetről regényeket írtak, és azóta a bennszülöttek gazdagok. Miért *ne utánozhatnad* ezt a példát?

- Nem tudok regényeket írni, -- (A16/18)

Vaikka käännöksestä puuttuukin *hAt*-johtimen vastine, tuntuu lähtötekstin ehdottava tai neuvova funktio säilyneen melko samankaltaisena. Näin ollen voisikin ehkä päätellä, että tässä tapauksessa unkarin *hAt*:ia on käytetty kohteliaisuuden, ei niinkään modaalisuuden, ilmaukseen.

Maud tarttui miehen käsivarteen:

- Laskin vain leikkiä... *Ei puhettakaan*, että lähtisitte huoneestani tuolla tavalla.

Maud a karjába kapaszkodott:

- Csak tréfáltam... *Szó sem lehet* arról, hogy így kilépjen a szobámból... (A10/8)

Esimerkin unkarin fraasinluonteinen muoto ilmaisee tässä tapauksessa deonttista kieltoa. Myös vastineeksi on valittu deonttisuutta ilmaiseva fraasi-ilmaus, joten modaalinen sisältö vaikuttaa teksteissä melko identtiseltä. Kyseinen unkarin ilmaus esiintyy A-teoksessa yhteensä kolme kertaa. Edellä esitellyn vastinetyypin lisäksi se on käännetty myös *voida-*verbillä (A97/121: *Rólam -- sem lehet szó / Minusta ei -- voi olla kyse*). Tässä tapauksessa sen modaalisisältö ei tuntuisikaan olevan deonttinen vaan lähinnä episteeminen.

5.5.1.2 “Erimuotoinen” verbi

Tapauksia, joissa vastineena on “erimuotoinen” verbi on vain kahdeksan, mutta ne ovat keskenään varsin erilaisia. Useissa niistä unkarin *hogy*-sivulauseen predikaatti on korvattu infiniittisellä rakenteella, kuten seuraavat esimerkit osoittavat.

Myös neuroottisen neron naamari toimii hyvin: puukko hampaitten välissä, päässä tiukhattu kirjailija ei kaihda itsemurhayrityksen sarjaakaan *päästäkseen* keskikoulun lukukirjaan.

Jó jelmez az idegbajos zsenié is, aki fogai közt kés, fejében csörgősipkan, teljes öngyilkosságisorozatoktól sem riad vissza, hogy *bekerülhessen* a középiskolai olvasókönyvekbe. (B129/135)

En minä saivarrellakseni maininnut sitä: meidän aikanamme on liian monia estetty *vetämästä* oikein kunnolla, sydämensä pohjasta henkeä --

Nem pedantériából említtem meg: korunkban túl sok embert akadályoznak meg abban, hogy kedvükre jó mélyen lélegzetet *vehessenek*, -- (B33/33)

Jotakuinkin sanasanainen parafraasi ensimmäisen esimerkin lauseesta kuuluisi seuraavasti: ‘-- ei kaihda itsemurhayritysten sarjaakaan, jotta *voisi päästä* keskikoulun lukukirjaan.’ Kääntäjä on ilmaissut saman lyhyemmin infiniitivimuodolla, joka välittää myös lähtötekstin dynaamisen modaalisisällön, koska itse verbi *päästä* on dynaaminen. Näin ollen modaaliverbin tai muun modaali-ilmaisimen puuttuminen ei tunnu muuttavan lauseen sisältöä. Myös toisessa esimerkissä kääntäjä on valinnut sujuvamman ilmaisukeinon, sillä sanatarkka käännös (‘-- liian monia ihmisiä on estetty siitä, että he *voisivat vetää* -- henkeä’) kuulostaa varsin kömpelöltä. *ehkäistä*-verbi (‘megakadályoz’) itsessään sisältää deonttisen vivahteen, mutta siihen liittyvä *vetää henkeä* sitä vastoin on luonteeltaan dynaaminen,

liittyhän sen ihmisen fysiologiseen toimintaan. Koska verbi jo ilmaisee dynaamisuutta, sen lauseen modaalinen sävy välittyy ilman erillistä modaali-ilmaisintakin.

En minä sitä sano, että vain kierous, -- ja verenvuodatus saavuttaisi päämääränsä tässä maailmassa, mutta menestystä jalompi aate on *solmia* rauha omien heikkouksiensa nojalla.

Nem arról szólok, hogy az életben csak ravaszszággal, -- e's vért ontván lehet boldogulni, es tudvalevő, de a sikernél méltóbb cél, hogy a magunk gyengéivel *köthessünk* békét. (B154/147)

Tässä esimerkissä unkarin lauseen ('-- , mutta menestystä arvokkaampi päämäärä on se, että *voimme solmia* rauhan omien heikkouksiemme kanssa') modaalisisältö ei tunnu välittyvän käännöksestä yhtä selvästi kuin aiemmissa esimerkeissä. Syynä tähän saattaa olla se, että unkarin aktiivista monikon ensimmäisen persoonan predikaattia vastaa suomen ensimmäinen infinitiivi ilman minkäänlaista viittausta persoonaan; dynaamisuudessahan on keskeistä agentti, teon suorittaja.

Seuraavassa esimerkissä unkarin lähtömuotona on *lehet+* infinitiivi. Ilmaus on persoonaton eli siitä puuttuu eksplisiittinen toimija, mutta implisiittisesti on selvää, että subjekti voi olla "kuka tahansa".

Eukko ei nyt vastannut, hänen silmänsä puhuivat; -- - Nuoriherra, hän sanoi - ei vanhuutta *petetä*.

Az öregasszony ezúttal nem felelt, csak a szeme járt: -- - Fialalúr - mondta egy idő múlva -, *nem lehet az öregségét rászedni*. (B52/50)

Vaikka esimerkissä ei olekaan eksplisiittistä modaali-ilmaisinta, lauseessa on selvästi dynaaminen sävy. Se johtunee verbin passiivisesta kieltomuodosta, johon tuntuu implisiittisesti sisältyvän *pystyä-* tai *voida-*verbin lisämerkitys. Lauseen merkitys ei juurikaan eroa sanatarkan käännöksen merkityksestä ('- Nuoriherra, hän sanoi - ei vanhuutta *pysty pettämään.*') Näin ollen predikaatin muoto ilmaisee modaalisuuden lajin, joten modaaliverbi ei toisi lauseeseen olennaisesti uutta sisältöä.

Tohtori Ranke oli kiiruhtanut huoneeseen 88, mutta löytänytkin sieltä Lindnerin, joka oli vaihtanut huonetta Maudin kanssa. Hän pyysi laulajalta lupaa *käyttää puhelinta*.

Ranke doktor ezalatta a 88-asba sietett, de már Lindnert találta ott, aki szobát csarélt Mauddal. Engedélyt kért az énekestől, hogy *telefonálhasson*. (A197/249)

Viimeisessä esimerkissä lauseen modaalisuus on muista poiketen deonttista. Koska deonttisuus käy ilmi jo lauseen ensimmäisestä verbimuodosta (*pyysi -- lupaa / engedélyt kért*), unkarin sivulauseen *hAt*-johdoksen ('-- , että *saisi käyttää puhelinta*') modaalisuutta voinee pitää redundanssina tai kohteliaisuusmuotona.

5.5.2 Eri verbi

Samaverbisten vastineiden ja käännösmuutostapausten väliin sijoittuu tämä eriverbisten vastineiden ryhmä. Nimensä mukaisesti verbi on näissä tapauksissa jokin muu kuin unkarin *hAt*-johdoksen kantaverbin vastine - kuitenkin merkitykseltään läheinen. Käännösmuutostapauksista nämä eroavat lähinnä siinä suhteessa, että lauserakenteet ovat säilyneet käännöksissä jokseenkin lähtötekstin rakenteiden mukaisina. Kaikkiaan tapauksia on vain kymmenen, ja modaalisuuden lajeista dynaamisuus on vallitsevin.

Seuraavat kolme esimerkkiä ovat sekä lähtömuodon (*lehet*+infinitiivi) että modaalisuuden (dynaamisuus) suhteen toistensa kaltaisia.

- Helpostihan ruokasalista ja olohuoneesta *tekee* makuuhuoneen ja työhuoneen...
- Az ebédlt s a fogadót könnyűszerrel *át lehet alakítani* dolgozó- és hálószobává... (B142/148)

--, puun vasemmalla puolella *näkyi* Árpád-sillan kalpeampi loisto.

--, baloldalt, a fa másik oldala mentén, a sápadtabb tüzű Árpád-hidra *lehetett kilátni*. (B75/73)

Mutta tutkimusmatkani ja pohdiskelujeni kielteiset tulokset eivät millään tavalla vaikuttaneet tulevaan kohtalooni, opin vain, että vanhuusiän kokemuksia *ei* enää paljon *hyödynnetä*.

Ám kiszállásom s vizgálataim kedvezőtlen eredménye semmilyen hatással nem volt jövendőbeli sorsomra, amiből újra nyilvánvalóvá vált számomra, hogy öregkori tapasztalatokat már *nem lehet konvertálni*. (B99/95)

Unkarin muotojen persoonattomuus on säilynyt myös käännöksissä ja dynaamisuus ainakin osittain. Ensimmäisessä esimerkissä unkarin verbin ('pystyy muuttamaan') vastineena on käytetty yksipersonaista *tekee*-verbiä, josta puuttuu lähtömuodon muutosaspekti. Käännös tuntuu kuitenkin säilyttäneen lähtötekstin dynaamisen sävyn, sillä yksipersonainen verbimuoto on merkitykseltään lähes synonyyminen *pystyy tekemään* -verbiketjulle. Toisessa esimerkissä *näkyi*-verbiä ei voine pitää erityisen dynaamisena, joten unkarin verbin ('pystyi näkemään') modaalinen sisältö ei välity käännöksestä samanlaisena. Viimeisessä esimerkissä suomen verbimuodolle voi esittää kaksi tulkintaa. Toisessa lähtötekstin ('että vanhuuden kokemuksia ei enää pysty muuntamaan') dynaamisuus on säilynyt jokseenkin samana, vaikka verbi onkin vaihtunut toiseksi ja eksplisiittinen modaali-ilmaisim puuttuu. Tämän dynaamisen tulkinnan parafraasina voisi olla 'ei pysty hyödyntämään'. Toisen tulkinnan mukaan verbi ilmaisisi toteamuksen ('ei näköjään enää hyödynnetä'), jolloin lauseen voisi tulkita episteemiseksi.

Viimeinen esimerkki on kaksitulkinainen. Unkarin kantaverbillä ja suomen vastineverbillä on tässä tapauksessa lähinnä vivahde-ero, sillä unkarin *hAt*-johdoksen kantaverbi *enyhít* merkitsee suomeksi ‘lievittää, helpottaa’.

Sillä minä olin ajatellut, astellen yhä kokemattomin jaloin vanhuuden sudenansojen keskellä, että omaa kurjaa kohtaloamme *auttaa* vain lähimmäistemme vielä kovemman kohtalon näkeminen.

Mert azt gondoltam, még mindig tapasztalatlán lábbal járkálva az öregség farkasvermei között, hogy a magunk nyomorúságán csak felebarátaink még nagyobb balsorsának látványa *enyhítet*. (B80/78-79)

Episteemisen tulkinnan mukaan puhuja ilmaisee arvionsa propositiosta, lähtötekstissä todennäköisenä, käännöksen indikaatiivilla pikemminkin toteavan varmana. Mahdollinen tuntuu kuitenkin olevan myös dynaaminen tulkinta, jonka mukaan kunkin omaa kurjuutta pystyy helpottamaan vain muiden vielä huonomman olotilan toteaminen.

5.5.3 Käännösmuutostapaukset

Tämän ryhmän kolmetoista tapausta voi jakaa karkeasti kahteen ryhmään, puuttuviin ja muuttuneisiin. Ensin mainittuja on vain kaksi, ja niissä unkarin *hAt*-johdos on jätetty kokonaan kääntämättä, suomennoksesta siis puuttuu jotain. Toisessa ryhmässä *hAt*-johdoksella on vastine, joskin välillä vaikeasti tunnistettava.

Koska puuttuvan käännösvastineen tapauksia on vain kaksi ja koska motiivi vastineen puuttumiseen tuntuu olevan erilainen, esittelen molemmat esimerkin avulla.

En minä ole maailman katto. Maailma ei kiehu allani vaan ylläni.

Nem én vagyok a világ teteje. Könnyen *meglehet*, hogy ez a világ nem alattam, hanem fölöttem forog. (B55/53)

Huomattakoon: yhtäläisyys hautuunmaa-substantiivin ja hautoa-verbin perusmuodon välillä.

Megjegyezve: *sír: nem lehet véletlen, hogy a fönév azonos az ige egyes szám harmadik személy alakjával.* (B21/21)

Ensimmäisessä esimerkissä sanasanainen käännös kuuluisi jotakuinkin seuraavasti: ‘Voi hyvinkin olla, että maailma ei kiehu allani vaan ylläni’. Unkarin kehyslauseen episteeminen arvio on jätetty kokonaan kääntämättä, joten sävy on erilainen: lähtötekstissä puhuja pitää mahdollisena, että *hogy*-lauseen propositio on tosi, käännöksen modalisuutta vailla oleva väitelause implikoi puhujan epäilyksettä pitävän propositiota totena. Jälkimmäinen esimerkki havainnollistaa oivasti sitä, miten kielen muodoilla leikittely aiheuttaa väistämättä muutoksia käännökseen. Unkarin esimerkissä pohditaan *sír*-sanana (‘itkee’ ja ‘hauta’) kahtalaista

merkitystä, ja puhuja esittää episteemisen arvionsa tämän homonymian tai polysemian motivoimattomuudesta, parafraasilla ilmaistuna esimerkiksi 'sír: *ei voi olla* sattumaa, että substantiivi on identtinen verbin yksikön kolmannen persoonan muodon kanssa'. Koska kyseinen vastaavuus puuttuu suomen kielestä eikä kääntäjä ole valinnut selittävää linjaa vaan pyrkinyt luomaan samantapaisen suomenkielisen yhteyden, on modaali-ilmauksen kääntämättä jättäminen hyvin ymmärrettävää.

Seuraavassakin esimerkissä modaali-ilmaus puuttuu suomennoksesta, mutta tällä kertaa kyse ei ole kääntämättä jättämisestä vaan suomen tiiviimmän ilmaisumuodon hyväksikäytöstä.

- Toimikaa sitten ripeästi, poliisi sanoi Felixille ja antoi tietä putkimiehelle, hyvästeli ja palasi käytävään.
- Hát csak siessen - mondta Félixnek a rendőr, és utat nyitott, hogy a szerelő *bemehessen*, azután szalutált, és visszalépett a folyosóra. (A170/214)

Unkarin esimerkin parafraasi '-- poliisi sanoi Felixille ja antoi tietä, jotta putkimies *voisi mennä sisään* --' paljastaa, että lähtötekstin ja käännöksen välillä ei ole modaalisuuden suhteen suurtakaan eroa, siitä huolimatta, että modaali-ilmaus on jätetty kääntämättä. Unkarin lauseessakin tuntuu olevan kyse pikemminkin dynaamisuudesta kuin deonttisuudesta, siihen viittaa kontekstikin (*és utat nyitott* 'ja antoi tietä'), joten käännöksestä ei varsinaisesti puutu mitään oleellista informaatiota. Kuriositeettina mainittakoon, että esimerkin henkilöviittaukset ovat näin suppeassa kontekstissa hämääviä: Felix ja putkimies ovat nimittäin yksi ja sama henkilö.

Tämän ryhmän muissa esimerkeissä on modaalisuutta ilmaisematon käännösvastine, joka jossain muussakin suhteessa poikkeaa lähtötekstin muodosta. Seuraavat esimerkit havainnollistavat näitä käännösmuutoksia.

- ; vain pääni, joka *toimi* moitteettomasti pitkin sairauttani, oli nytkin lähes kunnossa, --
- , csak az elmém, melyre egyébként betegségem nehéz szakaszában *sem panaszkodhattam*, működött valamennyire kielégítőn, --- (B141/134-135)
- , minua pakotti jokin puhumistarve, samanlainen joka *ajaa* uskovaisen rippituoliin tai -- sielullisesti sairaan psykoanalyttikon sohvalle.
- , olyasféle közlési kényszer szorított, amilyet a hívő *érezhet* a gyóntatószékben, vagy --, a lelki beteg egy freudista díványon. (B115/111)

Ensimmäisessä esimerkissä lähtötekstin yksikön ensimmäisen persoonan kielto- tai kieltomuoto ('vain järkeni, jota vastaan *en* muuten *voinut nurista* sairauteni vaikeinakaan kausina --') on muuttunut yksikön kolmannen persoonan myöntömuodoksi. Kyse on eräänlaisesta pars pro toto -suhteesta, sillä unkarin virkkeessä subjektina on toimija, käännöksessä sitä vastoin vain

hänen päänsä. Lähtötekstissä ja käännöksessä on siis aivan eri näkökulma, mutta unkarin lauseen dynaaminen sisältö tuntuu välittyvän myös käännöksestä aktiivisen *toimia*-verbin välityksellä. Myös toisessa esimerkissä on tapahtunut näkökulmanmuutos. Unkarin virkkeen ('[minua] ahdisti sellainen uskoutumisen pakko, jota uskova *saattaa tuntea* rippituolissa --') subjektiin (*kényszer* 'pakko') viitataan sivulauseen relatiivipronominin objektimuodolla, suomennoksessa taas relatiivisella subjektilla. Unkarin episteeminen arvio proposition totuudesta on huomattavasti epävarmempi kuin suomennoksen modaalittoman väitelauseen arvio.

--: mutta vaikka ihminen *tarvitseekin elääkseen* vettä, tekee lasillinen konjakkia silloin tällöin ihmeen hyvää.

--: de hát a víz nélkül *sem élhet* az ember, azért mégiscsak jó olykor egy pohár konyak. (A19/22)

Tämän esimerkin tapaus muistuttaa polaarisuudeltaan edellisten esimerkkien ensimmäistä tapausta (B141/134-135), mutta modaalisuuden suhteen niissä tuntuu olevan eroa. Unkarin lauseen ('mutta vaikkei ihminen voikaan elää ilman vettä') voi tulkita sekä episteemisesti että dynaamisesti, kyse voi siis olla puhujan esittämästä arviosta tai siitä, että ihminen on ominaisuuksiltaan sellainen, ettei pysty elämään vedettä. Suomennoksessa sen sijaan dynaaminen tulkinta ei tunnu mahdolliselta, koska siinä subjekti on passiivisessa vastaanottajan roolissa. Vaikka predikaatti onkin indikatiivinen, puhujan voinee katsoa esittävän episteemisen arvionsa propositiosta, jopa suunnilleen samanvahvuisen arvion kuin lähtötekstissä.

Sotaretki vanhenemista vastaan, tämän *nimen* oppiainen *olisi saanut*, joka laajuudessaan olisi reippaasti voinut kilpaila kaiken sen kanssa --

Hadjárat az öregség ellen, így *nevezhettem volna el* a tananyagot, mely terjedelemben bátran felvehette volna a verseny mindazzal, -- (B47/46)

- Jään vielä hetkeksi. Neiti Jörins lupasi *lainata* minulle joitakin kirjoja...

- Egy percce maradok. Jörins kisasszony megígerte, hog *kiválaszthatok* néhány könyvet... (A147/186)

Ensimmäisen esimerkin lauseessa modaalisuus on episteemistä, ja koska unkarin *hAt*-johdin on jätetty kääntämättä, suomennoksessa sen aste on muuttunut. Unkarin lauseen sanasanainen käännös 'siten olisin voinut nimetä oppiaineen' paljastaa, että siinä kyse on episteemisestä mahdollisuudesta, mutta käännöksen indikatiivi implikoi totettavaa varmuutta. Kiinnostavaa olisi tietää, miksi kääntäjä on välttänyt puhujan persoonan korostamista ja valinnut vastineeksi persoonattoman ilmauksen. Toisessa esimerkissä unkarin lauseen ('lupasi, että saan valita kirjoja') deonttisuus säilyy myös käännöksessä *luvata*-verbin ansiosta. Unkarin kaksinkertainen deonttisuus ei kuitenkaan välity käännöksestä, jossa nytkin vältetään minä-

persoonaista ilmausta.

--, päiväni kuluivat hyytävässä tylsyydessä kahden herätyksen välillä; mutta *oikeastaan* yhtä hyvin onnellisessa odotuksessa, aamusta keskipäivän ja siitä iltaan.

--, napjaim úgyszólván mélyhűtött állapotban teltek ki, napi kétszeri ébredéssel. De *mondhatnám* úgy is, boldog várakozásban, reggeltől délig, déltől estélig. (B145-146/139)

Tämän tapauksen vastine poikkeaa muista muuttuneista vastineista siinä suhteessa, että siitä puuttuu verbi kokonaan. Unkarin lauseella ('Mutta voisin sanoa niinkin, että onnellisessa odotuksessa') on kontrastoiva funktio, puhuja myöntää, ettei edellisen lauseen kielteinen sisältö kerro koko totuutta asiasta. Tämä funktio välittyy myös käännöksestä, vaikka vastine poikkeaaakin unkarin muodosta huomattavasti.

Vastapäisestä avoimesta ikkunasta kuuluu ääniä.

- *Ei ole* minun syynti, että olen täällä. Kukaan ei voi pakottaa minua tekemään työtä!

Szemben az egyik nyitott ablakból hangolat hall. Valaki goromba:

- *Nem tehetek* róla, hogy itt vagyok. Senki sem kényszeríthet rá, hogy dolgozzam! (A103/130,1)

Sanakirjan (Magyar-finn szótár 1985, 773) mukaan *tehet valamiről* merkitsee 'voida [jollekin jotain]'. Unkarin lause ilmaisee dynaamista mahdollisuutta, joka tulee esille varsinkin sanakirjamerkityksestä mutta myös tämän tapauksen käännösvastineen modaalisuus on lähinnä dynaamisuutta.

6. PÄÄTÄNTÖ

Tutkimuksen aineisto koostuu 420 tapausesimerkistä, jotka on koottu kahdesta unkarinkielisestä romaanista ja niiden suomennoksista. Unkarinkielisiä lähtömuotoja on kolmea tyyppiä. Selvästi yleisimpiä 302 tapauksellaan ovat varsinaiset *hAt*-johdokset, joissa kantaverbin vartaloon liittyy *hAt*-johdin. Toinen tyyppi on *lesz*-verbistä ('olla') johdettu *lehet*, joka on edellä mainittuja varsinaisia *hAt*-johdoksia leksikaalistuneempi. Näitä aineistossa esiintyy 79. Kolmanteen ryhmään kuuluvat *lehet*+infinitiivi -verbiketjut, joiden ilmaisema toiminta on yksipersonaista. Tämän tyyppin tapauksia on kaikkein vähiten eli 39.

Suomenkieliset vastineet muodostavat melko heterogeenisen joukon. Ne on jaettu muodollisten kriteerien perusteella viiteen ryhmään, joissa kussakin on kaksi tai useampia alaryhmiä. Suurimman ryhmän muodostavat modaaliverbit ja muut infinitiivitäydennyksen saavat verbit; niitä on kaikkiaan 303 tapauksia. Muut ryhmät ovat huomattavasti pienempiä. Seuraavaksi eniten esiintymiä on ryhmässä, jonka tapauksista kokonaan puuttuu modaal-

ilmaisain. Näitäkin on kuitenkin vain 61 tapausta. Adverbivastineita on 30 ja adjektiivi- sekä substantiivivastineita 17, mutta kaikkein pienin on silti muiden modaalivastineiden ryhmä, jossa on vain 9 tapausta.

Modaaliverbien ryhmässä taas on siinäkin yksi ylitse muiden: *voida*-verbi ja siihen liittyvä infinitiivikomplementti esiintyvät aineistossa erilaisten *hAt*-johdosten vastineena 213 kertaa eli niitä on modaaliverbien tapauksista yli kaksi kolmasosaa. Muista modaaliverbivastineista *saada* ja *saattaa* ovat yleisimpiä, mutta niidenkin esiintymämäärät jäävät alle 40 tapauksen. Loput tämän ryhmä vastineista esiintyvät aineistossa alle kymmenen kertaa.

Modaalilajien yleisyysuhteista ei ole tarkkoja laskelmia, koska osasta vastineita modaali-ilmaisimet puuttuvat kokonaan ja toisaalta kaikissa modaali-ilmaisimen sisältävissä tapauksissa ei modaalinen merkitys tunnu olevan semanttisesti ensisijainen. Joitakin suuntaviivoja on silti mahdollista hahmottaa. *voida*-verbiä on käytetty dynaamisesti, deonttisesti ja episteemisesti, joten se on modaaliselta ilmaisuvoimaltaan laajin. Lisäksi on melkoinen joukko tapauksia, joissa *voida* on kaksitulkintainen: tulkinta voi horjua sekä deonttisuuden ja dynaamisuuden että episteemisyyden ja dynaamisuuden välillä. Muutamat *voida*-verbin tapaukset on käsitelty vain puhefunktion mukaan, koska niissä modaalinen merkitys ei tunnu olennaiselta. *saada* ja *saattaa* ovat erikoistuneet ainoastaan tiettyjen modaalilajien ilmaisemiseen. *saada*-verbiä on käytetty deonttisesti ja dynaamisesti, *saattaa*-verbiä puolestaan episteemisesti ja dynaamisesti. Muista verbivastineista *pystyä*, *osata* ja *ehtiä* ilmaisevat vain dynaamisuutta, *päästä*-verbin tapaukset sitä vastoin ovat usein kaksitulkintaisia dynaamisuuden ja deonttisuuden välillä. *pitää*- ja *täytyä*-verbejä on tässä aineistossa käytetty vain episteemisen välttämättömyyden ilmaisuun, *mahtaa* verbin kahdesta tapauksesta toisessa on kyse dynaamisuudesta, toisessa episteemisyydestä.

Modaalisilla adverbeilla ilmaistaan pääsääntöisesti episteemisiä arvioita, adjektiivi- ja substantiivivastineita taas on käytetty enimmäkseen dynaamisuuden ja deonttisuuden ilmaisuun; poikkeuksen muodostaa *on mahdollista*, joka on episteemisen modaalisuuden ilmaisain. Muilla modaalivastineilla eli moduksilla ja verbiliitoilla ilmaistaan tämän aineiston tapauksissa kaikkia kolmea modaalisuuden päälajia. Viimeisen vastineryhmän tapauksista puuttuu eksplisiittinen modaali-ilmaisain. Niiden lähtötekstien modaalisuus on lähinnä dynaamista ja episteemistä. Varsinkin indikatiivimuotoinen verbi episteemisen *hAt*-johdoksen vastineena tuntuu säilyttävän lähtötekstin modaalilajin mutta sen aste muuttuu yleensä varmemmaksi. Dynaamisesti käytettyjen *hAt*-johdosten tapauksissa taas vastineverbin laadulla tuntuu olevan vaikutus siihen, onko myös käännöksessä dynaaminen sävy.

Luonnollisesti kontekstuaaliset seikat vaikuttavat molemmissa tapauksissa tulkintaan. Tapaukset, joissa deonttisesti käytetty *hAt*-johdos saa modaali-ilmaisimettoman vastineen, ovat harvinaisia. Näyttääkin siltä, että deonttisuutta on vaikea ilmaista modaali-ilmaisimetta.

Tutkimuksen aineisto on niin suppea, ettei sen perusteella voi tehdä kovin pitkälle meneviä johtopäätöksiä *hAt*-johdosten suomenkielisten vastineiden esiintymistaajuudesta - paitsi ehkä *voida*-verbin osalta. Koska *voida* + infinitiivi on vastineena hieman yli puolessa tapauksista, ei liene liian uskaliaasta päätellä, että suuremmassakin otoksessa se osoittautuisi tavallisimmaksi vastineeksi. Tätä päätelmää vahvistaa se, että suomen modaaliverbeistä *voida* on ainoa, joka voi ilmaista dynaamista, deonttista ja episteemistä modaalisuutta. Koska se ei ole erikoistunut jonkin tietyn modaalisuuden lajin ilmaisuun, sitä myöskin käytetään modaaliverbeistä eniten. Unkarin *hAt*-johtimella voi silläkin ilmaista useaa modaalisuuden lajia, joten tässä suhteessa *voida*-verbiä voinee pitää sen ideaalivastineena.

Selvästi eniten *voida*-verbiä on käytetty ilmaisemaan dynaamisuutta. Yhtenä syynä saattaa olla se, että deonttisuuden ilmaisuun on olemassa oma verbinsä *saada*, ja episteemisyyttä puolestaan ilmaistaan sekä *saattaa*-verbillä että erilaisilla adverbeilla. Suhteellisen paljon on myös niitä tapauksia, joissa *voida*-verbillä on kaksi modaalista tulkintaa, deonttinen ja dynaaminen sekä episteeminen ja dynaaminen. Aineistosta puuttuvat kuitenkin kokonaan sellaiset tapaukset, joissa *voida*-verbin merkityksen pystyy tulkitsemaan dynaamiseksi, deonttiseksi ja episteemiseksi. Tältäkin pohjalta dynaamisten tapausten ylivalta tuntuu järkeenkäyvältä; dynaamisuus muodostaa eräänlaisen sillan episteemisen ja deonttisen modaalisuuden välille. Koska deonttinen ja dynaaminen modaalisuus osittain nojaavat samaan taustaan ja koska kaikki tutkijat eivät erota niitä omiksi modaalisuuden lajeikseenkaan, tällä kaksitulkintaisuudella tuntuu olevan luonnolliset perusteet. Episteeminen ja dynaaminen modaalisuus sitä vastoin eroavat toisistaan melkoisesti, koska toisessa on kyse puhuja-asenteiden ilmaisusta ja toisessa agentin eli toimijan tekemisistä. Kuten esimerkit kuitenkin osoittivat, tämä kaksitulkintaisuus perustuu näkökulman vaihtamiseen. Kun liikkeelle lähdetään puhujan näkökulmasta, *voida*-verbi ilmaisee hänen käsitystään asiointilan toteutumisen mahdollisuudesta. Samaa lausetta voi silti joissain tapauksissa tarkastella myös lauseen subjektin tai toimijan näkökulmasta, jolloin *voida*-verbillä viitataan hänen mahdollisuuteensa suorittaa jokin teko tai suoriutua jostain toiminnosta.

Yksi syy siihen, että valtaosassa tapauksista *hAt*-johtimen vastineena on *voida*, johtuu kenties johtimen ja johdosten yleismodaalisuudesta. Suomessahan on suuri joukko erikoistuneita dynaamisuutta ilmaisevia verbejä, joista aineistossa on käytetty vain muutamia ja niitäkin marginaalisesti. Verbit *pystyä*, *päästä*, *ehtiä* ja *osata* sisältävät pelkän 'voimisen'

lisäksi jonkin spesifimmän merkityspiirteen, joka liittyy siihen, miten joko olosuhteet tai toimijan ominaisuudet vaikuttavat tekemisen mahdollisuuteen. Koska nämä verbit esiintyvät käännösvastineina vain murto-osassa kaikista tapauksista, on yksi johtopäätelmä se, että *-hAt* useissa tapauksissa onkin nimenomaan monitulkintainen. Tällöin monitulkintainen *voida* on ihanteellinen vastine.

Mielenkiintoinen ryhmä ovat vastineet, joista puuttuu eksplisiittinen modaali-ilmaisim. Niitä on yllättävän paljon, enemmän kuin *saada-* ja *saattaa-*verbejä yhteensä. Tämä tulos tuntuisi viittaavan siihen suuntaan, että *hAt*-johdin ei kaikissa tapauksissa juurikaan muuta kantaverbin funktiota. On totta, että osassa tapauksia tämä modaali-ilmaisimen puuttuminen johtune kääntäjän tekemistä rakenteellisista muutoksista, mutta suuressa osassa syytä kuitenkin pitää etsiä muualta. Vaikka tutkimuksen tarkoituksena ei olekaan aineiston keruusen käytettyjen teosten - tai niiden käännösten - vertailu, on silti ehkä paikallaan mainita, että B-teoksessa näitä "modaalittomia" vastineita on sekä relatiivisesti että absoluuttisesti enemmän.

Suomenkielisten vastineiden valtava kirjo paljastaa ainakin sen, että unkarin *hAt* on monimerkityksinen ja monifunktionen morfeemi. Valtaosa tässä aineistossa käytetyistä vastineista on tosin modaalisia ja siinä suhteessa keskenään homogeenisia. Vastineilla on kuitenkin hyvinkin toisistaan poikkeavia merkityksiä - sekä modaalisia että muita merkityksiä, joten siinä mielessä niiden joukkoa ei voi pitää tasakoosteisena. On vaikea kuvitella, että mikään suomen kielen johdin voisi saada yhtä monia erilaisia vastineita jonkin muun kielen käännöksessä.

Lienee syytä tehdä jonkinlaista yhteenvetoa vastineiden jakaumasta myös unkarin muodoista käsin. Kun vastineryhmiä tarkastelee unkarinkielisten lähtömuotojen pohjalta, muodostuu kaava. *hAt*-johdoksia on selvästi eniten, *lehet* sekä *lehet*+infinitiivi sitä vastoin ovat edustettuina vain marginaalisesti; monista ryhmistä ne puuttuvat kokonaan. Adverbivastineet sekä episteemiset *voida*-verbin tapaukset muodostavat kuitenkin poikkeuksen kaavasta, sillä niissä yleisin lähtömuoto on *lehet*. Syynä on varmasti se, että *lehet*-verbin merkitys tuntuu olevan suurimmassa osassa tapauksia episteeminen, ja valtaosa episteemisistä tapauksista taas on keskittynyt nimenomaan mainittuihin kahteen vastineryhmään.

Moneen kertaan on jo todettu, että varsinaiset *hAt*-johdokset ovat aineistossa yleisimpiä. Niiden vastineina esiintyvät yhtä poikkeusta lukuun ottamatta kaikki suomenkieliset käännösvastineet; *mahdollisesti* esiintyy vain *lehet*-verbin vastineena. Niinpä onkin ymmärrettävää, että näillä varsinaisilla *hAt*-johdoksilla ilmaistaan dynaamista,

deonttista ja episteemistä modaalisuutta. *lehet*+infinitiivi sitä vastoin on saanut käänösvastineekseen vain joitakin suomenkielisistä vastineista. Verbeistä sen vastineena on käytetty vain *voida*- ja *saada*-verbejä ja adverbeista ainoastaan loppuliitteitä sekä muita adverbeja. Muissakin vastineryhmissä se on lähtömuotona vain muutaman kerran. Yksi syy tällaiseen varsin epätäydelliseen vastinejakaumaan lienee verbikonstruktion yksipersonaisuus.

Kiinnostavin unkarin lähtömuodoista on epäilemättä leksikaalistunut *lehet*. Sen yhteensä 80 esiintymästä vain 11:ssä verbiä on käytetty muussa kuin yksikön kolmannen persoonan muodossa; yksikön ensimmäisen ja toisen persoonan muotoja on yhteensä kuusi, loppuissa viidessä persoona on monikon kolmas. Yksikön kolmannen persoonan muodoista valtaosassa *lehet*-verbiä on käytetty persoonattomasti. Tämän todistaa jo se, että kaikkiaan 26 tapauksessa *lehet* muodostaa *hogy*-sivulauseelle kehyksen ja kuusi kertaa sillä on adverbinen funktio. Onkin siis ilmeistä, että persoonamuotoisesti käytetty *lehet* on pikemminkin poikkeus kuin sääntö. Edellä jo todettiin, että *lehet* näyttää ilmaisevan miltei yksinomaan episteemisyttä. Ne harvat tapaukset, joissa sillä on joko dynaaminen tai deonttinen merkitys, paljastuvat elliptisiksi. Näin ollen vaikuttaisi siltä, että *lehet* on erikoistunut persoonattoman episteemisen modaalisuuden ja *lehet*+infinitiivi puolestaan dynaamisen ja deonttisen modaalisuuden ilmaisuun.

Aineiston esittelyssä todettiin useampaankin otteeseen, että suomen ja unkarin modukset eivät esimerkeissä aina vastaa toisiaan. Kävi ilmi, että varsin yleisesti unkarin indikatiivi käännetään suomen konditionaalilla; useimmiten syynä tuntuivat olevan erilaiset kielelliset kohteliaisuuskonventiot. Toisin päin muutos oli perin harvinainen mutta kuitenkin mahdollinen. Suomenkielisissä vastineissa konditionaali on selvästi yleisempi siitäkin syystä, että unkarin *hogy*-lauseen tarkoitusta ilmaiseva imperatiivimuoto käännetään yleensä nimenomaan konditionaalilla. Myös tempusten käytössä paljastui eroja. Osittain ne johtuvat erilaisesta järjestelmästä (unkarin yhtä menneen ajan tempusta vastaa suomen kolme aikamuotoa), joissain tapauksissa syyksi paljastui se, että unkarissa kerronnan tempus vaikuttaa olevan preesens, suomessa taas useimmin imperfekti. Yksi syy modusmuutoksiin lienee myös se, että modaalisuus ja tempus kytkeytyvät monin tavoin toisiinsa - ja eri kielissä eri tavalla.

Jos kontrastiivisella tutkimuksella ymmärretään kahden kielen rakenteen vertailua, tätä tutkimusta ei voi pitää kontrastiivisena. Jos suomessa olisi edes jossain määrin unkarin *hAt*-johdinta vastaava ilmaisin, rakenteellinen vertailu saattaisi tosiaan paljastaa mielenkiintoisia

yhtäläisyyksiä ja eroja. Tällaisessa hypoteettisessakin tapauksessa ongelmaksi voisi kuitenkin muodostua *hAt*:in monifunktioisuus: todennäköisyys, että suomen oletetulla vastaavalla ilmaisimella olisi suunnilleen samat funktiot, lienee häviävän pieni. Koska suomesta tyystin puuttuu modaalisuutta ilmaiseva verbijohdin ja modaalisuuden eri lajien ilmaisuun käytetään muita keinoja, kahden näin erilaisen järjestelmän rakenteiden vertailu tuottaisi epäilemättä varsin laihan tuloksen.

Yksi tutkimuksen tavoitteista oli koostaa jonkinlainen luettelo niistä *hAt*-johdinten ja johdosten vastineista, joita tällaisessa suppeassa aineistossa oli käytetty, mutta halusin mukaan myös vertailevan näkökulman. Laajempi otos olisi epäilemättä paljastanut joitain muitakin - todennäköisesti kuitenkin varsin harvoja - mahdollisia vastineita, mutta kontrastiivinen tarkastelu olisi ollut miltei mahdotonta; jopa tämän aineiston pohjalta se osoittautui työlääksi. Syynä on se, että modaaliset merkitykset ovat kiinteästi sidoksissa kontekstiin, eikä tulkintoja siis pysty tekemään irrallisten muotojen perusteella. Modaalilmauksissa semanttinen ja pragmaattinen funktio usein limittyvät, joten kahden kielen välisessä vertailussa lause- ja tilanneyhteys on senkin takia erityisen tärkeä. *hAt*-johdokset, varsinkin *lehet*-verbi, näyttävät kuuluvan kiinteästi unkarin keskustelukonventioihin, jotka luonnollisesti poikkevat monessa suhteessa suomalaisista. Niinpä esimerkiksi modus- ja tempusmuutoksia, joista edellä oli jo puhetta, ei voi pitää pelkkinä rakenteellisina käännösmuutoksina vaan useimmiten suomen ja unkarin välisinä pragmaattisina eroina.

Tässä tutkimuksessa pragmaattinen aspekti tuli esille pikemminkin sivujuonteena kuin varsinaisena tutkimusongelmana, mutta ilman kontekstin ja pragmaattisten seikkojen tukea vertailu olisi ollut mahdotonta. Jatkossa aihetta voisi lähteä tarkastelemaan nimenomaan pragmaattisista lähtökohdista käsin, esimerkiksi niin, että vertailun lähtökohtana ei olekaan joko suomen tai unkarin muoto vaan esimerkiksi modaalilmausten erilaiset funktiot ja käyttöyhteydet. Tällainen tutkimus tosin vaatisi esitutkimuksen, jossa selvittäisi tarkemmin unkarin modaalilmaisimien kenttää; vaikka *hAt*-johdin onkin monifunktionen ilmaisin, sen alaan kuuluu lähinnä mahdollisuuden ja vain erikoistapauksissa välttämättömyyden ilmaiseminen. Tämän alustavan kartoituksen voisi toteuttaa kontrastiviisesti niin, että lähtökohtana ovat esimerkiksi suomen modaaliverbit, myös nesessiivisyyttä ilmaisevat.

hAt-johdin ja -johdokset tarjoavat kiinnostavia tutkimusongelmia myös yksinomaan unkarin näkökulmasta. Mielenkiintoista olisi tarkastella varsinkin leksikaalistuneen *lehet*-verbin erilaisia funktioita, erityisesti pragmaattisesta näkökulmasta. Samassa yhteydessä voisi selvittää myös *lehet*-johdoksen verbaalisen ja adverbisen käytön suhdetta. Myös *hAt*-

morfeemin aseman selvittäminen unkarin kielen systeemissä tarjoaisi lupaavantuntuisen tutkimusaiheen. Asiantuntijat eivät ole päässeet yksimielisyyteen siitä, onko *hAt* tunnus vai johdin, joten kysymystä voisi lähteä tarkastelemaan kielenkäyttäjien näkökulmasta. Koska morfeemilla on monenlaisia ja toisistaan melkoisesti poikkeaviakin merkityksiä ja funktioita ja koska se ei aina tunnu muuttavan kantaverbinsä merkitystä, sen asema kielen systeemissä on kiistatta epätavallinen. Ongelmaa voisi lähteä tutkimaan selvittämällä kielenpuhujien käsityksiä *hAt*-johdoksista, ennen muuta niiden leksikaalistumisasteesta. Kenties *hAt*-ilmaisimien ja -verbit olisi sen perusteella mahdollista sijoittaa nykyistä yksiselitteisemmin unkarin kielen järjestelmään.

LÄHTEET

Aineistolähteet

Déry, Tibor 1973: Kedves Bópéer...!. Szépirodalmi Könyvkiadó. Budapest.

Déry, Tibor 1979: Rakas appiukko. (suom. Ilkka-Attila Firon-Kivari). Kustannusosakeyhtiö Tammi. Helsinki.

Rejtő Jenő 1993 (1939): Vesztegzár a Grand Hotelban. Lux Primo. Budapest.

Rejtő Jenő 1993: Grand Hotel karanteenissa. (suom. Anna Tarvainen). Kustannus Oy Taifuuni. Helsinki.

Kirjallisuuslähteet

Ahlman, Erik 1933: Adverbeista - Virittäjä (s. 137-159). Helsinki.

Allwood, Jens - Andersson, Lars-Gunnar - Dahl, Östen 1980: Logiikka ja kieli. (Alkuteos: Logik för Lingvister 1971). Pori.

Bassnett, Susan 1995: Teoksesta toiseen: Johdatus kirjallisuuden kääntämiseen. (toim.) Oittinen, Riitta. Gummerus. Jyväskylä.

Bell, Roger T. 1991: Translation and Translating: Theory and Practice. Longman. London/New York.

Bybee, Joan - Perkins, Revere - Pagliuca, William 1994: The evolution of grammar: Tense, aspect, and modality in the languages of the world. The University of Chicago Press. Chicago.

Catford, J. C. 1965 : A Linguistic Theory of Translation: An Essay in Applied Linguistics. Oxford University Press. London.

Csepregi, Márta 1991: Unkarin kielioppi. Loimaa/Helsinki.

Flint, Aili 1980: Semantic Structure in the Finnish Lexicon: Verbs of Possibility and Sufficiency. SKST 360. Savonlinnan Kirjapaino Oy. Savonlinna.

Hakulinen, Auli 1973: Semanttisia huomioita lauseenvastikkeista. - Sananjalka 15, s. 38-68. Turku.

Hakulinen, Auli - Karlsson, Fred 1988: Nykysuomen lauseoppia. SKS:n toimituksia 350. (2. painos.) Jyväskylä.

- Hatim, Basil - Mason, Ian 1990 (ed.): *Discourse and the Translator*. Longman. London, New York
- Häkkinen, Kaisa 1987: *Kontrastiivisesta tutkimuksesta. - Kontrastiivista kielentutkimusta I*, s. 5-24. (toim.) Mauno Koski. *Fennistica* 8. Åbo Akademi, Suomen kielen laitos.
- Ikola, Osmo 1978: *Lauseenvastikeoppia*. (2. painos.) Tietolipas 76. Helsinki.
- Ikola, Osmo 1983 (toim.): *Nykysuomen käsikirja*. (7. tarkistettu painos.) Weilin+Göös. Espoo.
- Ingo, Rune 1990: *Lähtökielestä kohdekieleen: Johdatusta käänntieteteeseen*. WSOY. Juva.
- Itkonen, Esa 1997: *Maailman kielten erilaisuus ja samuus*. Gaudeamus.
- Jääntti, Ahti 1989 (toim.): *Probleme der Modalität in der Sprachforschung*. *Studia Philologica Jyväskyläensia* 23. Universität Jyväskylä. Jyväskylä.
- Kangasniemi, Heikki 1987: "Miten Alma-täti voi?". *Deonttisen ja dynaamisen modaalisuuden teoriakehys. - Virittäjä*, s. 138 - 163.
- Kangasniemi, Heikki 1992: *Modal Expressions in Finnish*. *Studia Fennica Linguistica* 2. SKS. Vaasa.
- Kenesei, István 1996: *Képző vagy nem képző?*. - *Nyelv, Nyelvész, Társadalom*. Emlékkönyv Szépe György 65. születésnapjára barátaitól, kollégaitól, tanítványaitól, s. 92-95. (Szerk.) Terts István. (2. painos). Janus Pannonius Tudományegyetem PSZM Projekt Programiroda.
- Keresztes, László 1974: *Unkarin kieli*. SKS. Pieksämäki..
- Keszler, Borbála 1997: *Képző-e a -hat, -het?*. - *Magyar Nyelvőr* 1997. 1. szám., s. 86-90. Budapest.
- Kiefer, Ferenc 1981: *What is Possible in Hungarian*. *Acta Linguistica Hungaricae*, s. 147-185. (ed.) Herman J. - Kiefer. F. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Kiefer, Ferenc 1987: *On Defining Modality*. - *Folia linguistica* 21 s. 67 - 94.
- Kiefer, Ferenc 1988: *A magyar nyelv kutatásának általános nyelvészeti vonatkozásai*. Akadémiai székfoglaló. Akadémiai kiadó. Budapest.
- Laitinen, Lea 1992: *Válttamättömyys ja persoona*. SKST569. Jyväskylä.
- Lavotha, Ödön 1967: *Studien zu dem ungarischen Potentialsuffix hat/het*. *Acta Universitatis*

Upsaliensi. Studia Uralica et Altaica Upsaliensia 4. Uppsala.

Lavotha, Ödön - Tervonen, Viljo 1961: Unkarin oppikirja. Tietolipas 27. Helsinki 1961.

Lyons, John 1977: Semantics 2. Cambridge University Press. Cambridge.

Lähdemäki, Eeva 1987: Bibliografinen luettelo Suomessa ennen vuotta 1986 tehdyistä painamattomista kontrastiivisista akateemisista opinnäytteistä, joissa suomi on toisena kielenä. - Kontrastiivista kielentutkimusta I, s. 147-215. (toim.) Koski, Mauno Fennistica 8. Åbo Akademi, Suomen kielen laitos.

Magyar- finn szótár 1985: (toim.) Papp, István - Jakab, László. Akadémiai kiadó. Budapest..

A Magyar Nyelv Könyve 1991. (főszerk.) A. Jászó Anna. Trezor kiadó. Budapest.

A Mai Magyar Nyelv 1985: (szerk.) Rácz Endre. (6. painos). Tankönyvkiadó. Budapest.

Mantila, Harri 1997: Suomen ja unkarin nominaalisten verbimuotojen kontrastiivista syntaksia ja semantiikkaa. Hungarologische Beiträge 9. Universität Jyväskylä.

Matihaldi, Hilikka-Liisa 1979: Nykysuomen modukset I. Kvalitatiivinen analyysi. Acta Universitatis Ouluensis. Oulun yliopisto. Oulu.

MMNy = A Mai Magyar Nyelv

MNyK = A Magyar Nyelv Könyve

Nida, Eugene A. - Taber, R. Charles 1982: The Theory and Practise of Translation. (Second photomechanical reprint). E.J. Brill. Leiden.

Nyirkos, István 1978: Nykyunkarin oppikirja. Tietolipas 71. SKS. Forssan kirjapaino Oy. Forssa.

Nykysuomen sanakirja 1 (A-K) 1978. (6. painos.) WSOY. Porvoo.

Nykysuomen sivistyssanakirja 1978. SKS. WSOY. Porvoo.

Palmer, F. R. 1986: Mood and Modality. Cambridge University Press. Bath, Avon.

Palmer, F. R. 1990 (1979): Modality and the English modals. (2. ed.) Longman, London and New York.

Paunonen Heikki 1991: Kontrastiivisen tutkimuksen periaatteista ja niiden soveltamisesta suomen ja unkarin vertailuun. - Suomi ja unkarin rinnakkain, s. 22-34. Suomalais-unkarilaisia kontrastiivisia tutkielmia. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen

kielitieteen laitoksen julk.

Penttilä, Aarni 1963: Suomen kielioppi. WSOY. Porvoo.

Perkins, Michael R. 1983: Modal Expressions in English. ABLEX Publishing Corporation. Norwood, New Jersey.

Reiss, Katharina - Vermeer Hans J. 1986: Mitä kääntäminen on. Teoriaa ja käytäntöä. Helsinki.

Sajavaara, Kari 1980: Kontrastiivinen kielentutkimus ja virheanalyysi. - Soveltava kielitiede, s. 202-221. (toim.) Sajavaara, Kari. Huhmari.

Saukkonen, Pauli 1966: Itämerensuomalaisten kielten tulosijainfinitiivirakenteiden historiaa II. SUST 140.

Setälä, E. N. 1960: Suomen kielen lauseoppi. (14. painos). Otava. Helsinki. 1960.

Siro, Paavo 1964: Suomen kielen lauseoppi. Sanoma Osakeyhtiö. Helsinki. 1964.

Sivistyssanakirja 1962. (toim.) Hendell-Auterinen, Lauri - Jääskeläinen, Mauno. (7. painos.) Otava. Helsinki.

SKS = Suomalaisen Kirjallisuuden Seura

SKST = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia

Sorvali, Irma 1988: Kielenkääntäminen: Tutkimuksen ja opetuksen ongelmia. Kouvolan kääntäjänkoulutuslaitoksen julkaisuja N:o 4. Helsingin yliopisto. Helsinki.

Suomen kielen taajuussanasto 1979. WSOY. Porvoo.

Suomi ja unkarin rinnakkain: Suomalais-unkarilaisia kontrastiivisia tutkielmia 1991: (toim.) Alhoniemi, Alho - Nyirkos, István - Paunonen, Heikki. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 38. Turku.

Suomunkakontut (Suomalai-unkarilaisia kontrastiivisia tutkimuksia) 1993: (toim.) Puszta János. Specimina Fennica. Tomus IV. Savariae. Kőszeg.

Szinnyei, J. 1933: Unkarin kielioppi (2. painos). SKST 131. Kirjapaino-osakeyhtiö Alfa. Helsinki 1933.

Toivainen, Kirsti 1979: Kääntämisestä ja suomentamisesta. - Virittäjä, s. 226-237.

Tómpa, József 1968: Ungarische Grammatik. Series Practica 96. Budapest.

Új magyar nyelvtan 1998: (szerk.) É. Kiss Katalin - Kiefer Ferenc - Siptár Péter). Osiris Kiadó. Budapest.

Vilkuna, Maria 1996: Suomen lauseopin perusteet. Edita. Helsinki.

Virittäjä = Kotikielen Seuran aikakauslehti

Whaley, Lindsay J. 1997 : Introduction to Typology. The Unity and Diversity of Language. Thousand Oaks, California.

von Wright, Georg Henrik 1951: An Essay in Modal Logic. North Holland. Amsterdam.